UDK 821.163.42:008:7

KA

1-2

ČASOPIS ZA
KNJIŽEVNOST
UMJETNOST
KULTURU

ZAGREB 2025.
ISSN 0453 - 1116

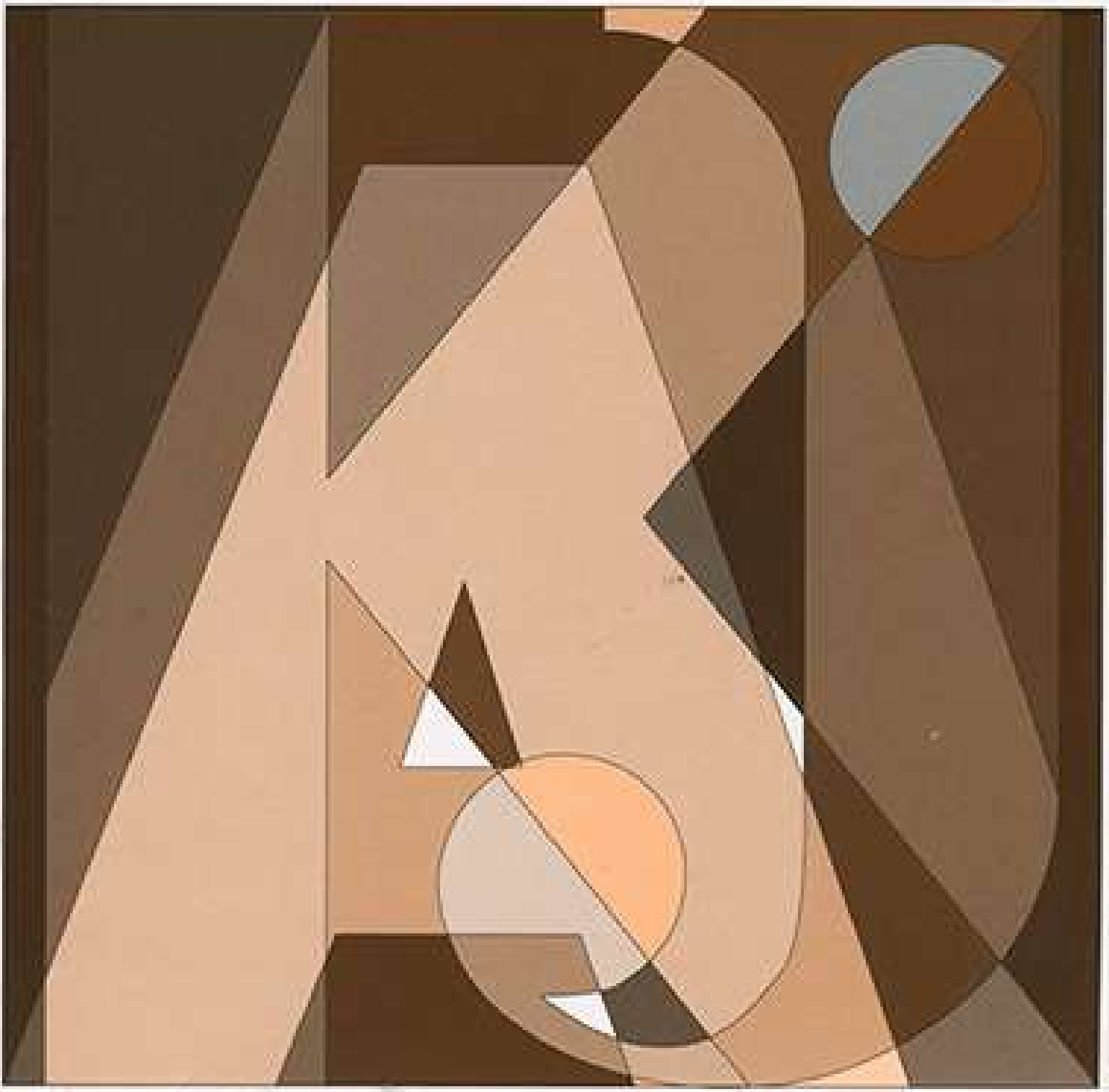

Kazalo

*

IN MEMORIAM

U spomen: †dr. sc. Ivo Kalinski – antologijski književnik i znanstvenik, kajkavski humanist *(Božica Pažur)* 3

Životopis - †dr. sc. Ivo Kalinski 8

Oproštajno slovo *(B. P.)* 9

†Ivo Kalinski: Ne ponizi se, ne ponizi nas – gloria kajkaviana! /Izbor iz kajkavske poezije..... 11

Posljednja knjiga †Ive Kalinskoga *(Japa, japek, japica - Tata, tatek, tatica) (Božica Pažur)* 32

Književne posvete Ivi Kalinskomu *(Božica Jelušić, Aleksandar Horvat, Daniel Načinović, Zlata Bujan-Kovačević, Tomislav Ribić, Marija Lamot, Željka Cvetković, Zdenka Maltar, Tomislav Marijan Bilosnić, Željko Bajza, Denis Peričić, Ivan Kutnjak)* 37

*

KAJ V ZELINI

Izbor s 44. Recitala suvremenoga kajkavskoga pjesništva *Dragutin Domjanić* – Sv. Ivan Zelina 2025. *(Zdenka Maltar, Mirjana Vujec, Vladimir Šuk, Denis Peričić, Biserka Marečić)* 57

*

IZ HRVATSKE (STARO)KAJKAVSKE BAŠTINE

Alojz Jembrih: Pergošićev prijevod *Decretuma* (1574.) – kajkavski prvotisak *[Pergošić's translation of the "Decretum / The first Kajkavian printed book]* 63

*

19. natječaj za hrvatski književni putopis i 21. za kratku kajkavsku prozu 100

*

POVIJESNE TEME

Franjo Pajur: Rakovečke kućne zadruge *[Rakovec household cooperatives]* 101

*

21. natječaj za kajkavske i 14. za čakavske književne radove učenika srednjih škola ...136

*

CVITANOVIĆ: 100-LETNICA

U spomen – dr. sc. Đurđica Cvitanović / Povijesno-umjetničko djelo za budućnost *(B. P.)* 137

Đurđica Cvitanović – životopis *(Marija Roščić Paro)* 139

Ivan Srša: Legendarna *Đeka* - evakuacija umjetnina iz Osijeka /Ratno svjedočanstvo 143

†Jože Skok: Đurđica Cvitanović u Kajkavskom spravišču /Iznimno djelo koje nastavlja njen život 147

Turopoljske ljepotice Đurđice Cvitanović *(†Tomislav Premerl, Božica Pažur)* 150
Odlike radova Đurđice Cvitanović u časopisu Kaj i u bibliotekama Kajkavskoga spravišča *(B. Pažur)* 154
Bibliografija radova dr. sc. Đurđice Cvitanović objavljenih u Kajkavskom spravišču *(B. P.)* 156

*

OSVRTI, PRIKAZI
Vladimir Pernić*: Postelja od oblaka (Emilija Kovač)* 159
Nedokončana pesma – višestruka simbolika zbirke 44. Recitala u Sv. Ivanu Zelini *(Božica Pažur)* 161

*

Autori/suradnici - Kaj 1-2/2025. 163

Naslovnica:
Frane Paro

Poštovani čitatelji, suradnici i pretplatnici!

Žalost velika, ispripletena simbolikom i ufanjem u trajne vrijednosti materinskoga kajkavskog jezika i svega onog što iz tog jezika proizlazi i opstoji u temeljima hrvatske kulture i znanosti. . .! Takav bi mogao biti književni, umjetnički i povijesni sažetak sadržaja dvobroja Kaja 1-2 za 2025. godinu. Fatumski, nepredvidivo, pripreman tematski blok uz nedavno navršenu životnu 85-letnicu †dr. sc. Ive Kalinskoga – antologijskog književnika, suvremenog klasika (kajkavskoga) pjesništva, znanstvenika (dijalektologa/leksikografa), esejista, urednika – iznenada se pretvorio u trajni in memorijski zapis, kao ostavština za generacije poslije nas. Zahvalni za više no polustoljetno djelovanje u Kajkavskom spravišču - od †dr. sc. Ive Kalinskoga, književnog i intelektualističkog barda, kajkavskog humanista - ovim Kajevim dvobrojem opraštamo se samo privremeno zemno, ali ne i duhovno. Obljetnički i strukovno, zaslužno mjesto u Kaju pripalo je: prije svega, dr. sc. Đurđici Cvitanović o navršenoj 100. obljetnici rođenja, te njenom iznimnom povijesnoumjetničkom djelu u Kajkavskom spravišču i hrvatskoj znanosti; kao što je i pripalo, prošle godine obilježenoj, 450. obljetnici Pergošićeva Decretuma, kajkavskog prvotiska. Akribijskom studijom prof. emer. Alojz Jembrih ispravlja dosad ponavljane netočne književnopovijesne navode vezane uz prvu tiskanu kajkavsku knjigu. Dvobroj Kaja 1-2/2025. ispisalo je 24-ero suradnika u šest raznolikih rubrika, od kojih se barem četiri izravno i u cijelosti vežu uz govorno, kulturološko i povijesno područje Zagrebačke županije (od In memoriama, do izvornog znanstvenog rada F. Pajura o rakovečkim kućnim zadrugama, sve do osvrta). Zahvaljujemo Zagrebačkoj županiji i na ovogodišnjoj potpori objavljivanju Kajevoga sveska!.

Zahvaljujemo Ministarstvu kulture i medija RH i Gradu Zagrebu, zahvaljujemo Vama, dragi pretplatnici, na čitateljskoj vjernosti i pretplati u 2025., kojom podupirete Kajev opstanak! (B. P.)

U SPOMEN

†DR. SC. IVO KALINSKI – ANTOLOGIJSKI KNJIŽEVNIK I ZNANSTVENIK, KAJKAVSKI HUMANIST

(Črečan kod Sv. Ivana Zeline, 8. ožujka 1940. – Zagreb, 26. travnja 2025.)

U subotu, 26. travnja 2025., sudbinski na Dan žalosti, po navršenoj 85. godini života napustio nas je književnik i znanstvenik ***†dr. sc. Ivo Kalinski,*** suvremeni pjesnički klasik i kajkavski humanist, *japa* suvremenoga kajkavskoga pjesništva, jedan od urednika časopisa *Kaj*, počasni predsjednik *Kajkavskoga spravišča*.

†Dr. sc. Ivo Kalinski (izvor – Facebook /Z. Bujan Kovačević; snimio: Zvonimir Vrhovčak]

Svojim više no polustoljetnim djelovanjem u *Kajkavskom spravišču*, društvu za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti – nakladniku časopisa *Kaj* – na čijim stranicama ispisujemo ovaj žalobni spomen - nemjerljivo je zadužio hrvatsku kulturu i znanost, osobito objavljenim raznorodnim tekstovima (u Kaju 100-ak bibliografskih jedinica) u prilog jezičnom i književnom dostojanstvu i kontinuitetu kajkavske umjetničke riječi, kajkavskoga jezika, kao i u književno-znanstvenim programima Društva (*Hrvatski književni putopis, Jezičnica kajkaviana, Kaj & ča* …).

Član je Kajkavskoga spravišča od rujna 1973. (od njegova početka prije prerastanja iz KUD-a Ksaver Šandor Gjalski). Bio mu je dopredsjednikom, predsjednikom (2019. - 2023.), potom počasnim predsjednikom. Bogata je suradnja

Ive Kalinskoga u *Kaju,* časopisu za književnost, umjetnost, kulturu – autorska, antologičarska od 1971. te urednička do kraja života. Bio mu je glavni urednik od 1983. do kraja 1990., nakon osnivača Stjepana Draganića.

U Maloj biblioteci Spravišča „Ignac Kristijanović" i Kaj & ča: Susreti, među ostalim, objavio je dvije kajkavske pjesničke zbirke - *Valctakt i lajno*, 1984., *Blindjerana pizza* /nadnaslovljeno: *Cicirici & Senjali*, 2007., u zajedničkoj knjizi s V. Pernićem/ – te znanstvenu monografiju *Poetika i jezik kajkavskih pjesama Dragutina Domjanića,* 1988. Sastavio je antologiju *Izbor iz kajkavske usmene lirike* (*Kaj,* br. 10, 1973.), uredio značajan broj pjesničkih zbirki, zbornik *Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu*, 1993. i druga izdanja…

***

†**Ivo Kalinski** - antologijski književnik i znanstvenik (jezikoslovac, leksikograf /dijalektolog) esejist, književni analitičar i teoretičar, urednik više biblioteka... – u suvremenoj će filologiji i književnoj povijesti ostati trajno upisan kao intelektualac višestrukovne i bilingvalne kompetencije – ovjerene u 20-ak raznorodnih djela u pet i po desetljeća umjetničke i znanstvene prakse, od prvih (kajkavskih) stihova u časopisu Kaj (1, 1971.). Antologiziran 1975. (Kuzmanović, *Antologija novije kajkavske lirike, Kaj* 3-5), a prije prve kajkavske zbirke *(Pha kaj,* 1979.), pjesnik iznimne jezične i „književne kulture" (Milanja: 2007), ocijenjen je književnim i intelektualističkim bardom, bez premca u suvremenom kajkavskom pjesništvu; bez oponašatelja, „bez prethodnika i dugovanja" (Kuzmanović: 1971.); „najveći kajkavski pjesnik" (K. Devčić), nedosegnuti uzor generacijama...

Otkrićem „crne jezgre" (Kuzmanović, *Kaj* 7-8, 1971.), autoironijskim kôdom, izrazitom neoegzistencijalističkom poetikom, na „sličnom poetičkom tragu" kajkavskoga i standardnojezična opusa (Milanja: 2007), njegove pjesme pripadaju postmodernističkomu diskursu.

Mjerodavna je, dakle, književna kritika (Jože Skok, Cvjetko Milanja) u Kalinskoga naglašavala „tematski i poetički jedan širi 'raster' stilskih značajki", osobito onih ***neoegzistencijalističkih*** – potvrđujući mu ekskluzivnu ***pripadnost postmodernističkom stilskom rasponu i razdoblju***.

Bez obzira na jezični izbor (kajkavski, ili štokavski), izbor žanrovski ili strukovno tipološki (u Kalinskoga to jesu: poezija, kratka proza, romanesknopripovjedna proza, književnoznanstvena monografija, esejistički medaljoni, rječnici, dijalektološke studije...) – nesumnjivim odlikama književnog / intelektualnog *barda*, kao i odlikama poetičkog raspona „doba razlika" (termin C. Milanje), hrvatske postmoderne – Kalinski uspostavlja suvremenu *poveznicu sa sveukupnom matičnom hrvatskom književnošću*, korespondirajući suvereno s *kreativnim znacima svjetske beletristike, osobito poezije* (Pažur: 2010).

Poetičke konstante književnog djela Ive Kalinskoga, prije svega 11 pjesničkih zbirki, u *kritičarskoj artikulaciji* mogu se sažeti ovako: *filozofičnost, pojmovnost, ideja ljepotno „crnoga", tematizacija jezika, autoironijski i razgovorni kôd, neoegzistencijalizam, ludizam, sarkazam...* Kalinski je ***pjesnik sinteze***: *jezika, duha, prepletaja poetika i književnih žanrova, filozofije, arhetipskih konstanti, ali i semantema suvremenog doba,* bolje rečeno – njegove *semantičke i civilizacijske pustoši*. Načelno, *poezija je to* ***identiteta***, u idejnom sloju *ne(ra)spoznatljivosti, zagubljenosti subjekta* /bića, svijeta, teksta/stvaranja, s protegom na povijest, genetiku, žestoko upletenu svakodnevnicu, idiologeme svih vrsta, pejsaž ...

Govoreći o stupnju apstraktuma jezika uopće i jezika kajkavskoga pjesništva, akad. Ante Stamać, na Tribini Kajkavskoga spravišča (lipnja, 2005.), iz opsežnog suvremenog kajkavskog književnog korpusa izdvojio je upravo poeziju Ive Kalinskoga kao vrli uzor pojmovnoga pjesništva. Jer – kako reče - „Pjesništvo mora polaziti od svakodnevnog razgovora, a završiti u filozofijskom diskursu". Izrazitu filozofičnost sveukupnoga pjesništva Ive Kalinskoga istaknuo je, među ostalim, Cvjetko Milanja – suprotstavivši je (kao i Miroslav Šicel) onoj heideggerovske provenijencije. Analizirajući vršne kôte pjesnikova postmodernizma, Joža Skok sažeo ih je već naslovno: … „od osporavanja do kreativnog produžetka i nove afirmacije kajkavske pjesničke tradicije" (Skok, 1983, 2007: 108-114).

U vezi s ***proznim opusom***, od kratke priče do romaneskne strukture, zanimljivo je napomenuti kako analitičari (kratku) prozu I. Kalinskoga uvijek dovode u vezu s ponajboljih 30-ak godina hrvatske književnosti, ističući imena *estetske, a ne generacijsk*e pripadnosti i kontinuiteta, poput Slamniga, Šoljana, Majdaka... (B. Beck). Akademik Miroslav Šicel u vezi s kratkom pričom Kalinskoga (*Ono drugo more,* 2006., npr.) govori kao o *presjeku proznih poetika književnog raspona i razdoblja hrvatske postmoderne.* Svi pak oni s pravom naglašavaju njegove autorske vrsnoće, među kojima briljiraju, osim ***brige za jezik*** (književni, razgovorni, materinski kajkavski), briga ***za čitateljstvo***, skrb za ***estetskom novotarijom*** – ukratko, za vlastiti stilogeni preskok. (Koji je u domeni samo probranih...)

Kalinski se sustavno – kao „vrsni jezikoslovac i leksikograf, posebno kajkavskog jezika" (Milanja: 2007) bavio proučavanjem jezične i estetske strane, pretežito kajkavske, književnosti, kajkavskom leksikografijom, dijalektologijom i poviješću jezika. Značajan dio života posvetio je suvremenom kajkavskom *recitalnom* pjesništvu odraslih i dječjih radova kao predsjednik ocjenjivačkih povjerenstava, autor predgovora njihovih zajedničkih zbirki i urednik (Sv. Ivan Zelina, Zlatar, Bedekovčina, Marija Bistrica…). Bio je urednikom Male biblioteke „Dragutin Domjanić" [70-ak knjiga/zbornika], biblioteke „Susreta riječi" [10 knjiga/zbornika], Male biblioteke „Ignac Kristijanović". Objavio je 70-ak znanstvenih i stručnih

radova s područja dijalektologije, leksikografije i povijesti jezika, te 70-ak predgovora/pogovora u zbornicima i autorskim zbirkama.

Poetika i jezik kajkavskih pjesama Dragutina Domjanića (1988.), na primjer, prva je suvremena i jezično utemeljena književna monografija o kajkavskom djelu Dragutina Domjanića; *Anatomija kmice – umjetnina teksta, zanos i tjeskoba* (2004.) prva je knjiga esejističkih medaljona o fenomenu suvremenog hrvatskog (kajkavskog) recitalnog pjesništva, sažimljući u naslovu, takoreći, jednadžbu kajkavske poetske postmoderne; uslijedile su još *Kiborg kao emotivni alien,* I, II (2009., 2017.). Respektabilan mu je leksikografski rad na *Akademijinom Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, uz *Riečnik Cerja zagrebečkoga* (2012.) i drugih izdanja u suautorstvu.

Bio je član Društva hrvatskih književnika od 1986.; poezija mu je prevođena na poljski, čileanski (španjolski!), njemački. Zastupljen je u svim panoramama i antologijama kajkavskoga pjesništva (pogotovo onima Jože Skoka) te u *Skupljenoj baštini*, antologiji sveukupnoga hrvatskoga pjesništva (1993.).

Uz mnoge nagrade, dobitnik je *Zlatne lire* (1971.) za kajkavsko pjesništvo i Nagrade „Katarina Patačić" (2008.). za najbolju (prozno-poetsku) kajkavsku knjigu (nadnaslovljenu *Cicirici & Senjali)*.

***

Žalosni, a svjesni kako „Kalinski traži mjesto / gdje pjesnik prestaje biti vrijeme / i postaje put, / od Zavičaja do Novoga Svijeta" (T. M. Bilosnić) - od ***†dr. sc. Ive Kalinskoga***, književnika i jezikoslovca, hrvatskoga kulturnog značajnika, nestora kajkavijane – oprostili smo se u utorak, 29. travnja 2025. na Gradskom groblju u Sv. Ivanu Zelini.

Posljednja knjiga †Ive Kalinskoga (pred izlaskom, u nakladi *Kajkavskog spravišča)* manifestna je kajkavsko-štokavska zbirka *Japa, japek, japica – Tata, tatek, tatica/Kajkavsko-štokavski poetski i jezični panoptikum,* kao trajna ***simbolska ostavština***.

U suvremenom kulturnom okružju rijetko bismo mogli pronaći časniji primjer od onoga †Ive Kalinskoga - da je erudit njegova umjetničkog i znanstvenog pokrića toliko mjerodavno i strastveno prigrlio rječotvorne i suvremene vrijednosti genetike svoje domaje, afirmirajući ih trajno u sveukupnu hrvatsku književnost i znanost.

Božica Pažur

Bibliografija objavljenih djela †Ive Kalinskoga

Samostalno objavljena djela:

Pha kaj (zbirka kajkavske poezije), „August Cesarec", Zagreb 1979.

Valctakt i lajno (zbirka kajkavske poezije), Kajkavsko spravišče, Zagreb 1984.

Poetika i jezik kajkavskih pjesama Dragutina Domjanića (monografija), Kajkavsko spravišče, Zagreb 1988.

Anatomija kmice ili umjetnina teksta – znanost ili tjeskoba, POU Sv. Ivan Zelina 2004.

Kristalni aed (zbirka poezije), „Disput", Zagreb 2005.

Ono drugo more (kratke priče), „Disput", Zagreb 2006.

Lollo (zbirka poezije), DHK, Zagreb 2008.

Kiborg kao emotivni alien I. (eseji), POU Sv. Ivan Zelina 2009.

Nemir podvornika Szerbe (zbirka poezije), vlastita naklada, Zagreb 2009.

Četverolisni četveropreg (zbirka poezije), POU Sv. Ivan Zelina, 2010.

*Gle, kako lijep dan! (*kratke priče), POU Sv. Ivan Zelina 2011.

Leti, frizbi, leti! (roman), POU Sv. Ivan Zelina 2013.

Agnes, Dock Duck i ostali (roman), POU Sv. Ivan Zelina 2015.

Apidiktor (zbirka poezije), POU Sv. Ivan Zelina 2016.

Kiborg kao emotivni alien II. (eseji), POU Sv. Ivan Zelina 2017.

Podrhtavanje tišine (zbirka poezije), POU Sv. Ivan Zelina 2023.

Razgovor s perihelom (zbirka poezije), POU Sv. Ivan Zelina 2024.

Japa, japek, japica – Tata, tatek, tatica/Kajkavsko-štokavski poetski i jezični panoptikum, Kajkavsko spravišče (u tisku), Zagreb 2025.

U suautorstvu:

Cicirici & Senjali (zbirka čakavsko-kajkavske poezije), Kajkavsko spravišče, Zagreb 2007.

Znanstvene knjige objavljene u suautorstvu:

Rječnik hrvatskoga kajkavskoga jezika (10 svezaka), Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 1984. - 2024.

Zagrebački KAJ (fonetsko-fonološka monografija), Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 1998.

*Riečnik Cerja zagrebe*čkoga (fonetsko-fonološka dijalektološka monografija, s F. Šatovićem), POU Sv. Ivan Zelina 2012.

Zastupljenost u najznačajnijim antologijama i pjesničkim izborima:

Horvatska zemlica (Smotra kajkavskog pjesništva Samobor, 1971.); *Panorama novijega kajkavskoga pjesništva* (Kaj 1, 1971.)*; Antologija novije kajkavske lirike* (prir. M. Kuzmanović, Kaj 3-5, 1975.); *„Ogenj reči", Antologija hrvatskoga kajkavskoga pjesništva* (prir. J. Skok, Kaj IV-VI, 1986.); *„Rieči sa zviranjka", Antologija moderne kajkavske lirike 20. stoljeća* (prir. J. Skok, Typex, 1999.); *Skupljena baština* (prir. S. Mijović Kočan, 1993.) i dr.

Životopis

†**Dr. sc. IVO KALINSKI** (Črečan kraj Svetoga Ivana Zeline, 8. III. 1940. – Zagreb, 26. IV. 2025.) - književnik i znanstvenik (dijalektolog, leksikograf)

Osnovnu školu završio je 1955. u Sv. Ivanu Zelini, Gimnaziju (1960.) u Zagrebu.

Na Filozofskome fakultetu u Zagrebu diplomirao je (1966.), magistrirao (1979.) te doktorirao (1987.) tezom *Poetika i jezik kajkavskih pjesama Dragutina Domjanića* (objavivši disertaciju kao monografiju 1988.). Od 1968. (sve do umirovljenja 2005.) bio je zaposlen u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje, od 1999. kao viši znanstveni suradnik; bio je i lektor za hrvatski jezik na Westfälische Wilhelms-Universität u Münsteru 1978.–80. Bavio se dijalektologijom i poviješću jezika (*Zelinski tip govora,* s A. Šojatom, 1973., Adamovečki govor) - objaviši 70-ak znanstvenih studija (uz spomenutu monografiju *Poetika i jezik kajkavskih pjesama Dragutina Domjanića)* - kajkavskom leksikografijom (prije svega kao obrađivač i redaktor u 10 svezaka *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika,* 1984. – 2014., 1–13; suautor monografije Zagrebački KAJ, *Riečnika Cerja zagrebečkoga,* s F. Šatovićem, 2012.), te se bavio proučavanjem jezika i poetike suvremene, pretežito kajkavske književnosti. Jezikoslovne znanstvene i stručne radove te osvrte i književne radove objavljuje u časopisima, novinama i zbornicima: od časopisa *Kaj* (kojemu je bio glavni urednik od 1983. do 1990., a sve do smrti jedan od urednika, zatim dopredsjednik, a od 2019. do 2023. predsjednik, te počasni predsjednik *Kajkavskoga spravišča*, Kajeva nakladnika) do *Filologije, Jezika, Rasprave Zavoda za jezik,* te značajnih zbornika, poput: *Zeleni bregi Zeline, Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu, Lepoglavski zbornik 1993, Zlatarski zbornik, Susret riječi, Kajkavski zbornik, Hrašće, Senje & meteorji 2001.* i dr. Sastavljač je antologije *Izbor iz kajkavske usmene lirike* (*Kaj,* 1973. 10). Autor je studija i predgovora u izdanjima biblioteka kojima je urednik: ponajviše Male biblioteke „Dragutin Domjanić" (od 1992.) i Male biblioteke Verzuš (od 1999.) Pučkog otvorenog učilišta Sv. Ivan Zelina, Male biblioteke „Ignac Kristijanović" Kajkavskoga spravišča, Biblioteke „Susret riječi", Bedekovčina (od 1995). Urednik je zbornika radova sa znanstvenih skupova u Krapini *(Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu,* 1993.), priređivač mnogobrojnih zbornika s recitala suvremenoga kajkavskoga pjesništva i smotri dječjega kajkavskog pjesništva, urednik ili autor predgovora ili pogovora brojnim autorskim kajkavskim zbirkama.

Izrazitom neoegzistencijalističkom poetikom, autoironijskim kôdom, na „sličnom poetičkom tragu" kajkavskoga i standardnojezična opusa (Milanja: 2007), njegove pjesme u 11 objavljenih zbirki pripadaju postmodernističkomu diskursu: od kajkavskih zbirki *Pha kaj* (1979.), *Valctakt i lajno* (1984.), *Blindjerana pizza* (nadnaslov *Cicirici & senjali,* 2007*.), Japa, japek, japica – Tata, tatek, tatica/Kajkavsko-štokavski poetski i jezični panoptikum,* 2025. (u tisku), do onih na standardnome hrvatskom jeziku *Kristalni aed* (2005.), *Lollo* (2008.), *Nemir podvornika Szerbe* (2009.), Četverolisni četveropreg (2010.), *Apidiktor* (2016), *Podrhtavanje tišine* (2023.) i *Razgovor s perihelom* (2024.).

Autor je kritičko-esejističkih zbirki: *Anatomija kmice ili umjetnina teksta – zanos i tjeskoba (*2004.), esejističkih medaljona uz recitale suvremenoga kajkavskoga pjesništva i smotre dječjeg kajkavskog pjesništva u Sv. Ivanu Zelini i Susreta riječi u Bedekovčini te *Kiborg kao emotivni alien I, II* (2009., 2017.). Autor je proznih zbirki *Ono drugo more* (2006.), *Gle, kako lijep dan!* (2011.) i *Leti, frizbi, leti!* (2013.) te romana *Agnes, Dock Duck i ostali* (2015.). Dobitnik je, među ostalim, *Zlatne lire* (1971.) za kajkavsku poeziju, a god. 2008. Nagrade „Katarina Patačić" za poetskoproznu zbirku *Blindjerana pizza* (u zajedničkoj kajkavsko-čakavskoj zbirci *Cicirici & senjali,* s Vladimirom Pernićem, 2007.). Pjesme su mu uvrštene u sve recentne antologije i

panorame kajkavske lirike, te u *Skupljenu baštinu* (1993.), antologiju sveukupnog suvremenog hrvatskog pjesništva (1940 - 1990).

(Prilagođeno, iz Enciklopedije Hrvatskoga zagorja, Hrvatski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2017.)

Citirani izvori:

Kuzmanović, Mladen. 1971. *Otkriće crne jezgre*. Kaj, IV, br. 7-8, Zagreb, 23-26.

Milanja, Cvjetko. 2007. *Pjesništvo Ive Kalinskoga*, Kaj, XL, br. 6, Zagreb, 3-9.

Skok, Joža. 2007. *Ignis verbi kajkavicae : Kajkavsko pjesništvo Ive Kalinskoga - od osporavanja do kreativnog produžetka i nove afirmacije kajkavske pjesničke tradicije.* Kajkavsko spravišče, Mala biblioteka „Ignac Kristijanović", knj. 36, Zagreb, 108-114; usp. i u: *Kalinski,* Ivan. 1984. Valctakt i lajno. Kajkavsko spravišče, Mala biblioteka „Ignac Kristijanović", Zagreb, 3-13.

Pažur, Božica. 2010. *Četverolisni četveropreg – poetološki vrsni višeplet Ive Kalinskoga,* u: *Četverolisni četveropreg*, POU Sv. Ivan Zelina, 2010.

Oproštajno slovo*

[…] Naš zemni/dnevni svijet ostao je bez suvremenog klasika i kajkavskog humanista, ali - književnik i znanstvenik † Ivo Kalinski ostavio nam je izgrađen i neizgubiv Svoj Svijet, dostojan i postojan u trajno nasljeđe generacijama i poslije nas. Govoriti umjetnički, znanstveno, ili prijateljski o Ivi, Ivanu/Ivaču Kalinskom znači govoriti u najvišim kategorijama.

Zato ponosno valja ponoviti, poput, reklo bi se kolokvijalno, vrhunskoga pjesničkog „brenda": †Ivo Kalinski – rođen tu blizu, mam, v Črečanu 1940., antologijski književnik i znanstvenik (jezikoslovac, leksikograf /dijalektolog) esejist, književni analitičar i teoretičar, urednik... - suvremeni je intelektualac višestrukovne i dvojezične kompetencije – ovjerene u više od 20 raznorodnih djela u pet i po desetljeća umjetničke i znanstvene prakse, od prvih (kajkavskih) stihova u časopisu Kaj (1971.)…

„Čovjek nikada ne može spoznati dosege svoje genetike" - znao je pripomenuti Kalinski – a „genetika moga naroda", kako reče, trajna mu je stvaralačka preokupacija/problematizacija, uz „spoznaju fatumnosti […] u životu pojedinca i povijesti uopće" (Milanja, 2007).

Raspon njegove kreativnosti, osobito poezije, odvija se najčešće u besjedovnom kodu, od (dnevne) razgovornosti do pojmovnosti i visoke filozofičnosti. Svjetopogledno: od univerzalnosti „zavičajnog opominajnja"/opomenka, „predvečerke" za stolom, do dijagnostike (kako ispisuje u posljednjoj svojoj, testamentnoj, zbirci) „tenčine pameti" i sveopće „človečanske praznoče" suvremenoga svijeta, njegove civilizacijske i semantičke pustoši; do astralnih posvetnih zaziva „sili ponad mene", višoj svijesti: E, moj Domine / E, moj Bogek!

Zbog toga uronjenost u „kajkavianu redivivu" recitala i smotri u Sv. Ivanu Zelini, Zlataru, Bedekovčini, Mariji Bistrici … zbog toga više no polustoljetno djelovanje u Kajkavskom spra-

* Iz oproštajnog slova na Gradskom groblju u Sv. Ivanu Zelini, 29. travnja 2025. (uime Kajkavskoga spravišča - B. P.)

višču, društvu za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnost, nakladniku časopisa za književnost, umjetnost, kulturu – Kaj. Bio mu je dopredsjednikom, predsjednikom, počasnim predsjednikom, u Kaju svojedobno glavni i odgovorni urednik, nakon osnivača Stjepana Draganića, te jedan od urednika do kraja života… Objavljivanjem kajkavskih zbirki i znanstvene monografije (Poetika i jezik Dragutina Domjanića), sudjelovanjem u programima širega kulturološkoga povezivanja i hrvatske tronarječnosti (Hrvatski književni putopis, Kaj & ča, Jezičnica kajkaviana…), †Ivo Kalinski je, uostalom kao i Spravišče, izabrao teži put (nepopularan u naše prazno vrijeme): znanstvenu pouzdanost, visoku estetičnost u zapisu materinskoga jezika – sve u prilog dostojanstvu i kontinuitetu kajkavske umjetničke riječi, kajkavskoga jezika.

U okrilju Kajkavskoga spravišča, Male biblioteke „Ignac Kristijanović", pred izlaskom je programatska, manifestna Kalinskijeva kajkavsko-štokavska zbirka Japa, japek, japica – Tata, tatek, tatica/Kajkavsko-štokavski poetski i jezični panoptikum, za koju smo se utrkivali s vremenom, želeći je žurno objaviti. Pomalo neskladno rečeno – zmeknulo nas vreme, ali - dobili smo svevremenost te zbirke kao autorova simbolskog teštamentuma.

Od Ivana Kalinskoga opraštamo se velikim dijelom u ime kajkavskoga svijeta i njegove univerzalnosti u temeljima višestoljetnih kultura, kojega je svijeta Kalinski bil (i ostal) tolnačnik, filožof, kajoznalec i batrivnik.

Opraštamo se u skladu s barem još jednim testamentom Ivinim u najsnažnijoj mu postmodernističkoj, kajkavskoj manifestnoj pjesmi novoga tisućljeća Traktatuš Kajkavianuš Varasdinenžiš, u gnomskom, himničkom krešendu: „Zato, ne ponizi se, ne ponizi nas – GLORIA KAJKAVIANA!"

Naj bu Ti, dragi Ivač Kalinski, iz Tvoga stiha, vekivečna Gloria kajkaviana! (E, muoj Domine!)

(B. P.)

NE PONIZI SE, NE PONIZI NAS – GLORIA KAJKAVIANA!

Izbor iz kajkavske poezije*

†Ivo Kalinski, Zagreb

SREČA

Pehnula me sreča – kak rabarbaru koren
Pak me živi fletno hudo s trefom asom noro
    Spačka je vu zercalu, ti pesa za ritesa!
    To itak nesem ja, strah je – od ničesa
Na prsti su žulji, pri vrhu se muka navek koti bolje
Trublja zlehkotenja – človečki nadolje
    Pehnula me sreča, lavorike venec
    Smešno se zadela v gerlu kost od sreče zdenec
Pak me ziblje, pak me stvarja, pak drobi, razgarja
I kak draga vabi – micek, jurek, figa
    Puklju skoznujuči, leta vkanjujuči
    Smert je gibanica, mleko i mamica
Cecka sesnut, v zercalu je bela tenja
Strah je od ničesa – jer je život senja
    Pehnula me sreča – kak rabarbaru koren
    Pak me živi fletno hudo s trefom asom noro.

Valctakt i lajno (1984.)
[Ogenj reči, 1986; Rieči sa zviranjka, 1999.]

* Izbor kajkavske poezije †Ive Kalinskoga, većinom iz antologija („Ogenj reči", Antologija suvremenoga kajkavskoga pjesništva, Kaj IV-VI,1986., prir. Jože Skok; „Rieči sa zviranjka", Antologija modernoga kajkavskoga pjesništva 20. stoljeća, prir. Jože Skok, 1999.; Antologija novije kajkavske lirike, Kaj 3-5, 1975., prir. Mladen Kuzmanović); te drugih izdanja (Kaj, 7-8, 1971., Kaj 6, 2005.; I. Kalinski, Cicirici & Senjali, 2007.) i postumne zbirke *Japa, japek, japica - Tata, tatek, tatica,* 2025. (op. ur.).

REČ

Poculica z celoga zaplela se v črn-belega
Poculice beli pušlec zedehnul me smertni kušlec
Ta gizdava, naša, bodra – ta čkomeča ka još velja
Kaj domom začas dopelja kraj života, plavomodra
Krušna merva – ti si perva, hincavo se kerv zaigra
Ti si draga kaj me herva, i želeje, i merzeje
Lucka cucka reči tejna, slatka naša Marija
Siten korak kalvarija, pregusta je mrejna
Pijano me lepost vzela – roža bela ve na stolu
Pak me nuna, koren giblje, hojla-hajla! zapopeva
Vu Hirtzove knjige žute drač je spekril naše pute
I dečeca kaj beži kraj mlečeca v cintorom.

Valctakt i lajno (1984.)
[Ogenj reči, 1986; Rieči sa zviranjka, 1999.]

TRAKTATUŠ KAJKAVIANUŠ VARASDINENŽIŠ

Božični dnevi vu megli zdeni, tritisočletje!
Vu glavi raskoljeni križek, zmeržjeno cvetje.
A stara Drava još navek plava i naša ladja plava po njoj!

(Znovičrojeni requiem)

Gde su pes oliti cucek vu vreme ovo čudnovito, tobož vreme buduče, vreme razvudenja puno – vu vreme, človečec sprepoštuvani, gda Vas doma ni? Jer, zres - gde je doma Dom? Odnavek, pumpali Vam želudčani bubenj da bi bili, i živeli, ob naravi četireh posljednjih, ob osebujnih nevolj, ob stvari zmesneh, kakti nestalnost sreče vu Sudnjem dnevu, kakti *contrascriba,* protopisec. Vsemu proti, moj človečec: kak debeli gospi vu rosni detelini, tak žmireku dana vu den sobotni. A Vama je odnavek bilo biti: zgubleno svoj i – ničiji. Ni jesti ni piti strajnsko, ni na zlatne stole kak ni na travah poscaneh. Na drevju brez riti kak mehurčec vodeni i lahorek v zime proti zime, trajati – človek, človečec brezimeni biti z nenapisane spovedi *heroum epistolae*.

Izda, nigdar pizda, nigdar frkafula – jošče ona stara angelska narav vu čkomini čubi. Kak vu apateki otrovi z balangju, ar barilec zbantuvan na taracu Reči čaka. Človečec znucani *in ventre galli* – v kopunovom kamenu kak bedak i mulec, čaka. Kaj, šatana mu, čaka – misliju. Oni? A on vekomaj čaka jedinu

te istu, zvuzlanu kajkavsku mater Reč. Onu, kaj ima žalobno občutenje zvuzlanega ogerliča od vkrivo precvikanega kriča naših ilercof, od zdavnašnjega leta Gospodnjega 1835. Zneski ilerci, politikanti i mali kusojebci namenili su te materi kajkavskoj Reči kmično hrepenenje, štrik okol guta, obstajek črez betežljivi sfucani pezdec.

Ali – vitiznanci, knjigopisci, vsake fele kajkavski meštri vu šklencu nekakveviše ideje – nesu zgubili svega glasa pravi pisek. Ta naša domača Reč, te samec cucek, ze čudnimi očali Hištorije na gupcu! Zezidani vu svojem drobu i vu drobu svoje Domaje, nesu spozabili lajati – da se lucki govor, rečlivost, slovka vu novi govor pretače. Materinski zavičajni zdih zadel se vu gliblinu slovke kajkavske, nemre zatajiti mleko: veržuši, kosti, kotrigi, malo kervi i – zdihaja. Tolnači pogoničof vsakofelneh, furtum i taki. Vu puščini ne regetati, neg suprotse stalnost zveršeno svetuvati, vezda i vsevdil. Razdreti razluke zmed prodečtva i supštancije, perce trave biti, i on, vu domačiji – *primae classis in omnibus scholis*.

Knjigopisec zvišeni, vu sebi i Tebi, dragi štavec, občuteni. Kak romar bistrički, pravi, kaj svoj životek obnaša večkrat na kolena, od časti z glavu gore! Kak loter svoju dragu ljubeč kruto, barzo.

Dok ti, dragi Domine, vu vremenu dojdučem, prem zgažen – Oni misliju, batriveš se kak parlavita grobek zapuščeni, dok po stari prašini vu sercu spisavaš reči *dvignonti se,* osavljajuč se sprot čkomini slobodno/brezslobodno; kaj imaš zreči – ne zderžavaj se! Tenčina pameti samor je, brez zameri, obličje človečje - nikakšna šimbolika.

Dok za nami, moj človečec, plavcata senca stareh kajkavskeh kaštelov, megleni šlaprček okol kurijalne Violete!? A za vuglom tu več doma si, kmalu. Zato, ne ponizi se, ne ponizi nas – GLORIA KAJKAVIANA!

Cicirici & Senjali, 2007.; Kaj, 6, 2005.

DA BI TI HOTEL VU NARAV

Da bi ti – *via facti* – hotel vu narav
vsakoga dogajanja vplesti lastoviti vedutni materijal
za raspored štimunga
vu laveranju tušom, micek moj.
Da bi ti hotel da zaobilazek gole praktike znovič zaišče
akvarel. I još puno toga bi hotel. Naprimer
po polju broditi po morju hoditi
popevati popevke z dreva.
Oh, al gde je granica

vegetabilne slikovnice z razreda *Salix,* gde
dečinstva, zrelosti, starosti razigrani paškvil, poruga, bedastoča.
I farbe – črlenkasta, zelena, lubičasta
do črne. Zidi od brokata
zmed kmice i svetla nagnjenje
k minijaturi. Vse bogateši života namaz, vse bogateši
gvaš z vetrekom zdenim v oče
i misel na mladoga pudara, mladoga jagara teri
po polju neprestance brodi
muder i hiter.
Odkud one liepe oči olovnate i srce kožnate?!
I opet računati, zbrajati, prekrajati
metati se v odhodeče, prehajajuče, bežeče
iziti/zlejati se z akvarela kak nočca crnobela
živeti/biti nekaj leteče guste pijane
imeti sam sebe za igru, za igračku za hobi
dok se ONA plava gromada vu tebi
postiha vrušava, vrušava i drobi.

Kaj, 6, 2005.

VSE ZGLEDA

Vse zgleda da bude opet petati prvi mrak
opet slepeti na stari videk
pečina vu nami dosta je več zrela
opet zgleda bude znova prva sovarila sova
prvi zub glodal sirovo
prva devica muku čutela prije neg bu decu zakotila
zdrave raubere i tate.
Bu se opet zaiskala duša z dušu
bumo smejali se i kleščili prez prave mere
prepadajuč čez stoletja
jer več denes je gde je bilo zutra.
Pak zašeptali prve rieči
jer ni ljubca draga ne bu znala kak ova se skazuje
bumo porajali se znutra
z vihra zanutrafca
krvavu plaftu na oči metali

da bi morti samo jen zmed nas odvojil se i zavrišćal
zvrgnen vu dobrote na nepoznani greh.
Pak se bu zglancala ona stara hrđa
i hojla hojla po slinavi kušleci
i jen drugi bog z kušnenemi mači med nami i z blata kolači
kak i ovo vrieme kaj pred nami od srama beži
brez rieči.
I kak živeti i nadejati se i dalje
da budu ove hiže sprehodile
da se jorgovani budu nuoč na nuoč smejali
do gda živeti i doživeti pravo polje s pravemi cvieti
a ne ovo kaj cvete brez krvi.
Do gda živeti i nadejati se da
vse je samor sprecartana sudnica
máma svieta máma.
Trijeb je spretuči svoje poštejne
jer nije istina da i oblaki nesu kamejne
i da se i drugde nemre sejnati da se živi –
zelenoplava moja gde da te najdem ve?

Kaj, 6, 2005.

VUŠTRILI SMO PESA

Vuštrili smo pesa, vuštrili, vuštrili,
druob poscano hitajoč mu v krampe.
Smo vuštrili sosedova pesa,
ga vliekli i kuštrili
za glaku.
Z lanci smo ga med noge, smo ga vuštrili
v mraku.
Jesmo nogo mu deli v kolesa.
Pak smo ga opet.
Da je zavijal, da je skičal,
Da je cmugal na one tre zopet.
Pak smo ga opet,
z nogo v gobec, v zazobec,
pa smo ga opet po krampe.
Pak smo mu žilu sekli,
pak smo ju cvrli, zacvirali,

krvavo seme otpirali.
Pak smo ga opet,
pak smo ga opet,
dok nie ves na oči spozel.
Pak smo na kraju napravili vozel
z onoga mesa.
I bile nam je žal, bile nam je grde žal,
pak smo počeli trgati kolesa,
i vsi smo geznuli v krampe.
I bile nam je žal, bile nam je žal,
v lampe naše dok je curel jal.

Pha kaj (1979.)
[Antologija novije kajkavske lirike, 1975.; Ogenj reči, 1986; Rieči sa zviranjka, 1999.]

KAJ SEM, GDE SEM JA?

Kaj sem ja pred tobum,
kaj sem ja: vjutre, opoldan, navečer?
Pod ovo zviezdo nebesko kaj peče,
gde sem ja?
Teroga je otec na svojo roko stvaral:
da v životu bode vapnar
i bieloga kruha vrtalec v kamenu,
da bude sluga i kojnar,
nerodek i kukol v dobrom semenu.
Kaj si ti nad menu dok si me prevaral,
z točo tokel, v dežđevju vtaplal,
da bi svojo misel vu mene sprekaral,
i slinil potočno svojo zlatu kapu?
V semu tomu gde sem, samor, ja?
Gde sem, kaj sem ja?
Gde sem ja pred tobum, vendar,
Kad sem i pred sobum, ništar!

Pha kaj (1979.)
[Antologija novije kajkavske lirike, 1975.; Ogenj reči, 1986; Rieči sa zviranjka, 1999.]

KAČAR!

A kaj bi štel, kaj bi?
Niemaš kaj čakati, rušaj pred sobu
ščerajnu kolajnu,
i preveč je gluntaf mozek v ova vremena:
zobi štrencajo v gajbi.

Prokleta misel črna od sestre kmice,
dok tuđinec prebira
na svoje žice,
pravu hariju.
Srab je spremiešal one zdrave
(mrtve smu, nekak, prerane pozabili)
prem isti veter puše z Drave.
Isti kolec so nam v grle zabili,
bratec!
I tebe, takaj, toče bratec,
i pruoba,
je li zmed druoba i groba
stane stara sejna.
A velika tejna v zemle leži,
i mož možak
stoji gačar.
Svuoj dan da bo muoj,
spaluškal kačec, kačar!

Pha kaj (1979.)
[Antologija novije kajkavske lirike, 1975.; Ogenj reči, 1986; Rieči sa zviranjka, 1999.]

JELONA JE NAJLEPŠA DEKLA!

Jelona je v selu najlepša dekla!

Kak tenja,
čemurna,
togajiva,
po čkomaj,
v žoljave roke, vekomaj,
beži mi nje lepote senja.

Nje lepote senja, senjava,
života mojeg i tvega,
tenja, tenjava,
drugoga svieta decu našu
prebolnu je vodila;
Zemla moja i mater, krvavi ideali!
Mater moja, horvacka krvava kmica,
v duše naše je duša tvoja
kruhek otrovani
mesto mlieka,
matere naše mamičica!

Jelona v selu raste, Jelona najlepša dekla!

Pha kaj (1979.)
[Antologija novije kajkavske lirike, 1975.; Ogenj reči, 1986; Rieči sa zviranjka, 1999.]

Z VIŠINE, Z GLIBLINE

Ne znajoč pone z višine, ni z glibline,
jer je i v kalu iste
zgora i zdola kalec.
I tam je gdagda
trn trnu žalec.

Drievu sličen, samotnaku v puščine,
samec samenec:
čez život si samor preletel.
Kak i v kamenu leti drugi kamenec
ne znajoč za nebo gde krvari detel.

Pha kaj (1979.)
[Antologija novije kajkavske lirike, 1975.; Ogenj reči, 1986; Rieči sa zviranjka, 1999.]

TEŠTAMENTOM

Mi jesmo vrinjeni v črnu kmicu,
i niesmu kaj smu bili.
Nas su goslali pod rep z mrtvu lisicu,
da bi znali kaj je pravde lodec,
a kaj je jarem,
da bi znali kaj je v jarmu prazen želudec.

(A sloboda se flundra kak pes za živicu!)

Ali bodo došli žoti dani,
z štubli kameniti, z črlenimi kojnmi,
trejte vure časi srditi,
z tuđemi ludmi med nami:
mi dosta smu kriedani!

I bode nam iti,
za sramockem mesom svojem,
v druge zorje dan, gde bodemo sami.

Pha kaj (1979.)
[Antologija novije kajkavske lirike, 1975.; Ogenj reči, 1986; Rieči sa zviranjka, 1999.]

MAČUREK

Gda bom rekel, vi se bote smejali:
Da bo dobre. V smiehu još se bote nadejali
bolšemu.
A liepo velim da je bil najlepši micek
muoj mačurek čogani,
makar mu je falele oko,
komad repa,
med mački je bil kak med jastrebi picek.
Je štel naviek biti najveseliejši, je gledel gliboko
na one jene.
A bile je kmene. Da ti nemrem reči kak je bile kmene!
On samo se je igral, se je ves zaigral,
on mali repek je feglal, miglal, miglal,
i nie znal da negde velikom nebu čakec čaka.

V nedielni dan gda je sviet v cirkve bil, i kašlal,
i đambor je išel čez dupla
van.
V dan, biel belčasti dan, a bile je kmene
tam gore gde je čakec čakal.
On se je igral i dale, naopok napraf skakal.
Sem štel kričati, al je v tie van i bez drugoga ostal,
muoj micič šari, bo se vu sebe plakati
i mene
teri takaj vidim samor tambu v ovom svietu.
Sejene.
A veliju da avijoni pršeju več i da su tiči počeli kukurikati.
Sejene. Baš mi je sejene. Na ovom svietu.
Bo čakec došel i po me. Čez sonce v snietu.

Pha kaj (1979.)
[Ogenj reči, 1986; Rieči sa zviranjka, 1999.]

JELEN, JELEN, JELEN!!

Jelen čez šumu beži v gliblinu
šumske međe, v grabrovu tišinu
prek grombokovja
več vlazuje trganje rogovja, srce klači zajni žmulek krvi
v lievu kliet, na desnu stran vsa težina
prehitava se, od prve na zajnu nogu
jakost uz kost rasporedi se,
i opet nagle nestaje kupin, grmovja, put naopok leži,
jelen zamečuje da lieva hrbet vtrnjava, čez potok
napela bieg v najglibši snieg
teri s priviđenja đasnol je i spekel
v glave možđenjski brieg, al dale, dale, dale v pekel
jelen v rit strelen beži
na pleča svoju težinu
i zajnu jakostju odrine se od smrti vu višinu.
Al pena krvava na gobcu vrne na zemlju:
priviđenja tu su več i jelena jemlju
košote hrđave, plave, žote v ropcu,
i prek mehna i šumske gobe

bez zdehna vruši se.
A one okrugle od kugle zrine se van na zobe.
Gotovo je.
Gotovo je.
Gotovo je.

Pha kaj (1979.)
[Antologija novije kajkavske lirike, 1975.; Ogenj reči, 1986; Rieči sa zviranjka, 1999.]

PROŠIM FINO!

Prošim fino! Žemete četiri grede
i dve cape, pak vše to…
Nee, em neee!

Žemete cape četiri i grede dve,
onda ovak, baš ovak
onda žemete – črepa!
No, žemete najobičnešega črepa,
napravite četiri reda od črepa,
prošim fino! (Od žnečega morate špočeti?!)
Onda žemete jedan red črepa – pak na jednu gredu!
Onda žemete drugi red črepa – pak na drugu gredu!
Onda špažite, prošim fino,
da štrejti red črepa ne paše na štrejtu gredu.
Dok vi gruntate: „Škak to? Škak to?“,
negdo vam pobere ščetrtu gredu
i veš črep, takaj, prošim fino.
I, kaj šad? Imate dve cape –
žnemate črepa. A bormeš vam faliju i grede,
i to još četiri, prošim fino.
Vše še žruši lepo dole i vi šte opet na – žemlje!
Je, pa ne dela se hiža ž par gredi
i ž malo črepa?!
A ovo - kaj ja imam Ž i Š:
To je pošebna filožofija, prošim fino!

Kaj 6, 2005.

BALADA III

Sejnal sam šumu bukovu, gostu:
Vu sejn so dohajali grabri, rasti,
i čudni ljudi, modri, šklebasti.

Tie ljudi so dohajali tacki,
stiha, so imeli male sekirice za vuhom
i terice v oče.
Saku nuoč so mi šumu krali.

Če sem rekel rasti:
So rasli rasti, debeli, črevasti.
V noči pak so došli zobi oštri, žlebasti.

Više niesem mogel zmagati:
Čez očnu mrejnu zeli so mi zajnu sejnu.

Sad me vučiju tancati, vučiju me kak bom sebe zgubil.
I Buog zna kaj bom još pretrpel
Vsako jutre muoram tate glancati, a dojde mi mam bi se pohabil.

Več i ja imam sekirico za vuhom,
i plakal bi se gda drievo kakvo sadim;
nestaje me z mliekom i kruhom.
Ne razmem ov sviet – samor gledim.

[Antologija novije kajkavske lirike, 1975.]

MISEL

Kak je to čudne: Misel za čas zleti z štale,
preraste tiele,
i z glave zide van drugačka čez kraste,
A misliš,
najlepše cvete gda glava poca,
gda v šake curi milne z piesjem vmilavajnem,
a senak za jedne prepada
z cmugajnem.
Pak na štrancele po tebe znamejne tvega života obieša,

i zobi spocajo ak niemaju:
na te si navčen od maline.
Al bo nadošel dan gda bo čez kupijne
zaburil žofki točnak,
napel pekel srčeni,
bo muorati dobre držati gačnak,
i mozek zobeni,
bo se švicale za nuovu pesmu.
Krvavo seme z roke z mliekom prehaja v noke,
teri v rojenju več
sejnajo križ.

Kaj, 7-8, 1971.

KOJNI VRANCI

Denes, zutra,
naviek jednak:
Istom zviru, iste zvirališče,
nuova voda, iste pojilišče.

Tu, niesmu sami:
mrak i svetle prelieta,
i čutem, kak negdo nekomu zasmieta,
pak zaboli natrdom.

I prejdu natrdom, prejdu nagrdom,
čez me, kojni vranci, potkovanci,
okeslivi gizdavci.

V krf poskačeju, talariju,
grivu namačeju, z grivu zašumiju,
zahržeju i sodbu zajašeju,
bez gospodara i bez biča,
bez javka i bez kriča,
znutra mašeju, mašeju.

Kaj, 7-8, 1971.

KORENIKE

Zrekle se tuo od onei teri so se več i v zemle skorenili,
da se, zgleda, vrieme zostale prama svemu štrajsu.
Samor trieba pričakati još stibelje da zvine se
na korejne,
sonce da se zruši v zemlu do možđenuof,
i zlo je podponoma tu, so zrekli,
gda nadojdo
kola bez ruda, sama bez kojnuof,
po zraku tiči bez kril,
i ludi bodo zasojnali po mesečine na postela,
travo jedoč,
na prste broječ zablene prave rieči,
betuojnsku sejnu sejnajoč.
Senak, zgleda, bomo se još vickali jene dogo vrieme,
delali tiče, one z drieva, pod prave,
da bi se vzemlenila v naše miseli
prhafka zrakovita
med dvemi točnaki.
A deca bez zobof tekar, v želieznom nebo
tak fletne smiejejo se
v duob kužnei ovei iger.

Kaj, 7-8, 1971.

MODUŠ

Diškurš je spometni moduš
Teri ne zna kaj donaša novi den
Na ovom svietu brez duše.
Zvoni zvonec
Komu ili čemu
I zakaj zvoni?
Po domače smu se pokušavali spomijnati
Vnučeki su se zosmejavali z nas
Oni buliju vu svoje mobitele.
Plušči dežđevje
Načakujemo lepše dane
Nuternja nam je naotekla od nadajna

Išče zjedinjenje z dobročasnemi dnevi.
Polag stare navade
Dragolubne žilice tiela prepečuju nam
Dohodejne do mlieka
Toče srce kak kovački nakovajn.
Nešče nas jemlje
Se više smu slični onom kaj je mati zemlja -
Kaj je draga naša mati!*

MODUS

Diskurz je pametni modus
Koji ne zna što donosi novi dan
Na ovomu svijetu bez duše.
Zvoni zvonac
Komu ili čemu
I zašto zvoni?
Na domaći način smo se pokušavali razgovarati
Unučad se ismjehivala na nas
Oni bulje u svoje mobitele.
Pljušte kiše
Iščekujemo ljepše dane
Nutrina nam naotekla od nadanja
Traži sjedinjenje s dobrohotnim danima.
Pokraj stare navike
Dragoljubne žilice tijela ispriječile nam
Dolaženje do mlijeka
Udara srce kao kovački nakovanj
Netko nas uzima
Sve više smo slični onom što je mati zemlja -
*Koja je draga naša mati!**

* Na kraju ovoga pjesničkog izbora iz kajkavskoga pjesništva †Ive Kalinskoga donosimo i nekoliko pjesama iz posljednje njegove, postumne, zbirke „Japa, japek, japica – Tata, tatek, tatica / Kajkavsko-štokavski poetski i jezični panoptikum" (2025.): *Moduš, Na zahodu sonca opet črleno nebo?!, Kvaka, Drugi…On!?, Kozja detela i kojneki z perjem, Vitorog! Razvalina fantažije ili?, Čudačineči vrabec, Tvoja litera - tvuoj zagovor!, A Kaj?).* Izvorno, svaka pjesma iz „Jape…" ima i svoj štokavski korelativ, no ovdje, ilustracije radi, donosimo ga samo uz pjesmu „Moduš" (op. ur.).

NA ZAHODU SONCA OPET ČRLENO NEBO?!

Na tvoju besposlenost
Z tuople komuore čubeč gledimu!
A nebo na zahodu sonca
Opet črleno je. Bude zla bude rata!
Kaj si spozabil kaj ti narav govori?
Gduo to nazvešča? Morti Jezuš
Morti sveti ljudi - popi vsake fele?
Čudačinejne opet se poraja
Opet zgleda bumo morali sponova
Vučiti se kak se diela obična drevena huta.
Vse sponovič
Sponova vučiti se kak dihati
Suprotivno vsakom duobrom spomejnku.
Komu i zakaj biti veren
Da bi drugi vživali
A ti ne pametiš kak zvračiti betežno luctvo
Vse je znova čudejne - *mirabilitus!*
Kaj se to dragi čovečec dogaja z nami
Gda nema vračtva štero bi nas moglo zvračiti
I odpeljati na pravi pot?
Nestaje zajne zdravo drevo pred našemi očmi
Očuklavel je naš zgled
Zdavnja nas napustila čudorednost
Čudaj pot več pozabili smu
Kaj je to narav
Kaj je poštejne i čud?
Dohaja li budoče nuovo vrieme vu cujnah
Vu črne oprave?

KVAKA

Teška železna kvaka
Za vulazek vu starinsku našu komoricu
Zagubila se a morti su ju fkrali cigani
I prodali pod staro železo?
Vrata zaprta a bez kvake za iti nuter
Trebalo bi oburiti

A to bi bilo kak da nam negdo dušu vzimlje
Kak da nam negdo kuožu na živo dere
I vživa dok nas z kakvog kotka študera
Dogda bumo zdržali prije nek bumo zahrzali
Kak stara zvojžena kobila.
Na selskom sejmu
Šterega zdavna več nije
Naš vnukek je istu onakvu kvaku
Ka nam je vkrađena
Kupil od malega ciganček a
Za dva-tri tulca sladoleda Ledo.
Kvaku smu pririftali vu bravu
Odprli vrata i srečni vunišli
Vu kmicu našega detinjstva!

DRUGI… ON!?

Precek često izigraval je kojna
Z nogami činil štropot oli topot
Na pleči nosil samar
Vu rukami potkovice
Preskakival živice od šale
Vglavnom ponašal se kak pravo kojnsko živinče.
Preobračal i mejnal novu obleku
Za staru znucanu
Živeči kruto ponizno i zadovolno.
Staru ladju posekel na četvere
Na priobajlu joj na hrbtu metal kojnsku grivu
Nigdar više nebu plaval z jedne na drugu obalu.
Olovna njegva duša
Soncu je obrnuta
Nikak da skrije staro osmrađejne.
Kolobar sončeni miluje mu nuternje oblake
Štropot oli topot njegov kojnski
Posluša i posluša čudo …kak mu od sreče srce podrhtava…

KOZJA DETELA I KOJNEKI Z PERJEM?!

Z deteče postele gledel si
Kak konji jieju kozju detelu
I potlam zadovolno hržeju.
I ti si probal to isto
Hotel si biti gizdavi kojnek i hrzati proti vsemu
Jedva da su te spasili
Da ne zdehneš od trovajna.
Denes tem istem kojnekom
Po čkomaj donašaš kozju detelu
Da im preprečiš vsaku boleščinu i nevolu.
Dok tebe otečeju kotrigi
Na rokami i nogami.
Črez svoju hižnu luknju denes glediš vu dečurliju
Kak se kotacaju z mobiteli
I kojna su videli na sliki ili vu ZOO!
Muoj trojletni prevnuk Markuš
Ponopot pita me
Jel kojneki imaju perje
Kak i one dve-tri jadne kokice vu prabakine gajbe.
Imaju! Imaju - kak da ne!
Kojneki z perjem? Zakaj ne?

VITOROG! RAZVALINA FANTAŽIJE ILI?

Kad se popel na planinu Vitorog
Ni sejnal neje da bu nabasal na razvaline
Stari kakof dvor - morda burg
Šteri nema pojma o našiem koreni.
Vse je baš lepo i kak trijeb biti
Dok maloprije popeval si *Adios amor*!
A sad? Dok zaprepaščen gledi
Vu svoju kuožu - žote boje!
Žote mu se zgleda takaj piše
Da ovo mesto nije ono mesto
Kaj je poiskal vu fantažije…
Za obrambu na se navlekel je hrđavi ščit
Prem neprijatela nigde i nigde…

Zmisli se
Kak ga je nepoznati človek zdavnja potlam
Dopeljal vu liepi dvorec *Ambras*
Kre Innsbrucka. I on se razplakal.
I človek se rasplakal.
Z pomiseli na Vitorog! Na život i življenje!?

ČUDAČINEČI VRABEC!

Čudačineči vrabec! Kaj pak te stvor vse diela?
Doprše gda mu se doprše
Vu mlaki kre hiže okuple se
Če mu se kupa
Niema rad druge ftiče
Vrana i sraka pred nim bežiju.
Nigdar ne živžifka
Vglavnom nije dobre vuole nigdar!
Če mu ponodim koricu krujeka
Počme ludo popevati i krujek
Mi z klunom dohiti do nog
Vusput se još pred menum napne
I ftruc odtereti…
Zemem meklu da mu pokažem gdo je gazda
Vu ovoj hiži
V tie čas več mi na glave sedi
I živžifka kak da je zevsema ponorel.
Morti sem vsemu ja kriv?
One korice suhog krujeka
Vu črno vino namočim i ponodim ga.
Tie vražji stvor od tiča
Do zajne mrvice vse poje
I of pot zaživžifka tak dobro i novo
Da se zmislim kak smu negda gda je bil dobrovuolen
Skupno poslušali Beethovena i vživali!

TVOJA LITERA - TVUOJ ZAGOVOR!

Kuliko samo rieči ima kojeh se litera
Kojeh se slovo piše kak se piše
A zgovarja se drugač - nejednako.
Tak i tebe spočitavaju na drugi način
Da si precek debel
I veliju Joj kak si mršaf kaj prut!
Faliju te i dižeju do nebes
A vu žepu držiju figu i još k tomu
Vekovečnu zafalu iščeju pri svecima.
Tebe vu tem - ni najmejne neje!
Jer niesi krivoverec
Jer niesi heretik koi krive boge moli!
Odnaviek zritavaš se slobodno kak marše
Tvoja hižica prem prazna
Tvoja je hižica - i zdrava!
Vsaki nuovi danek tvuoj nuovi je boj
Jer cieli životek paziš da ne buš opal vu lucke nevole
Podponoma predan jedino sebe
Samor svojem slofcu - samor svoje litere!

A KAJ?

Et quid? A kaj? Ništa zato!
Pod bezgovem drevom
Tenka pamet razbistri se odjempot
Više ni rieč proti Bogu nije
I sam sebe zgleda blaženem
Očivesto zlekel se z glibline zla.
Hasnovito je ono kaj još ščera bilo neje!
Vutvrđuje svoje međe
Misli da nemarno se ponaša z oviem kaj je denes
Vu dvojbe jel morti bilo bolše
Ono uboštvo odprije?
Odkod odjedared srce brez kvara čuti
Odkod sad zavičajno opominajne
Da se muora zadržati razumnost
Baš sada gda su se lieta k starosti privela?

Sad seguren da neima smrti
Opet zdvajaš opet bedastoče šlabekuješ
Ili je to samor koračaj z jednog dvorišča vu drugo
Pod kapum nebeskum - ništa novoga!

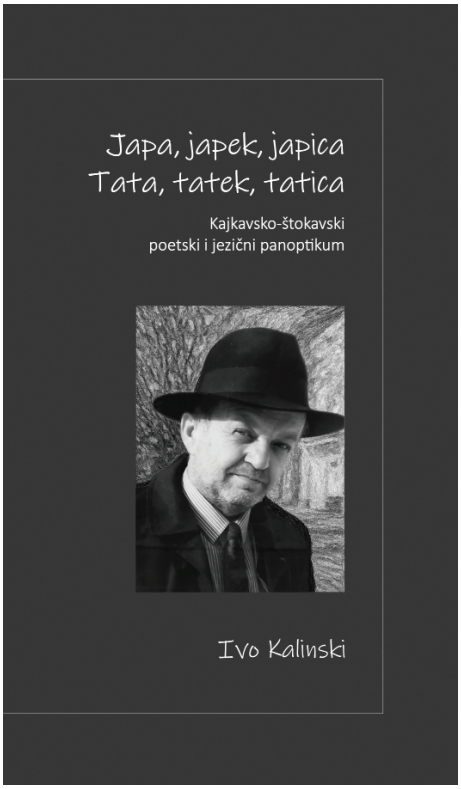

Naslovnica kajkavsko-štokavske zbirke †Ive Kalinskoga "Japa, japek, japica - Tata, tatek, tatica" (dizajn Ivica Kukovačec)

POSLJEDNJA KNJIGA †IVE KALINSKOGA

(JAPA, JAPEK, JAPICA – TATA, TATEK, TATICA
Kajkavsko-štokavski poetski i jezični panoptikum, Mala biblioteka
„Ignac Kristijanović", knj. 49., Kajkavsko spravišče, Zagreb, 2025.)

Spoznaja fatumnosti i pojedinca i povijesti – kao jedna od trajnih stvaralačkih preokupacija †dr. sc. Ive Kalinskoga – sudbinski je obilježila i objavljivanje knjige njezina tvorca, iznenadnim odlaskom iz ovoga zemnoga svijeta u 86. godini života. Zbirka *Japa, japek, japica – Tata, tatek, tatica* kao „kajkavsko-štokavski poetski i jezični panoptikum" postala je dodatni simbolski poetski *teštamentom* Ive Kalinskoga, *jape* postmodernoga kajkavskog pjesništva.

JAPA, JAPEK, JAPICA – TATA, TATEK, TATICA, jedanaesta je pjesnička zbirka književnika i znanstvenika *†Ive Kalinskoga* – u sklopu bogatog mu opusa koji čini dvadesetak knjiga – u širokom, vrlo raznolikom žanrovskom rasponu: od poezije (kajkavske i standardnojezične), kratke proze, romana, eseja, znanstvenih monografija, leksikografskih /dijalektoloških djela.

Autorski podnaslovno koncipirana kao „Kajkavsko-štokavski poetski i jezični panoptikum" – ta kajkavsko-štokavska zbirka (49. knjiga u nakladi *Kajkavskoga spravišča*, društva za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti iz Zagreba i njegove Male biblioteke „Ignac Kristijanović") - i ovaj put višestruko je intrigantna. I to ne samo svojim idejnim/filozofijskim poetskim slogom nego i strukturom, paralelizmom svake kajkavske pjesme u standardno-štokavskoj realizaciji/"prijevodu"! (zrcalno u knjizi: lijevo kajkavska pjesma, desno njezin štokavski korelat kao svojevrsna paralelna zbirka).

†Ivo Kalinski, pjesnik iznimne jezične, „književne kulture" (C. Milanja, 2007) i filozofičnosti, književno-kritički s razlogom hvaljen kao „najveći kajkavski pjesnik" (K. Devčić) - čije se cjelokupno djelo odlikuje višestrukom autorskom, strukovnom kompetencijom (pjesnika i prozaista, esejista, književnog analitičara i teoretičara, jezikoslovca, leksikografa, urednika…) - nakon višegodišnje

(kajkavske) stanke javio se osebujnim kajkavsko-štokavskim „panoptikumom". S primisli na semantičko polje ***panoptikuma*** kao zbirke/niza probranih „figura", rijetkosti, u Kalinskoga uočavamo konstantu estetskoga rasta u odnosu na prijašnje (antologijske) kajkavske zbirke: *Pha kaj* (1979.), *Valctakt i lajno* (1984.), *Blindjerana pizza* (u zajedničkoj knjizi s Vladimirom Pernićem, nadnaslovljenoj *Cicirici & Senjali*, 2007.) – kao što uočavamo i kontinuitet hvaljenih konstanti svih dosadašnjih zbirki, dokazane bîti sveukupnog mu poetskoga stvaralaštva: jezične iscizeliranosti, *komprimirane fabulativnosti*, groteske, specifične, nove/crne humorističnosti, postmodernističke intertekstnosti - ukratko, od svakodnevne (raz)govornosti, do visoke filozofičnosti u tom besjedovnom kôdu.

Strukturno, kao i u prethodnim zbirkama do 2024. i ranije *(Razgovor s perihelom*, *Podrhtavanje tišine, Apidiktor, Lollo, Nemir Podvornika Szerbe, Kristalni aed…)* – ili naslovno, ili u posvetnim sintagmama – Kalinski u podnaslovno iskazanom „Kajkavsko-štokavskom poetskom i jezičnom panoptikumu" postavlja leksemsku, a time i simbolsku zagonetku, ovaj put u natukničkom dekodiranju kajkavskih leksema u naslovu JAPA, JAPEK, JAPICA… – te u njihovoj, većinom, jezično-standardnoj parafrazi TATA, TATEK, TATICA (uz kajkavsku prevagu: *tatek*).

Namjerna **leksikografska** usložnjenost naslova, baš kao u Belostenčevoj natuknici „Japa, japek, japicza" (Gazophylacium: 136), ima širu i trajniju semantičku i jezičnopovijesnu referenciju spram sudbine i funkcionalnosti kajkavštine, ovjerenu, uostalom, i vlastitim djelom.

Od naslova nadalje, u skladu s natukničkom/leksikografskom argumentacijom novih pjesmotvora ovdje u *Japi…* (nastavljajući se na terminologijsku usložnjenost stihova prijašnjih zbirki) - u strukturi knjige sasvim je prirodna „abecedna" raspodjela pjesničkih ciklusa (A., B., C., D. …).

Govorno logičnim, nereduciranim, „nepopravljanim", leksemskim redoslijedom hrvatskoga/kajkavskoga jezika u stihovnom iskazu otvara se opsežan kajkavski/štokavski *panoptikum* u više ciklusa, isprekidan interpunkcijski brojnim **naslovnim** uskličnicima/upitnicima (njih skoro 40-ak u cijeloj zbirci) koji u razgođivanju teksta/rečenice, u rastavljanju pjesama kao „govornih cjelina" – neočekivanim zapitanostima i usklicima, naglašenim imperativnostima, imaju i stilsko-semantičke posljedice *(Japa!, Kača! Kača belovuška!, Škrip!, Na zahodu sonca opet črleno nebo?!, Šlabekuvati?, Čudačineči vrabec!, Soseda Cila!?, Duha pobednika!, Ščuric!, Cikorija!, ...)*.

U zagonetno-odgonetnom, vizionarskom postavu sveukupne stvaralačke slike Svijeta Ive Kalinskoga – slike/projekcije koja bi se u cjelini pjesnikovanja mogla sažeti jednim od njegovih naslova *Z višine, z glibline* iz prve mu zbirke (1979.), a naglašeno upravo u ovoj novoj, **programatskoj** kajkavskoj/štokavskoj – poseb-

na stilska mjesta zauzimaju **posvetni zazivi,** kao moto svakoj knjizi, utječući se ideji uzveličenja/uznesenja, „sili ponad mene", višoj svijesti - „moj Domine". Pretpočetni zaziv zbirke *Japa, japek japica - Tata, tatek, tatica* znakovito glasi: *Isso é Amor!* / *To je ljubav*! // *E, moj Bogek!* / *E, moj Domine!*

***

Mjerodavna suvremena književna kritika i povijest (osobito Cvjetko Milanja u ovdje referiranoj vrsnoj studiji „Pjesništvo Ive Kalinskoga", Kaj XL, br. 6, 2007.) ustvrdila je **istost poetike** „na istom pjesničkom tragu u antologijskom kajkavskom pjesništvu" Ive Kalinskoga, kao i u „paralelnom mediju" standardnojezičnog mu pjesnikovanja – označivši je „kao **neoegzistencijalističku**". Na formalnoj/označiteljskoj razini njegova poezija na „kajkavskom jeziku, a ne dijalektu" odlikuje se „književnom iznjegovanošću", (…) što ukazuje na iznimnu književnu kulturu i teorijsko osvještenje" (Milanja, 2007: 4,7). U tom smislu, poput Milanje (koji citira vjerojatno jedan od najcitiranijih ulomaka iz esejističkih medaljona „Anatomija kmice" Ive Kalinskoga, 2004., vezanih uz obnovljeno recitalno i dječje kajkavske pjesništvo u organizaciji POU Sv. Ivan Zelina) izvlačimo Kalinskijevu vrijednosnu odrednicu iz stavova o iskustvu svijeta u stvaralačkoj zbilji kajkavskoga jezika – kako je taj jezik „prirodna pupčana veza s **mentalnom slikom kajkavskoga podneblja**, njegov stalnosni svjetonazorni koncentrat" (Kalinski, Anatomija: 28).). Jože Skok, analizirajući vršne kôte pjesnikova postmodernizma, sažeo ih je već naslovno: … „od osporavanja do kreativnog produžetka i nove afirmacije kajkavske pjesničke tradicije" (Skok, 1983; 2007: 108-114). Pjesništvo je to, prema Skoku (2007: 113), koje „stremi dubinskoj projekciji života", kao svojevrsna *duhovna* „biografija nutrine i biografija poetike, ispunjena sumnjom i skepsom, snažnim osjećajem tjelesnog i duhovnog, ukletstvom prostora i vremena", čijom se (auto)ironijskom gestom ublažava „fatum smrti".

Upravo ta „spoznaja fatumnosti" ("u životu pojedinca i povijesti uopće") koju u Kalinskoga naglašava i Milanja (2007: 7, 4), spoznaja „lirskog subjekta o antibitku" – u svjetonazornoj dominanti „stanja potrošenosti individue" u „doba praznine" (2007: 4) - temeljna je autorova problematizacija i u novoj, kajkavsko-štokavskoj zbirci. I to u njezinim groteskno-fabulativnim pjesničkim krokijima, supstratu lirskoga u narativnom kôdu, kao nastavak stilematskih postupaka i iz prethodnih standardnojezičnih zbirki.

Umjetnička transpozicija Svijeta Ive Kalinskoga, među ostalim, književnokritički ovjerena vrijednosnom sintagmom **„nigdinska metafizika"** (Milanja, 2007: 8), u svakom bi pjesmovnom tekstu novoga kajkavsko-štokavskoga *panoptikuma* zavrijedila, kao i inače, zasebnu interpretacijsku studiju, ili esej. Tim više što autor i ovaj put proširuje svoj predmetnotematski obzor aktualnim realijama u povijesnoj dijakroniji, poput emigrantskih/migracijskih sudbina *(Škrip),* te - u

skladu s leksikografskom „jednadžbom" u naslovu – pjesničkim „uskrisivanjem" kajkavskih leksemskih rijetkosti („ščulec trava", „ščuric", „šlabekuvati", „pretršci", „kukec opnekrilec", ….), ili pak, prema vlastitom zapisu, sklonošću „blagoj ironizaciji svega: i organskoga i anorganskoga" *(Kozja detela i kojneki z perjem).*

Preostaje nam, stoga, prepoznati samo osnovne kôte autorove ***neonihilističke*** poetike, statusa lirskoga subjekta kao proročkoga promatrača s početnom – iskustveno i emotivno najsnažnijom i visokom pozicijom njegova „motrišta" u vremenu pjesme – kao „predvečerke", „na zahodu sonca", „poklem večerje", premda - *Očuklavel je naš zgled / Kljast je naš pogled* ("Na zahodu sonca opet črleno nebo?!").

Uz utiskivanje nazivlja, **identitetsku** narav Kalinskijeva postmodernističkog pjeva na označiteljskoj razini potvrđuju i brojne zamjenične uzastopnosti, kao identitetska uporišna mjesta: autentičnosti, prisnosti, etičnosti - naspram (ali i u prilog) prije spominjanoj trošivosti subjekta: *naša Pisava/ Naša predraga kravica* Mu-Mu/ *(…) kača belovuška/ Naša prijatelica* („Kača! Kača belovuška!"); „Čak i naša stara psica zna…"; A najdrastičnije, s mogućom semantičkom protegom na ideju smrti: *Nešče nas jemlje / Se više smu slični onom kaj je mati zemlja/ Kaj je draga naša mati!* („Moduš").

Vratiti nam se vrijednosnoj sintagmi Skokovoj uz kajkavsko pjesništvo Ive Kalinskoga kao duhovne **„biografije nutrine"**, tim više uz ključno „zavičajno opominajne" u pjesmi „A kaj?" s poentiranom relativizacijom, svojevrsnim pripitomljavanjem leksema/i semantema „smrti": *Baš sada gda su se lieta k starosti privela? / Sad seguren da neima smrti / Opet zdvajaš opet bedastoče šlabekuješ/ Ili je to samor koračaj z jednog dvorišča vu drugo/ Pod kapum nebeskum - ništa novoga!* A u složenosti zbirke *Japa, japek, japica …* ta 'nutrina' („nuternja") izrijekom ima svoje metaforičko i tvarno obličje: *Nuternja nam je naotekla od nadajna* („Moduš"); *Zjeda i mene moje drevo znutra* („Osveta paradižuma"); *Kolobar sončeni miluje mu nuternje oblake* („Drugi…On?").

Ludističke zaigranosti pripovjednih stihovnih krokija Ive Kalinskoga i u Kajkavsko-štokavskom poetskom i jezičnom panoptikumu *Japa, japek, japica – Tata, tatek, tatica* u tkivo svoje vjerodostojnosti i pronositelja značenja uključuju brojne animalistične sugovornike/"likove" („čudačineči vrabec", „tič zvan crvenperka", „kača belovuška", „ščuric", „naša stara psica", „z pesom na vuzici", „kojnsko živinče", „čorava sova", „kukec opnekrilec"/"kukec ravnekrilec", …): *Da se zmislim kak smu negda gda je bil dobrovuolen/ Skupno poslušali Beethovena i vživali!* („Čudačineči vrabec!").

Na djelu je ponovno ***analepsa*** (kao književni i, općenito, umjetnički „flashback"/prisjećanje) i oksimoronska **stranjskost *doma*,** nespoznatljivost poznatoga kao povijesni i individualni, genetski fatum: *Odprli vrata i srečni vunišli/ Vu*

kmicu našega detinjstva! („Kvaka"); *O toj kači i ja imam reči koju/ Dok sem – ako jesem – rasel/ I pobegel vu ovo vreme denešnje* („Kača! Kača belovuška!").

U periodizacijskoj i stilskoj kontekstualizaciji cjelokupnoga pjesništva Ive Kalinskoga i njegove filozofičnosti - kojim bi autor samo „dobno" bio „blizak razlogašima" - povedimo se ponovno mjerodavnim zaključnim ocjenama tog neporecivo antologijskog opusa u prijašnjim aktualizacijama Cvjetka Milanje (2007: 8) - kako Kalinski „ne svjedoči toliko o krizi pjesništva" koliko o „krizi suvremenoga globalističkog svijeta i njegove 'siromašne' misli koja je simptom umske opustošenosti i niskog modusa egzistencije u kojoj nedostaje briga za vlastito biće". I recimo to Kalinskim samim u dijagnostici sveopće **„človečanske praznoče",** „tenke pameti": *Dohaja li budoče nuovo vrieme vu cujnah/ Vu črne oprave?* („Na zahodu sonca opet črleno nebo?!").

U cjelini knjige, namjerna, čineći se naizgled krajnja ***narativna jednostavnost*** prepleće se s „običnim" bizarnostima neumoljive prolaznosti života - od svakidašnjih realija do onih fikcionalnih, čak i zaumnih - ali se zapravo, i upravo time, prema autorovu svjedočenju, radi o „***reamalgamiranju*** stvaralačkoga čina".

Božica Pažur

KNJIŽEVNE POSVETE IVI KALINSKOMU*

Božica Jelušić, *Đurđevac* / ***Aleksandar Horvat,*** *Ludbreg*

KAK SE DELA ZVEZDOLOVKA

Ivanu Kalinskom, kajkavskom Velemeštru

Ivek si je kalinu za vuho zateknul,
Plasta sam razgrnul, zrele hruške zvadil.
Kajkavske je knjige zdrmal i pomeknul,
Zavičajno slovo v najvekšu zasadil.

Pisal je o pesu, miceku i ftiču,
Kači skriti v travi, jelenu i kmici,
O tmurnom obloku i o Domjaniću,
Rabarbari, sreči, odhičeni pizzi.

Jedan Kafkin rogač ni mu išel z glave,
Za zgruđvanim mlekom ni se v kmici plakal.
Posla se je hapil, zasukal rukave:
Vu male flašičke črninu pretakal.

Velemešter reči vu verse naslagal,
Jalni su ga zato brojili v čudake,
Jezik je kak dete z rokama podragal,
Čuval ga za zutra i za vučenjake.

* Dirljivim odazivom na poziv Uredništva časopisa Kaj, 12-ero književnika odalo je počast iznimnoj osobnosti i djelu †dr. sc. Ive Kalinskoga, bardu suvremenoga (kajkavskoga) pjesništva i znanstveniku/kajkavologu, kao svom duhovnom uporištu i prijatelju. Dvoje među njima baš su Ivi/Ivaču Kalinskom u spomen napisali prvu kajkavsku pjesmu u vlastitu bogatom opusu (M. Lamot, T. M. Bilosnić). Objavljujemo devet kajkavskih pjesama, jednu čakavsku, jednu standardnojezičnu (prema redoslijedu njihova slanja Kaju), kratki prozni zapis i analitični esej o odabranom Kalinskijevom pripovjednom djelu (I. Kutnjak) – op. ur.

Sami su ve bregi zelinski zeleni,
Črečan zavičajni z pedeset tri hiže.
Odišel je čovek vredni i pošteni,
Na zadnje spravišče kaj se k nebu zdiže.

Z rafunga je opal, al' je zvezdu vlovil,
Kajkavcima vruču pogaču podelil.
I tak je polefko vu Večnost zaplovil,
Vu kajkavskoj ličtri vse štorge zacelil!

Vre spije, dok dijak nove cajte slovka;
Ostala je za njim Knjiga-zvezdolovka!

29. travnja 2025.

Daniel Načinović, *Pula*

HORVACKE MEMORIJE ZVON

Naj živi Kaj na vèkomaj
vu srcu i na tleh...
tu gde se leta sprâvlaju
kroz suze i kroz smeh!

Da živi Ča kako ča znâ
z nevérami se stat;
Az, Buki, Vjedje zarubȉt,
življénje pripoznȁt.

I Što nek zvoni zȁnavijek,
pjesmom nek čežnje nosi;
nek zaboravu, nevolji,
u skupnosti prkȍsi!

Naj žive Što i Ča i Kaj,
vremenovȅčni plamen!
Tak kak molìtva sklȍpi se
vu milozvùčni: Amen!

(u maju dvamiljara i dvajsetipetega lita)

***Zlata Bujan-Kovačević**, Samobor*

POŠILJAN VAN LETERO I ZAFALJEVAN
za Ivu Kalinskog i Antuna Šojata

poslalo me z samobora
k učenjakon IVETI i TOTETI
da naj bi moji KANTI I ŠTORIJE
kajgot doprinesli

i so
nigder ni bolje domače reči
leh POTEŠKAJ to malo
z rokami pogodi
kuliko je moje detece zraslo
i zgojilo se

ma so se zgojile i žđikale
i druge reči
koš i još
da NI KE KAJ KAN KLAST
a di koja štorijica
ko una o CENICI
i nagrado je pobrala

spičevala sen
dva kralji ot jezika
zakaj baš moja
aš so i tuje jenako lipe

njih dva so se zgledali
IVE z glavnjicah v očih
TONČEK znad očal
i otpovrnili
da upraf ta moja
sinsigurno va sebi ima
UNU NIKAJ kaj če reč
se kaj je treba bit
i kaj če ti bit

atresa: Iveti i Tončeki
TAN GURI

Ive i Toto - Ivan i Antun; *so* – jesu; *žđikat* – nabujati; *koš i još* - preko mjere; *ni ke…* - nemaš kuda što staviti; *lipa* – lijepa; *glavnjica* – iskra; *unu nikaj* - ono nešto; *tan guri* - tamo gore

Tomislav Ribić, *Varaždin*

GDA SE ZAVLEČEM V TVOJ SVET
Ivi Kalinskom

I… skeniram ti misli i verzuše
Znutrenje verzotočja, sf film curi
Poslušam kak preobračaš rieči
I… kaj ve gda te več ni

Obleči tvoj ancug
Ziti v tvoje misli
Loviti jelena čez šumu
Zeti tvoje knige v roke
Premišluvati se nad njimi
Vesmir ih šepeta predi jutra:
Žerafke i vihri
Pha kaj
Vesmir vtažuva
Ti bi na to sam rekel P(h)a kaj!

Ziti v misel, ziti vu verzuše
Ziti se z riečima
Zaroniti vu morje kajkavijane
Odkriti neodkrito
Gda si odideju da bi se vu večnosti zišli

Marija Lamot, *Krapina*

NASMEJANI ČLOVEK
Za dr. sc. Ivu Kalinskog

Zestajali smo se v jesen
v Mariji Bistrici.
Vsako leto.
Na sudišču v knjižnici
prebirali verzuše.

To nie posel, to ne sme biti posel!
Zvonček kaj v reči odzvanja,
cin, cin, cincilin
Majki Božjoj, sem svecem
i nam ljudima.

Veselje, kaj sme skupa, gospon Kalinski,
prefrigani smeh
z vašeg lica, z vaših očeh
fakinski se kotural.
Gda ste nas pogledali
mam ste vidli,
mam ste se znali.
Potiho se smejali
kaj dobro čitate
i ljude i pesme.

A glasi kaj su se čuli črez smeh,
(ni se moglo vsaki put rezebrati jel smeh il plač)
bili su z vašeg i/il luckog serca?

Celi kraj od Črečana i Belovara,
od Kašine do Novog Marofa
odzvanjal je glasima
tere ste samo vi sprečitali:
nežne Zdenkine glibine,
hasnovite kitice Vincekove,
Biserkine contemplatione…

Znali ste kak tuče serce pesnika.
Kak da sneg pada,
a otec i mati
na onomu kaj je od negda ostalo,
čakaju da se vrne…

Denes je se pozableno.
Stranjski živimo.
Po danu spimo,
po noči plandujemo.
V sebi se skrivljemo.
Za druge ne hajemo.

Za vas dragi Kalinski,
pišem ovu svoju pervu pesmu
na kajkavskem
terog ste vi skapali
z terdog lapora pod tersem.
Ja več ne znam govoriti!
Ni zemlu, ni zrak, ni duhu,
ni živinu, ni človeka, ni dete
čuvati.

Pesma je ostala kak sirkova mekla
S terom se več ne pomeče dvorišča.

Pesma je ostala prazna kupica.
A vino se stočilo v zasušene potoke.

Znali ste, človek je zanavek sam.
To je pesma.

Se drugo je tuljenje.

Željka Cvetković, *Velika Gorica*

POASEC, RIEKA, VITRAJ RIEČI
Posvečeno prof. dr. Ive Kalinskomu

Ruka mi se pak združila z čmrgicum papiera
kaj se na gredenc omuznul z mloade časov.
Po njiem (onak od starine i kak se srcu šika)
prebiram dozrelele misli z teremi želim reči:

Fala Vam za saki odeslani i svietli poasec rieči,
kak i za rieku valčekov kaj je do mene dotekla
i zdubla zešlingano korito vu kom i dien-denes
toancaju i pevaju muze – tak orne i nepokorne.

Če oči nemreju videti kaj je sve vu tomu vitraju,
to sekak vidi otprta duša kaj saki napisani redek
k sebe prigrnja, vu sebe čuva, rada čita i posluša.

Zdenka Maltar, *Novi Marof*

AZRAIL, TI ČRNEC MOJ

(Vitiznancu Ivi Kalinskome in memoriam,
na peldu njegove vitije Azrail...)

Išli tak po nekoterom morju v dalečini
Ti, papratnjača i Azrail, ajngel.
Bil je to čudnovito poslagani pot,
a morje bibavo steklo.
Nikaj o droptinju vuz pot
zvun miseli,
na priliku
o dlakavom listju nekotere cvetlice.
Nema se tu bogzna kaj reči.
Doga biela robača doprhana z Golgote
prikazanje je tero bejži z vitije,
okreče glavu,

nakanja moliti,
morti za te, za morje, za Azraila,
ali nemre nič.
Od papratnjače i Azraila skrita,
moli žena, sestrica, mati.
Gdo more moliti morje, amore?
Poslušam, zakričal si!
Nigde konca, nigde domaje.

Zdenka Maltar, *Novi Marof*

V ČITANJU PESME IVE KALINSKOGA: I BILO JE MILO I MILO JE

Psss...tica, lostavica il pričin...

Dečec, sediš v robačici na hižnomu pragu
i bratec i sestrica i ona mekota v dalečini
v nigdini
i kal i glib, močvare plašč
v sercu malem dropta, žganec, zmisel.
Mulj v mulju stihog jafkanja,
zlamen da ste bili, da vas više ne.
Zakapate se vu to
potrto hrepenjenje na krasta skorenih ran.
I Ti i brat, i sestrica v dračenom cvetju
zastavlenoga dihanja v komenom lesu
ležite zmireno na dnu.
Z bremenom smeha na dečinski glavi,
z penu i sukrvicu na vusnama
vu vazdašnji novi stravi.
Znovič, slikice dečinske razmeniti.
I jopet jadni i gladni
hopadate i jopet da je zlahkotenja,
zmiseli da ste negdar bili i da vas više ne.
I jopet vaše serce malo hlepi vračenjenju.
V razrušeni iži,
v živlejnu nekoterem znovič bi kočili
one perve rieči mamice z mliekem.

Tomislav Marijan Bilosnić, *Zadar*

IVO KALINSKI

U Loboru, svjetlost hoda
u kajkavskom,
u sjenkama jezika glasovi stari
kao zagorska magla –
to Kalinski piše tišinom
dahom onih koji govore
da bi preživjela stoljeća.
Ponekad mu je pero teško
od tišine svijeta,
ponekad lakše piše kada šuti.

Kalinski traži mjesto
gdje pjesnik prestaje biti vrijeme
i postaje put,
od Zavičaja do Novoga Svijeta
čita karte kao psalme
i u svakoj crkvi susreće sebe
u slici anđela
ili u šutnji klesanog kamena.
Gdje stane cijeli svijet
još stane i Lobor.

Kalinski je govorio čovjekom
uređujući svemir mogućih značenja,
pjesme, zrcala, i vrata, i knjige
odsjaj su čovjeka
koji sluša kako jezik diše.
Svaka mu je riječ rečena
u budućnosti,
glagol u cvatu
na svetoj hrvatskoj zemlji.

I danas, dok šutimo
Ivo Kalinski govori,
čeka

u zarezima.
Iza zadnje točke – horizont -
Kalinski sam -
postaje putopis.

Rim, 26. travnja - Zemunik, 29. svibnja 2025.

Tomislav Marijan Bilosnić, *Zadar*

IVO KALINSKI REČ KAK KRUH

Tam gde tišina piše sonete
po jesenskimi obločeci
rodil se Ivek od reči i senj
kajkavski tiger - bez šap, al´ z perom.
Svet mu je bil list papera
i vsaka reč kluč
kaj vrata nevidljivih gradov otpira
Putuval je Ivo bez kufra,
same z očmi i dušom otprtom,
po kartama kaj se ne štancaju
v atlasima,
neg´ v srcu.
Pisal je on o sencah
kak na katedrali plešeju gda zvoni šesta vura
i duša leti kak feniks
med dve rečice —
jedna je ščera, druga zutra.

Bez larme
pisal je kak da hodi po snegu,
a vsaki korak ostavil je trag
kaj se ne zameče.
I na vsakom putu —
nek´ je to bil Rim,
aľ samo cesta z Vrbovca do Pregrade -
pisal je kajkavske molitve,
aľ v rimi zemeljske svetosti.
Kak Borges, videl je Labirint

v šumi kre Krapine
i špigl v luži od dežđa
kak spoved duše.
Zmislim se, znal je povedati:
„Reč mora biti kak kruh.
Ne za kinč, neg´ da nahrani.“
I dok zdaj hodim
po istoj stezi gde je on gledel oblake,
znam da je vsaka reč
štera se ne boji biti svoja —
malo Kalinski.

Ivek, dok šetaš daljinami
ti si zdaj sigurne tam,
na nekom trgu v Sevilli,
ili pod cvetjem v Hirošimi –
znaj da je tvoja reč,
kajkavska, mehka i oštra,
tu, vu nama.

Zemunik, 20. – 29. svibnja 2025.

Željko Bajza, *Zagreb*

SAME MRTVECI SU JUNAKI

Kalinski se bori z mačem i ni navčen bežanju.
Morame misliti kak bi svoje dele,
mogli proti sakoj zlobi i nemarnosti pustaviti.
Oni se pak hočeju z mužiku i z pesmu zabavljati
i z gizdavemi opravami cifrati,
pak z našu kulturu kralevstve nebeske zadobiti
i dušne zveličenje poiskati.
Vnogo njega takvi skrbe.
Ake želi človek srečen biti,
iskati navuk treba od povoja pak du groba.
Niesme mi pijanci, lakomci, gizdavci
koji dan i noč druge ne delaju i ne misle,
niti se za druge ne brigaju, neg kak bi mogli

svojemu grlu i želucu vugoditi zebranemi vini i jestvinami.
Kad ljudi ne bi imeli duha,
bili bi kak mravci grube jednaki (rough equal).
– Wright-je človek kak kompleks mogučnosti.
Ne boj se Kalinski, na koncu puta čeka te odrešenje,
jer pokehdob je gospod Bog tak jake milostiven
da je tulikomu hudodelniku milošču dal,
i tebe neče zakratiti.
Duše vumrlih očite ne težiju povratku na ovu zemlju.
Ivek se seča detinjstva, nostalgična je to neurastenija.
Zgleda da same mrtveci su junaki.

Denis Peričić, *Varaždin*

FALA TI, STARI DED

Nisam čovjek od prigodnih pjesama, pa stoga prilažem ovaj zapis.

Ne sjećam se baš točno kad sam prvi put susreo dr. Ivu Kalinskog.

Manje ili više činjenično, bilo je to tad kad sam, kao vrlo mlad autor, sa svojim prvim kajkavskim pjesmama uspio na zelinskom recitalu. (Je li moguće da je to bilo 1992.? Strašno: sad sam 33 godine stariji.)

Tad su u žiriju bili, uz Kalinskog, akademik Miroslav Šicel, prof. dr. sc. Jože Skok i dr. sc. Antun Šojat.

Profesori Skok i Šicel prema meni su bili poput očeva. Uvrstili su me u mnoge antologije, pisali o meni kao o važnom autoru.

Hvala im na tomu.

Ali Kalinski je bio… Kalinski!

Znate li kako je teško napisati da sam žudio za svakom riječju Skoka i Šicela?

Znate li kako je lijepo napisati da sam uživao u svakoj riječi Skoka i Šicela? Jer uživao sam u njihovim pohvalama. Kao i u nevjerojatno pronicljivim čitanjima mojih radova koje je na jedinstven način izvela dr. Božica Pažur.

No onda je netko viknuo:

„Mladi gospon… ja pijem Lavov."

To je bilo… Bože, jesu li se Putinove rakete namjerile na Lavov-Lviv?

Ne, tad nisu. Nego me je Kalinski pozvao na piće – Lavov.

Pa je malo i potrajalo.

Jer ljudi smo, nismo pesi.

Ono što mi se kod dr. Ivača odmah svidjelo bilo je iznimno točno i nadahnuto iščitavanje toga moga tadašnjega kajkavskog pisma, prosedea, diskursa.

Zašto to ističem? Ne zato da bih rekao da Skok, Šicel, Božica Pažur, dakako i Fišer, pa i Kuzma, da ne spominjem Ivu Kutnjaka, nisu primijetili ono što sam htio postići. Nego zato da bih rekao da je Ivo Kalinski jednim beskrajno stručnim uvidom kao nožem kroz maslac detektirao svu moju kajkavsku poetiku. I njezinu vrijednost, njezinu (post)modernost, i sve njezine iskorake.

Je li potreban zaključak? Ne, sve je jasno.

Fala Ti, Stari Ded
Tvoj
D.

Ivan Kutnjak, *Čakovec*

SAVRŠEN BRAK VIDA I NEVIDA
u kratkoproznoj autorskoj zamjedbi Ive Kalinskoga („Gle, kako lijep dan“, POU Sveti Ivan Zelina, 2011.)

„Gle, kako lijep dan“ friško je pečeni *baguette* kratkih, *hrskavih* prozâ, složen po svim pravilima suvremenoga (egzemplarnoga!) pripovjedalačkoga umijeća doktora filoloških znanosti – čovjeka koji riječ ljubi i koji riječi, prije svega, vjeruje, (“Ipak, napisala je, zar nije čudno, napisala je na tom prokletom Facebooku to što je napisala, a nije porekla, nije napisala da neće doći. Zar nije čudno?”), koji - sukladno *herezi* ili katahrezi generativnih antropologa – riječi pridaje ono značenje (pomalo eshatično, pomalo mitsko), koje joj (u književnomu govoru) i pripada, prema pravilima *osnovne građanske pristojnosti*. Koji s njom, uostalom, živi u *vrlo sretnomu braku* – rekao bi sam autoironijski – doslovno cijelog života*. Vlastita radnoga vijeka. I još i dalje. Intenzivnije nego prije. Kao *osamostaljeni poduzetnik*. Želeći time ponajprije sam sebi dokazati da za riječ nema administrativnih, birokratskih granica i seniliteta, da se riječ – uostalom – ne može primorati u ladicu ili kazamat, ali niti zauzdati bez vještoga, rasnoga, iskusna jahača.

*Skicirajući piščevu (književnu!) biografiju – tek u naznakama doduše – naglasiti nam je da pretežit dio Kalinskijeva autorskoga interesa pripada poeziji, u okviru koje se do sada (tj. do 2011. godine, odnosno vremena nastanka ovoga teksta, op. a.) ostvario u sljedećim zbirkama stihova: *Pha kaj (1979.)*, *Valctakt i lajno (1982.) Kristalni aed (2005.), Cicirici@senjali* , kajkavsko-čakavska zbirka s Vladimirom Pernićem (2007.) *Lollo (2008.), Nemir podvornika Szerbe (2009.)* te Četverolisni četveropreg *(2010.)*. Tu Kalinski međutim ne posustaje. Naknadno slijede zbirke *Apidiktor* (2016.), *Podrhtavanje tišine* (2023.) te *Razgovor s perihelom* (2024.).

Dokazom tome je i četiri-pet knjiga (poezije, proze, esejistike, kritike,) kojima nas je – svojom višekompetentnošću (sic B.P.) – uspio obradovati i obogatiti u relativno kratkomu odvojku svoga *neradnog* dijela života. Kada, konačno, slobodan i nesputan, može kao stalni i standardni član hrvatske *olimpijske vrste* nadoknađivati neistrčane dionice hrvatske *olimpijske proze*.

Kalinskijeve stihozbirke bile su popraćene afirmativnim kritičkim sudovima, kojih se ne bi postidio niti pokojni Stogodišnjak tj. svima nam znani bard hrvatske pjesničke riječi.

O prozi, proznomu dijelu (r)očišta (upravo sedamnaest najnovijih kratkih prozâ – ako poneku nisam preskočio, ili dodatno pribrojio - pristiglih nečujno, pod okriljem jedne od zadnjih travanjskih noći putem *emajla* na moj duhovni stol s usb-lampicom) malo. Umalo pa ništa. Pa ipak, oštro je dežurno oko urednikâ/urednicâ vizionarâ/vizionarki u novinskim rubrikama posvećenima suvremenoj hrvatskoj kratkoj prozi („Vjesnik", „Zadarski list") - i mimo toga - uspjelo uočiti da je kod Kalinskoga - kad je o njegovu *proznom izdanju* riječ - riječ o izvrsnom prozaiku, kojega se treba podrobnije istražiti, staviti pod povećalo i deposedirati tj. podati (književnoj) javnosti na uvid. Zbog općega dobra. Tj. cjelokupnoga zdravlja književne (ema)nacije. U Horvatah.

Zbog čega se Kalinski iznenada (opet) okreće prozopropedeutici? Nakon što je upravo nedavno velikodušno podao sebe na pladanj ponuđen (domaćoj) književnoj javnosti, pretrpan začudnim antologijskim pjesničkim ostvarenjima u pjesničkim zbirkama „Lollo", „Nemir podvornika Szerbe" i „Četverolisni četveropreg". Kakve su bile pobude koje su ga na to nagnale!?

Kad je o pobudama riječ (o motivaciji likova i tsl.), kad je riječ – u konačnici – o društvenoj funkciji književnosti, od Th. Manna pa do Sartrea (i ne samo njih), u književnosti prevladavaju sudovi da niti jedan pisac ne može izbjeći vremenu u kojem živi; ipak, za račun *littérature engagée* ne smije se pritom zaboraviti na književnost samu: „Model svijeta, koji književno djelo pruža primaocu s uvjerljivom puninom samoga života, kazuje primaocu za kakav se svijet pošiljalac bori"

U proznomu dijelu svog opusa Ivo Kalinski „vlasnik" je dviju knjiga kratkih priča: Prva zbirka pod naslovom *Ono drugo more* publicirana je 2006. godine, a druga naslovljena kao *Gle, kako lijep dan* 2011. godine. Kalinski je autor i dvaju romana: *Leti, frizbi, leti* (2013.) te *Agnes, Dock Duck i ostali* (2015.). Kratku prozu objavljivao i u novinama (*Vjesnik*, *Zadarski list* i dr.).

Kao književni kritik, urednik, recenzent, a temeljem osobnoga interesa i sklonosti te stručnih kompetencija godinama, pače i decenijima prati suvremenu kajkavsku književnu riječ, dijagnosticirajući njezinu svejednaku snagu i vitalnost, poglavito u knjigama *Anatomija kmice* i *Kiborg kao emotivni alién.*

O znanstvenoj kreativnoj dionici Kalinskijeva opusa sada nećemo detaljnije. Napomenuti nam je međutim da je Domjanićeva kajkavska jezična dionica bila temeljnim znanstvenim projektom Kalinskog kao mladoga znanstvenika, a književnokritički i esejistički dio nadopuna su tj. ilustracija širokih autorovih kompetencija.

ustvrdio je u svom „studiju književnosti" jedan od njezinih znanih nam teoretika. Th. Mann nazvao je autorsko vrijeme „vremenom nemilosrdne jasnoće" („Lotte in Weimar"), na tragu koje (tvrdnje) mijena (makro- i mikro-) struktura može u određenom povijesnom času zadobiti jako društveno obilježje, „može za suvremenika snažno modificirati model svijeta"; uvođenjem u literaturu, ustvari u *litteraturwischenshaft,* pojam *wertantwortunga* hoće se k tome naglasiti da je model svijeta u književnomu djelu ne samo informacija intelektualna, nego /.../ natopljena emotivnošću i afektivnošću, s ukodiranim apelom na voljne reakcije, „informacija se obraća na čitavu kompleksnu primaočevu ličnost" (Ibidem, 1976, 93). Dobra književnost (a dokazom tome su ponajprije nositelji „Nobela", premda i njih ponekad zlobnici nastoje relativizirati) poštuje geografiju duha i seizmologiju Prostora/Vremena - u kojem „smisao se gubi neshvaćenom brzinom, (a) ludilo se razmnaža brže no publika" – da parafraziramo „Frederike Mayröcker" tj. Kalinskoga („Modri posipni pijesak"). Suvremena (kratka) je hrvatska proza uzoran argument tome u prilog.

S takvim nakanama – pretpostaviti je – prišao je i Kalinski kao odgovoran vrtlar u jezičnomu *gartlicu* svom poslu. *Sjužetosloženie* literarnoga šinjela Kalinski je – nakon svih vrzmanja epskoga junaka, točnije: antijunaka u rascjepima Klarićeve - klarićevske, a još više Purčarove - purčarovske proze/poze („Kako je nestala kokoš u Ulici svete Barbare") – sukladno svom stvaralačkom imperativu - smatrao nezaobilaznim pounutrašnjiti, naslutiti duboke odjeke temeljnih pitanja i, zatim, izvesti na površinu, na svoj *književni* štand kao jedinstven, unikatan manufakturni proizvod: zbir kvintesencijâ i sokova iscijeđenih iz bogatoga, zadebljanog *citrusa* života, obojena kemijom trenutka koji živimo. Naime, zbirka priča *Gle, kako lijep dan* rezultat je višegodišnje latentne opsjednutosti autora mogućnostima proznoga izraza, rekli bismo, izrazite - „kalinskijevske" - gustoće.

Kakvi su ti svjetovi? Kakvi su to *robinzoni* koji nastavaju te *otoke* i njihove im *pritoke*? Ili da odrugačimo. Spomenute interrogative. U inačici usklika, ushita: Kakvi su to svjetovi!!! Kakvi su to živopisni junaci koji ih nastavaju! Na putu prema *intaktnim zamamnozelenim predjelima*, u kojima se Kalinski i sam želi odmoriti i s kojima se, nakon što se kao autor suočio s različitim traumama – Doktor Klapec obješen o upravljač Harley Davidsona! – želi u konačnici obračunati. Naplativši ih s kamatom. Kreativne geste. Priđimo im na *puškomet*:

Suvremena (kratka) hrvatska proza kreće se na crti ožiljavanja, stetoskopiranja, dijagnosticiranja, iščašivanja tj. naravnavanja *zglobne strukture*, interiorizirane *kirurške intimizacije* (a ponajprije temeljitoga *dehidriranja,* s ciljem njezina mikroskopiranja i utvrđivanja *genetskih spirala*) stvarnosti koja nas okružuje i koja na stanovit način upravlja senzomotornim, *slušnim* aparatom svakoga pisca, a kojim je potrebito doprijeti do njezine srčike. U suvremenu hrvatsku prozu

uplelo se svašta kao u divovsku paučinu: i psihijatri, i „službene" gradske frajle za uvaženu gospodu iz vlasti, i menedžeri/tajkuni/gulikože, i vozači tramvaja, noćni čuvari, domaćice iz druge ruke, policajci. Profesionalni koljači i zabavljači, nimfomanke, razuzdana klijentela s ginekoloških odjela, Leticije i Ofelije, birokracija, rat i sve ono što potlam slijedi. PTSP. Lovci na bankomate i ljudska srca. I još koješta drugo. Hrvatska prozna *fraktura* ukratko model je komunikacije – i obračuna! - s nakazama prošlosti, ali podjednako tako i s traumama živuće nam stvarnosti i tvarnosti. Trošivosti tijela. Izbrazdana *kiselinama* i oblacima *vulkanskoga dima*. U *tropasferi* maloga/*mladoga* subjekta. U neo(n)invidualizmu. Svaka od njih način je obračuna s Mjesečevom površinom bijeloga papira, danas modificiranoga u inačici *kućnoga kina s tipkama*; riječju: vještine zanata ali i senzitivna selektivna traganja. Zapažanja. I - uostalom – osjećanja. Emocijâ. Nije da ih priča izostavlja; dapače: ona pobuđuje emotivno-racionalnu gestu kao integralnu česticu ukupnoga autorskoga *baletnog komada*, kao jedini mogući način *likovanja,* ekspresije tijela zahvaćena *padavicom* - i njegovu impostaciju, pretakanje u fluidan *softverski paket* čovjekova organa smještena u njegovoj *upravljačkoj kabini* tj. u lubanji, a koji je pod snažnim stresom previsoke voltaže dehumaniziranog postmoderniteta: „Nekad je ovdje klokotala voda, nagluhi pastir prao je noge na izvoru, naćulio uši i nikako da raspozna kozji meket od zvonca na jarčevu vratu. Nema više izvora, nema vode, nema pastira, nema kozjeg meketa. Bilo pa prošlo. Živjelo pa umrlo." („Odrastanje").

Priča je *eo ipso* – reći će književni flegmatik – oneobičavanje običnoga. Odnosno *idem ibidem*: uobličavanje neobičnog. Kao običnoga. Normalnoga. U nekom svijetu irealija. Antropomorfizacijâ: „Oronuli pas, imenom Floki, više za se nego naglas, po stoti put decidirano je izjavio da odsad više neće sudjelovati u nečijim osjećajima". Odnosno metonimijâ: „Čekajte malo! Tko je bio ptičar – pas ili čovjek?" („Lollo, Lollo!") Pođimo redom:

Književni likovi u zbirci kratkih priča „Gle, kako lijep dan", ironijski supostavljeni u logocentričan svijet upornoga traganja za smislom, *alias* preispitivanja razložitosti prijeđenih *kilometara*, ulaze u alogičan svijet kojekakvih situacija i konstelacija, filozofski, egzistencijalistički fundiranih kao nonsensnih, paradoksnih, nigdinskih. A koje se – te konstelacije i situacije - nakraju razrješavaju i raščešljavaju (blago)humornom notom i samilosnim pogledom odozgo, ili, opet, oštrim, jetkim sarkastičnim bodežom *in funeris* čitateljske *skupščine*. Tj. čitateljskog corpusa. Odakle dolaze ti silni ljudi, aktanti, najvećim dijelom *jedinstvena* bića, u isto takvomu loncu, u jedinstvenim – i, nažalost, sasvim mogućim, situacijama. Bića koja je iskovalo vrijeme, tlo i društvo (hoće se reći: ukupna unutarpovijesna *dermatologija)* za svoju vlastitu, oralnu i vanjsku, besramnu uporabu. Premazanu svim mastima.

Kalinski će pronaći (!) svojega junaka umah pokraj sebe. Na svakomu koraku. Osim na WC-u. Pa... čak i tamo – u najskrovitijemu kutku carevu (naslov: „Uvijek ti je netko za leđima"). U ovom našem *zrakomlatnom* prostoru. Punom nemogućeg. A tako običnog. Kao iz filmova!

Virtualni svijet koji čovjeka okružuje i koji ga sve više mami i zarobljava vlastitim perverznim surogatima, i njime *poribljava* svoje sve dublje ponore, velik je izazov i za senzibilnog suvremenog autora (priča „Virtualno? Mislite?"). Poglavito onoga s *ruksakom* neprocjenjivoga, krvavoga životnog iskustva. Zato je i autorov obračun s njim žestok. I glasan, odlučan (i samo naizgledno, pričalački naivan, naivistički): i po cijenu vlastite žrtve najjače šahovske figure. U kučinama literarne zbilje. Uočenog kao paradoksnog fizičkoga, *virusnog* fenomena – *ljuskovitosti kože*. Znaka otrježnjenja i šifrarnika nonsensne virtualne stvarnosti. I njezinih tjesnaca.

„'Našao sam novi posao. Posao za koji vjerujem da će me veseliti, sigurno više od administrativnih gluparanja koja sam dosad radio,' rekao sam" - obraća se narator subesjedniku (u jednom od svojih sljedećih naslova) smještenom u sigurnoj, *počasnoj* građanskoj loži društvenih privilegija - izudaran oštrikavom esencijalnom traumom u priči „Enes i ja": „Enes je, kako sam kaže, Bošnjo i bavi se pantomimom / .../ Poslije otkaza na poslu, bio je programer /.../ Imao je... tri puta pred sobom. Prvo, biti lopov, razumije se većeg kalibra, po mogućnosti odabravši područje i ideogram s trenutačno najbolje stojećim rejtingom; drugo, staviti na se reverendu... i treće, baviti se umjetnošću." Pantomima kao žestoki kontrast, kao formula uzmaka (ali istodobno i tuk na utuk) pred pipcima divovske hobotnice (a koja poseže za posljednjim arheološkim i antropološkim ostatacima 'Božjega stvorenja') javlja se ovdje kao asocijacija na autoironijski *uzmah*: „Kad sam mu iznio svoj plan ... da se radno udružimo... prihvatio je otprve... da budem stilit... ali pristao je tek kad sam mu otkrio tajnu da će nam dobri mesar Štef svaki dan između ostaloga dostavljati kobasice od džigerice". Završna, ironijska gesta, akcent cijeloj „štoriji" nakon *vitriola u oči* rezultira time da Enes izgubi vid**,** ostane gotovo slijep: „Vidiš, brajane, kako je život lijep!" „Ali ti, brajo, ne vidiš!" „Ne vidim, ne vidim. Ali osjećam." I ostavlja *glavnoga junaka* pred zidom deformirane stvarnosti. I vlastite nemoći. Iz koje ga pisac nastoji izvaditi. I otrijezniti. Profilaktičkim šokom. Kao anagramom. *Postviktorijanske* ere. Ali ne i osuditi. Pisac se nikad ne miješa u *veselu igru statista* na sceni, naštimavajući je voluntaristički, sukladno pretpostavljenim vizurama. Zato mu proze nisu nategnute. Zato mu proze, jednostavno, nemaju *slabih karika*. U (trgovačkome) lancu Sudbine. Zato mu likovi djeluju svježe. Uvjerljivo. Kao riba tek pristigla iz mora.

Kalinski u svojoj proznoj košarici skuplja znakove vremena rasute na sve strane, skidajući s njih *pozlatu* i ogoljujući ih do kosti tj. do *polimerne osnove*, na

kojoj je i sazdana njegova literarna *casa giocosa* iliti *kuća radosti* – krhki nasip oko smisla, oko radosti postojanja: „Dobar dan! Vi ste Fabijan Klopotarek? A, je, je. Gospodo drugovi, imate sreću. Ovaj put taman sam taj. A šta!? Inače niste. Ima tu još koji Fabijan Klopotarek? Ima i nema. Ima i nema! Šta je to – ima i nema? A ko još ima?, debeljko je bio detaljno uporan. Ima još jedan Febo. Ako nemate niš protiv, gospoda policajci. To je moj pes Febo. On se zove kak i ja. 'Gazda', podeblji policajac nastojao je biti pajdaški ljubazan, onaj drugi smijuljio se. Ima još ko u ovoj kući? Ima, kratko će Febo. Ima tata Žorž, njegov sin Mucek i kćer Micika. Tata Žorž je mačak, Mucek je njegov sin, a Micika čer." („Gospodin Febo").

Paradigma nadmoći, superiornosti Riječi u funkciji umjetničkog modeliranja proznoga, upravo poetičnoprozaičnoga svijeta u Kalinskoga ima osobito značenje: ona je istodobno i sućutna, i oštra kao sječivo u svojoj ironijskoj i sarkastičnoj vizuri, i blago mudra, više samozatajno pomirena s preskupo plaćenim kompromisima. U jedno: polifunkcionalna, ispitana i istražena na bezbroj razboja s različitom *potkom* – situativnih, situiranih *in situ arheološkoga nalazišta*, prilagođenih liku, događaju, epizodi koja je bacila svjetlo svojim karakterističnim detaljem na cijeli tijek događanja, *in ultimis*: na sistem, na cjelokupnost, na model. Proizvodnje ljudi. Prema narudžbi Velikoga brata. Kapitala. I mrežom smisla. Potonulom u morskoj dubini. Kojem su – tj. smislu! - namjerice odrezani plovci: „A možda se radi, kao što se oduvijek i radilo i još se uvijek radi, o klasičnoj igrariji između svjetla i sjene kojom nas se kao djecu plašilo i koja se nikad ni nije, niti joj je to bila svrha, odlijepila od svoje placente." („On se zvao Fjodor Krasnojarsky"). Pa i sami naslovi (osim već do sada spomenutih): „Antibaladni stres", „Je li Kajetan Hlomič bio Kajetan Hlomič", „Ruski Isus", „Kontroverze oko Rikija i Tinky Winkyja" i drugi (kojima je Kalinski tematizirao „igru svjetla i sjene") – ornamentirani ironijom – o kreativnom postupku Kalinskoga otkrivaju mnogo: oni su na stanovit način znak tenzijâ, znak dramatičnih traganjâ za identitetom junaka priče u prostoru koji mu je dodijeljen izvana, koji mu je na stanovit način tuđ, a koji bi trebalo „preparirati", nastaniti, poosobiti („Bože, sve one vode mog života koje sam oplovio brodicom, sve one staze i čestari kojima sam prohodio, sva ona zemlja kojoj sam poklonio svoju dušu, je li me sve to dovelo na ovaj zadnji put, put bez povratka?"). Međutim, upravo na toj prekretnici, na toj točci javlja se i osnovni stvaralački problem, alias: pokretačka snaga Kalinskijeve imaginacije (!); okolnosti su sve samo ne one koje idu tome u prilog, koje obećavaju „izgledan", pozitivan ishod. Tako je, na stanovit način, ostvarenje / samoostvarenje individue iluzija, tj. samo pusta magla kojekakvih ideologija i ideograma. A tek tu – za autora – započinje prava priča. I na tom je *raskrižju* Kalinski britak kao sablja koja vitla zrakom.

Kalinski demonstrira izvrstan osjećaj za upletanje dijaloga - te premosnice u

priči: od slike do slike, od događaja do drugoga zbivanja, kolorirajući i kolocirajući i likove i situacije *in adventu*, u vibriranju - u adekvatnom, akustičnomu, konkavnomu prostoru Vremena, istodobno tumačeći ih širim kontekstom: kratkopoteznom karakterizacijom samoga lika, naznakom događaja, škicopisnom (više prikrivenom negoli jasnom) registracijom *geografije* lica. Dijalog je eliptičan, ironičan, prevrće zbilju poput pluga preokretača, dovodeći je do paradoksa, do nezbilje, irealnoga i nemoguće mogućeg. Kalinski vragometno demolira istodobno i jedno i drugo: i Život i Smrt, i Zlo i Dobro, i Propast i Spasenje. Premještajući njihovo znakovlje. U prostor autorske slobode.

Radnja Kalinskijeve kratke forme, zapravo događaj, *zastoj u prometu*, čovjek pod kotačima Sudbine, traži i posebnu vremensku gustoću i svemjerljivost. U najsitnijim atomima. Kronoloških jedinica. Emajliranih Fatumom. Narator ga iscrtava ovako: „Vrijeme u kojem čuči onaj jedan jedini trenutak u kojem sva ljepota i sva tragičnost ovoga svijeta nije raspolućena na samo dvije strane nego – lomljenjem paradigme istine i laži – na bezbroj, od kojih svaka vapi za istinskim hilijazmom, za vizijom u kojoj će ljudsko biće prepoznati i prepoznavanjem zadobiti vlastitu savjest, vlastitu duhovnost." („On se zvao Fjodor Krasnojarsky"). U takvu se pristupu, kao konačan rezultat, javlja negdje iz podzemnih rovova i kipti didaktika i dijalektika Kalinskijeva pera – pera umočena u sumoran, *jedinstveni* trenutak Povijesti što nam je podaren. Kao plastični surogat umjesto krepke domaće kokoši. Na tanjuru.

U potrazi bića za vlastitom savjesti, za vlastitom duhovnosti, vlastitim mjestom u svijetu - svijetu čudnih kreatura i konstelacija, svijetu osobne tragike pojedinca Kalinski pronalazi – u svojim zrelim književnim godinama – dovoljno gradivnog materijala za scenografiju *jednočinke* (kao što to i traži *conditio sine qua non* kratke proze), kako bi ona bila zanimljiva, dopadljiva, kako bi bila potpun energetski napitak. Tragično dopadljiva. A dinamična. Iskričava. Punomasna. I bogata vitaminima. Koji joj osiguravaju krepkoću. I čine je usporedivom s mladošću. Stvaralačke radosti.

Odatle vitalna mudrost – rektibi: mudra vitalnost, ali i dovoljna mladenačka okretnost. Dinamičnost. Kicoškog Kalinskijeva pera. Odatle pitkost omamljujućeg literarnoga koktela. Umiješana od kojekakva egzotičnoga voća.

Što se preko noći pripitomilo. Na staromu kontinentu! Među urođenicima.

U *anabazi* ususret Cankaru i njegovoj „Hiši Marije Pomoćnice" I. Cesar konstatirao je davne devetstodevedesete: „Ivan Cankar uzeo je od simbolizma toito... Ali je simbolizmu isto tako dao..."

Od suvremene kratke proze Kalinski je uzeo njezin neizostavni dio – formu, supozit koji je definira, a umetnuo vlastiti, autorski kod i dosjed - autentičan Prostor i Vrijeme i, ne manje značajno – vlastiti, autorski jezik: razigran, humo-

ran, odnjegovan, jezik pun obrata i šoka. Riječju: jezik rasnoga (svjetskoga) pripovjedača. Jezik autorski inventivno raspojasan, i samo čistom koincidencijom nalik bezbrižnoj igri laneta. U minskomu polju: „Floki je jučer zadavio pticu. Ajoooj! Reci mu da ga više ne volim. Rekao sam mu. Na spomen tvoga imena počne režati, ljuti se. Duboko sumnjam da je to zbog ljubavi jer već prije toga sve tvoje papuče rastrgao je na komadiće.“ („Lollo, Lollo!“)

Plastična je, eksplozivna je ova proza! „Vragu je dužna“ ova rečenica. Da, da!!! *(Ivo Kutnjak)*

(2011.)

Napomena autora:

Knjiga kratkih priča *Gle, kako lijep dan* bila je neposredno nakon izlaska iz tiska na dostojan način i predstavljena u Društvu hrvatskih književnika u Zagrebu, u okviru *Tribine DHK*, uz moderiranje voditeljice *Tribine* književnice Lade Žigo i uz popratno slovo dr. Jože Skoka i urednika knjige Ivana Kutnjaka. Dvorana DHK bila je tom prigodom ispunjena do posljednjeg mjesta, zahvaljujući ponajprije ogromnoj popularnosti Kalinskog daleko izvan zelinskih, pa i zagrebačkih književnih krugova.

Tekst *Savršen brak Vida i Nevida* upravo je popratni urednički tekst u spomenutoj zbirci kratkih priča *Gle kako lijep dan.*

IZBOR S 44. RECITALA SUVREMENOGA KAJKAVSKOG PJESNIŠTVA *DRAGUTIN DOMJANIĆ* – SV. IVAN ZELINA 2025.*

Zdenka Maltar, *Novi Marof*

NEDOKONČANA PESMA

I vsa je od mleka i vsa je od pene,
z kreluti za vrela prhanja.
Od čkomenja je
i bele puščave za doga spanja,
resipanja v druga neba.
Od malehnih onih zvezdah tere gonimo
pred sobom je.
I gola je.
Z vihrom i dežđom gonjena.
Nahajam ju gda lovi reči,
ognjenoga pozoja,
nimbuse z dalečine.
I vsa je od kričanja.
Govorim joj: „Muči, muči,
ti divi stvor, zverčica!
Nigdo ne zna kaj sme mi dve jena drugi,

* Objavljujemo kratki izbor nagrađenih pjesama s 44. Recitala suvremenoga kajkavskoga pjesništva „Dragutin Domjanić" u Sv. Ivanu Zelini 2025. Na natječaj 44. Recitala odazvalo se 112-ero autora s 403 pjesme. Ocjenjivačko povjerenstvo u sastavu †dr. sc. Ivo Kalinski (predsjednik), dr. sc. Božica Pažur i Štefica Kamenarić-Filipović, dr. med., odabralo je 102 pjesme za objavu u zajedničkoj zbirci „Nedokončana pesma" (naslovljenoj prema pjesmi Zdenke Maltar) - iz koje i donosimo ovaj izbor. Posljednja je to knjiga u nakladi POU Sv. Ivan Zelina koju je uredio †dr. sc. Ivo Kalinski *(op. ur.)*.

kaj znamo o skupnom hižuvanju.
Gda me spituvaju za te
ne hajem, nes te čula, vidla...
Nič ne znam o mestu v terem prebivaš
i nič ne znam o tvem povrnutju“

(Nagrada časopisa Kaj“)

Mirjana Vujec, *Stubičke Toplice*

NORA, NORA

Marmelade, čikulade!
Kremenadle!
Lake note!
Hladetine i Griotte!
Cucke, mačke i Merlote!
Žufku kavu.
I kajzeršmarn.
Stare vure i porculan.
Jer tak Bogek,
il Belzebub!? hoče?
vsaki ima svoje
slaboče.

Pak ih skriva.
Laje.
Fanta.
I baje.
Jer vse dok je bedastoči
i živlenje traje.

A ja...
Kak da nisem z matere zišla,
ili me je sklajbal
kakov anarhišta!?
Očem samo jedno!
Slova!
Slova!

Slova!
Gda med njih zajdem,
kak da sem nora!

Mislim...
dok ih hrdam,
kak siromak okrajke,
za drugoga žufke,
za njega slatke.

(Prva nagrada Ocjenjivačkoga povjerenstva)

Vladimir Šuk, *Oroslavje*

ZNUCANI TEPIH

Gustoprec emocije shrvaju razum vu meni!
Imam hižu tera je bila poplavljena
i seizmografske zdrmana,
eli, v njoj diše prec vuspomeni,
zidi su zezidani ot tuoplih siečanja.
Posedujem i stari znucani tepih
… i ne dam ga.
Vu žrvnju emocija muoj razum je vu senčine.
Tu su moji ded i babica, otec i mater
izkoračili vu večnost zvezdanih visinah,
brez zemle pod nogami,
eli „Hod se nastavlja“ poviedala je vitiznanka Boc.
Po rubima toga znucanoga tepiha
vutisnuti su tragi stopala mojeh pretkof,
na odlaskima i dolaskima z posla,
na othajajima i dohajajima z hošpitalof,
z kazališča, pak zabavof em sprovodof.
Vupleteni su intrigantni tragi stopalof
vu nitima staroga tepiha,
ot teturavoga hoda druobnih bebi
do zadnjeg otiska koraka mojega pretka.
Vu znucani su tepih vupletene kronike hoda
ot puzenja, pak, do nestajanja.

A zdej se prek sprepletene prošlosti igra moja vnučad,
još nesigurnim korakima
i zmislim se piesnika Ivanjeka i njegove zbirke popiefki:
„Hvatanje koraka“.
(„Lovlenje korakof“)

(Druga nagrada Ocjenjivačkoga povjerenstva)

Denis Peričić, *Varaždin*

NARKOKAJ

je
jeje
velijo da mi kajkavci
kajkavci kajkavski
nesme meli
avangardizme
morti je tak
a morti
i
da
neje
tak
pak
ondak
ovak
:
treba malo vsega tega
evo
drm drm drm
grog grog drog
ki ti je bog
?
je
jeje
:
drogjeramo se vsaki den

noč i den
neje nam jasno
je li je noč il den
neje nam hasno
ali
:
drogje-drogje-drogjerana
si ti
simpa-tijo moje mladosti
drogje-drogje-drogjerano
je vseee
i hadeze i esdepe
i možeme!
i most
i slonova kooost
pa zakaj ne bi
se drogjerali i mi
a ve vsi skup!
igrajte nam,
muži v kaši!
:
drogje-drogje-drogjerano
je vseeeeeee
eeeeeeeeeeeeeeee
!!!
!

(Treća nagrada Ocjenjivačkoga povjerenstva)

Biserka Marečić, *Kašina*

HARIJA NEBES

Rastracani den se gniezdi z vetruom
f gniezdu rasprhnutieh tičuof...

Rasprhnuti... daleke ot duoma... tekar
naše sence plahutaju zrakuom.
A zrak je žmefki i guosti i hrglave se
kuotuoraca črez požirak. Nemreš dihati.

Pavuk je razvliekel sve mreže priek gniezda,
niemaš se kam vrnuti. Niemaš se kam obrnuti.

Nese te kavos vremena, zruošadierana glava,
serčana aritmia, vetruometina... duoša brez kuorena...
a ja se pitam gduo mi je dopelal juošče
i mulca zgubidana f muoj rastracani den. I zakaj.

F uove male vremena... Kaj me nemre pustiti
na miru ot ovezemalskieh bedarija... Blesarija…

Cima me senca kaj se zbira, kreše mi krila,
se su dalše megline zviezdi, se je dalši svemir čuda...
črsta su kliešča zemle i svieta... biti ili ne biti...
mulec zgubidan, čudak, človek, čude ili sin Jude.

A dedek Markuo je znuovič prešel po puotu
sliep i gluh za nebe kaj se raspira i zapira.

Same je išel. Same je išel. On nekaj zaistač zna.
On nekak sam po sebe zna... da se tekar

f presmikavajnu sekuondi
čuje nebeska harija...

(Nagrada sponzora - Metal Elektro d.d.)

Rad sa znanstvenoga skupa
UDK 655.1/3 : 094 : 811.163.42'282 : 347.6 Pergošić/Decretum (497.5)"15"
Primljeno 2025-03-16
Prihvaćeno za tisak 2025-03-30

PERGOŠIĆEV PRIJEVOD *DECRETUMA* (1574.) - KAJKAVSKI PRVOTISAK

Alojz Jembrih, Zagreb

I.

A te moj mali trud da za dobro primu kojim je na potrebu.
(I. Pergošić)

Sažetak

Kad je riječ o prvoj kajkavskoj tiskanoj knjizi, onda je to Pergošićev prijevod „Decretuma koteroga je Ištvan Werbewczi dijački popisal", a od „Ivanuša Pergošiča na slovjenski jezik obernjen", kako je to i u naslovu izričito navedeno. To znači da je „Decretum" na latinskom jeziku napisao Stjepan Verbeci (István Werböwcz) rođen u Verbovcu, podrijetlom iz Slovačke, rođen na krajnjem zapadnom dijelu današnje Ukrajine u Zakarpatskoj pokrajini. No, budući da je latinski Decretum tiskan u Beču 1517., to izdanje je 1565. u Debrecinu, na mađarskom jeziku tiskao Blaž Vereš (Balázs Veres). I upravo je Vereševo izdanje koristio Ivanuš Pergošič *ili, kako se je potpisivao, „Joannes Pergossich notarius civitas Warasdiensis". On je iz Verešova mađarskoga prijevoda neke dijelove izostavio. Pergošićev je prijevod „Decretuma" – u Nedelišću 1574. - tiskao putujući tiskar Rudolf Hoffhalter, kojega je iz Donje Lendave pozvao Juraj Zrinski. „Decretum" je trebao poslužiti reguliranju pravnih odnosa između vladara i plemstva. Stoga je i Jurju Zrinskom bilo itekako stalo do toga da takav zakonik ima na narodnom, razumljivom jeziku i za svoje „suradnike" plemiće, s kojim bi se, u nekim dijelovima, upoznali i niži staleži na njegovim imanjima. O autoru kajkavskoga prijevoda „Decretuma" Ivanušu Pergošiću i nema iscrpnih podataka. Danas se ipak zna da potječe iz čazmanskoga kraja, iz Mikulinaca (danas lokalitet Mikulanica), kako je to u svojim istraživanjima pokazao Valentin Putanec (1979.). Budući da je Pergošić bio pravnički obrazovan i da je u Varaždinu obnašao notarsku službu Varaždinske županije i gradskoga notara, svakako je studirao na jednom od europskih sveučilišta. Iz sveučilišnih Matrikula u Krakovu proizlazi da je 1567. Pergošić doista bio upisan na tom Sveučilištu.*

Prema sadržaju Decretuma, razabiru se tri glavna dijela u njemu: U ***prvom*** *je dijelu riječ o plemstvu, stjecanju plemstva, o plemićkim pravima, privilegijima, o crkvenim dobrima, kraljevskim darovnicama, nasljeđivanju plemićkih imanja, o omeđivanju plemićkih*

posjeda, o bračnom imovinskom pravu, o „zlamenom" ruhu, o pravu žena, o pravu sinova, o tome kako se djevojka („diekla") može proglasiti nasljednikom s pravima sina (dakle muškoga potomka), o tutorstvu (skrbništvu) i o cijenama pokretne i nepokretne imovine, o cijenama „gibuče i negibuče marhe" (blaga). ***Drugi*** *sadrži: o zakonima unutar hrvatsko-ugarske države, o statutima, običajima, privilegijima, o pečatima, njihovoj vrijednosti i krivotvorenju, o sudskim postupcima.* ***Treći*** *dio sadrži posebna prava koja su se trebala primjenjivati u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Erdelju, i to: o homagiju, kaznama za ubojstvo, zločincima, o običajima erdeljskih Sekula i o pravnoj regulaciji slobodnih kraljevskih gradova. Na kraju je tekst o zakletvi Židova. Dakle, prva tiskana kajkavska knjiga „Decretum (Tripartitum)" predstavlja doista pravni zakonik koji je bio na snazi sve do sredine 19. stoljeća i u Hrvatskoj. S jezikoslovnoga gledišta „Decretum" još uvijek zaokuplja interes jezikoslovca, pogotovu zbog činjenice što je jezik u njemu mješovit (neujednačen). Pisan s trima jezičnima slojevima: I. kajkavski („više kajkavski"), II. štokavsko ikavski/čakavski i III. kajkavski („manje kajkavski"). Dakle tri jezične redakcije koje upućuju na to da Pergošić možda i nije sâm priredio tekst prijevoda za tisak, već je na njemu radio još koji suradnik. Pretpostavlja se da je Pergošić (a možda i Juraj Zrinski) želio prirediti dva izdanja, jedno kajkavsko i jedno štokavsko-čakavsko, što bi bilo i logično ako se ima na umu rasprostranjenost imanja Jurja Zrinskoga od Međimurja do Vinodola. No, tiskara su možda snašle neprilike i morao je brzo obaviti tiskanje; stoga je „Decretum" takav kakav imamo danas, od kojega je poznato šest primjeraka: u Budimpešti su četiri, dva su nepotpuna, jedan oštećen u Pragu, a jedan u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.*

Ključne riječi: Ivan Pergošić; tiskarstvo; Juraj Zrinski, Rudolf Hoffhalter; kajkavski jezik; pravo

U predvorju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 15. travnja 2003. u 12:00, bio je predstavljen pretisak s transkripcijom prve tiskane kajkavske knjige u sjevernoj Hrvatskoj - hrvatski kajkavski *edito princeps* tiskan u putujućoj tiskari Rudolfa Hoffhaltera u Nedelišću na imanju Jurja Zrinskoga (1549. – 1603.), sina Mikule Zrinskoga Sigetskoga (1508. – 1566.).[1]

U prigodi obilježavanja 450. obljetnice (2024.) tiskanja prve kajkavske knjige pravnog sadržaja koju je na kajkavski jezik preveo varaždinski gradski i županijski notariuš Ivanuš Pergošić (1521./22. – 1592.), valja nešto reći o tom zaslužnom čovjeku. Možda se je u Hrvatskoj do kraja 2024. govorilo o njemu i u ponekoj školi, ili na zagrebačkom Pravnom i ostalim fakultetima hrvatskih Sveučilišta, što je bilo i očekivati, no ovdje ćemo ipak podsjetiti na prevoditelja prvoga tiskanog pravnog djela uopće na južnoslavenskom prostoru u 16. stoljeću.

[1] Pretisak *Decretuma* je s transkripcijom i Pogovorom priredio Zvonimir Bartolić, a izdao Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu, 2003. No treba reći da je Bartolić dio svog pogovora već objavio pod naslovom: *Hrvatska tiskara u Nedelišću u doba Zrinskih* u svojoj knjizi: *Sjevernohrvatske teme*, knj. I., Čakovec 1980., 5-24. Isto tako je učinio to u monografiji: Josip Buturac, *Nedelišće*, Nedelišće 1993., 191-206, 210-215.

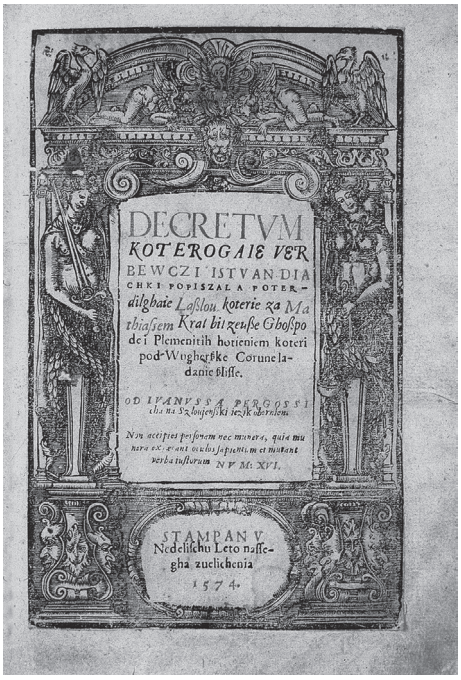
DECRETVM
KOTEROGAIE VER
BEWCZI ISTVAN DIA
CHKI POPISZALA POTER-
dilghaie Laßlou koterie za Ma
thiaßem Krat bitzeuße Ghoßpo
de i Plemenitih hotieniem koteri
pod-Wughersske Corune la-
danie ßlisse.
OD IVANVSSA PERGOSSI
cha na Szlonjenski iezik obernlem.
Non accipies personam nec munera, quia mu
nera excaecant oculos sapientum et mutant
verba iustorum NVM: XVI.
STAMPANV
Nedelischu Leto nasse-
gha zuelichenia
1574.

Ivan Pergošić, „Decretum" (1574.), naslovnica (izvor: matica.hr)

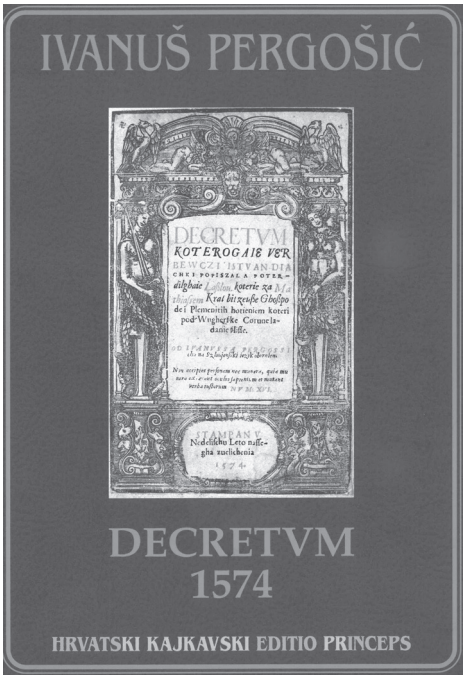

„Decretum", naslovnica pretiska (2003.), MH Čakovec

Tko je Ivanuš Pergošić?

U monografiji *Čazma u prošlosti i danas* (1979.), hrvatski romanist, filolog i etimolog Valentin Putanec (1917. – 2004.), objavio je vrlo zanimljivi rad pod naslovom: *Porijeklo moslavačkih Pergošića i povezano s tim porijeklo kajkavskog pisca Ivana Pergošića*.[2] Već iz naslova se naslućuje da se radi o nepoznatim podatcima važnim za našega Pergošića. Putanec piše: „Škrti podaci o životu i djelovanju Ivana Pergošića dosada su se dobivali: a) iz podataka označenih na njegovim djelima ili u tim djelima; b) na osnovi arhivnih materijala; c) na osnovi jezika u njegovom kajkavskom djelu."[3] Stjepan Ivšić (1884. – 1962.) je svojedobno naveo da je Pergošić bio notar županijskoga suda i notar grada Varaždina: *O samom Pergošiću zasad vrlo malo znamo; znamo samo to da je bio pravnički obrazovan i da je neko vrijeme živio u Varaždinu, jer sam se u predgovoru jednog djela Erazma Roterdamskog, štampanog u Varaždinu g. 1586 (treba 1587.!), naziva „sedis hujus*

[2] Vidi: *Čazma u prošlosti i danas, zbornik*, Čazma 1979., 123-136.
[3] Isto, 124.

comitatus judiciariae et varasdinensis civitatis notarius" *i jer se u sudskom zapisniku grada Varaždina iz g. 1588 spominje i „Joannes literatus Pergosych*",[4] a Franjo Fancev (1882. – 1943.) je uočio u arhivskoj građi da je Ivanuš Pergošić označavan i kao *literatus*.[5] No Pergošić u Varaždinu nije bio jedini *literatus* ni *juratus*. Tu su bili u istim funkcijama: Blaž Škrinjarić, Blaž Antilović, Luka Jakopčić, Juraj Flajšman, Leonard Petrović i Franjo Sveršić, s kojim je Pergošić 1587. nazočio kao nuntius – poklisar grada Varaždina u Požunu (Bratislavi). Pergošić je službu gradskoga notariuša (bilježnika) obavljao već od 1581. godine, jer se u jednoj ispravi (Arhiv HAZU, br. D-41-63) te godine potpisuje kao *Joannes Pergossich notarius civitatis warasdiensis*.[6]

Pergošićevo podrijetlo

U spomenutom radu Valentina Putanca nalazimo i podatak kojim se može odrediti Pergošićevo podrijetlo. Na temelju latinske isprave u arhivu HAZU, Zagreb sign. D-VIIb-91, Putanec navodi: „Isprava je sastavljena 1521., ali u njoj su citirane još dvije isprave: jedna iz 1446., a druga iz 1501. U tim trima ispravama spominju se svi članovi obitelji Pergošić koji su živjeli od 1446. do 1521. Kako se tu citira i Matija Pergošić, koji je umro prije 1446., iz te se listine može pratiti loza Pergošića za nekih 150 godina."[7] Putanec opisuje sadržaj tih isprava i zaključuje: „Na osnovi svega iznesenog možemo zaključiti da su Pergošići bili predijalci zagrebačkih biskupa u mjestu Mikulinci, s predijem i kurijom." Mikulyncz se nalazio na području Ivanića, ili prema Putancu, „u kraju na crti od Božjakovine prema Ivaniču i Čazmi, najvjerojatnije su to današnja Gornja i Donja Vlahinička, gdje se na (karti) specijalki (1:100.000) danas spominje lokalitet Mikulanica."[8] Putanec

[4] Stjepan Ivšić, Osnovna hrvatska kajkavska akcentuacija u Pergošića (1574.). U: *Zbornik u čast Aleksandra Belića*, Beograd 1937., 186. Hrvatski prijevod Pergošićeva Predgovora u djelu *Praefationes et Epistolae*…, vidi u mojem radu: Pergošićev Erazmo Rotterdamski u Varaždinu (1587.). U: *Kairos*, evanđeoski teološki časopis, 8, br. 1, Zagreb 2014., 93-119, odnosno 111-116.

[5] Vidi: Franjo Fancev, Ein Beitrag zur Geschichte des Schrifttums in Kroatien. U: *Archiv für slavische Philologie*, Bd. 34, Berlin 1913.

[6] Vidi: Valentin Putanec, Kajkavski pisac Ivan Pergošić kao Varaždinac (novi prilozi za njegovu aktivnost u gradu Varaždinu i za njegove veze s pravnikom Ivanom Kitonićem). U: *Varaždinski zbornik radova* sa Znanstvenoga skupa (Varaždin 1. – 3. listopada 1981. povodom obilježavanja 800. godišnjice grada. JAZU, Varaždin 1983., 333-337. Vidi također: Ivan Kitonić Kostajnički, *Metodična uputa i Sudbeni postupak po običajnom pravu slavnog Ugarskoga Kraljevstva*, preveo Neven Jovanović, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2004. Vidi bilj. 69 ovdje.

[7] Putanec, *nav. dj*., 125-126.

[8] Valentin Putanec, Jezik "Decretuma" (1574) Ivana Pergošića. U: *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 6, JAZU, Zagreb 1982., 272, i Putanec, 1979., 130, bilj. 12.

potom predočuje rodoslovlje obitelji Pergošić: *Rodoslovno stablo Pergošića Mikulinačkih prema ispravama iz 1446, 1501, 1521*. Uglavnom, Ivanuš Pergošić je bio šesto dijete Ivana Pergošića oca, koji je pak bio unuk Jurja Pergošića.[9] No Emilij Laszowsky (1868. – 1941.) spominje da je naš Ivanuš Pergošić 1564. u Zagrebu obnašao dužnost rektora gradske škole, svega tri mjeseca (veljača - svibanj).[10] U knjizi *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku* Nevena Budaka čitamo: „Ono malo podataka što se o Pergošiću moglo sakupiti poznato je već dosta dugo. Ipak, istraživačima je promakla jedna vijest o njegovom obrazovanju. Pod godinom 1567. zabilježen je u Matrikuli Krakovskoga sveučilišta *Johannes Georgii Pergoszicz*, porijeklom iz Zagrebačke biskupije. To je jedini do sada poznati podatak gdje je i kad studirao."[11] Dakle ako prihvatimo da je u Matrikuli riječ o našem Ivanušu Pergošiću i da je sin Ivana oca Pergošića, onda nam je poznato i mjesto njegova studija - *Krakov* kamo je otišao, svakako, nakon svoje zagrebačke funkcije školskoga ravnatelja 1564. godine. Naime, bio je običaj da je na sveučilište mogao biti inskribiran kao student i onaj koji je već obnašao kakvu dužnost u javnom životu, pa je to vjerojatno bio slučaj i s našim Pergošićem.

Treba još pripomenuti da je o njegovom podrijetlu bilo različitih pretpostavki. Prema jednoj, da je bio iz Međimurja, jer je djelo tiskano u Nedelišću pa se smatralo da je onda i jezik u *Decretumu* međimurski. „Prema drugoj je Pergošić štokavac, jer je djelo u jednom dijelu naklade, u prvom dijelu teksta 'štokavizirano'. Prema trećoj teoriji Pergošić je kajkavac, a ta je teorija otkako je Fancev (1914.) donio dokaz da se prezime Pergošić javlja na tlu kajkavske Hrvatske."[12] Stjepan Ivšić je, proučavajući naglasak kajkavskih govora, zaključio da Pergošićev jezik spada u tzv. prvu grupu kajkavskih govora, tj. zagorsko-međimursku. „Sada kada znamo da je pisac Ivan Pergošić porijeklom iz Moslavine, možemo tvrditi da je jezik tog pisca iz IV. grupe, tj. spada u križevačko-posavsku grupu.[13] Prema tomu, zaključci do kojih dolazi Stjepan Ivšić u pogledu akcentuacije u Ivana Pergošića, ne protive se činjenici da su Pergošići Moslavačani, odnosno da se u djelu Ivana

[9] Putanec, *nav. dj*., 1979., 128.

[10] Vidi: Ivan Tkalčić, prir. *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae*…, XVI., str. 184 navedeno je da je 1564. ravnatelj škole u Zagrebu za svoj tromjesečni rad dobio 3 zlatnika (florena): „*Feria secunda proxima post Quasimodo magistro Joanni Pergwussych, qui seruiuit in officio rectoratus a festo Blasii vsque festum Ascensionis domini, cui dedit florenos 3, denarium*." Tu se spominje da je službu rektora škole obavljao Ivanuš Pergošić (piše Pergušič) od blagdana sv. Blaža do Uzašašća Gospodnjega za koju je službu dobio nagradu od 3 zlatnika.

[11] Neven Budak, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb-Koprivnica 1994., 132.

[12] Putanec, 1979., *nav. dj*., 131.

[13] Vidi: Stjepan Ivšić, Jezik Hrvata kajkavaca. U: *Ljetopis JAZU*, knj. 48, Zagreb 1936., 47-88 s kartom akcenatskih tipova,, vidi str. 69-78. Uz taj rad vidi također: Zvonimir Junković, Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta. U: *Rad JAZU*, knj. 363, Zagreb 1972., 57-62.

Pergošića odrazuje jedan moslavački dijalekt."[14] Zvonimir Junković je 1972. pokušao analizom Pergošićeva jezika u *Decretumu*, pokazati da oni koji su i prije proučavali tekst toga djela i koji su u njem našli tri različita jezična sloja, a drugi dva, i to da je tekst pisan u kajkavskoj i štokavsko-čakavskoj inačici; zapravo tri su takve inačice: I. kajkavska, II. više štokavsko-čakavska, III. kajkavska. Stoga se mislilo da su Pergošiću kod prijevoda pomagali drugi, neki čakavac i štokavac.[15] Junković smatra da je Pergošić sam prevodio. „To je bio kajkavski dijalekat prošaran jezičnim osobinama čakavskim i štokavskim: taj se jezik ogleda u tekstu III. (*manje kajkavskom*) i on je uglavnom onakav kakav je bio jezik u djelima drugih pisaca, Vramca i onih kojima se djela nisu sačuvala."[16] Zvonimir Junković (1929. – 2015.) daje pojašnjenje: „Pošto je završio svoj prijevod, Pergošić je zaključio da bi možda bilo bolje prirediti dva izdanja, jedno kajkavsko (*slovensko*) i jedno štokavsko-čakavsko (horvatsko), jer bi takva dva izdanja zasigurno bolje odgovarala jezično raznorodnoj čitalačkoj publici nego jedinstveno izdanje u miješanom jeziku. Međutim, prevodilac nije uspio završiti zamišljeni posao, očito stoga što je trebalo iskoristiti priliku za tiskanje knjige čim se ta prilika pružila. Poznato je da štamparije u 16. stoljeću nisu bile stalne i da su knjige tiskali putujući štampari."[17] No jedno je sigurno, a to je činjenica da se, nakon Putančeva pronalaska Pergošićeva podrijetla, jezik u *Decretumu*, nakon 1979., treba iznova proučiti.

Nasreću, danas (2024.)[18] u prigodi smo obilježavanja 450. obljetnice tiskanja prve kajkavske knjige u Nedelišću 1574., dakle prvoga prijevoda pravnoga djela – zbirke zakona i običajnoga prava – mađarskoga pravnika Stjepana Verbecija (Werbőczy István 1458. – 1541.), dakle knjige koju su neki nazivali „najznačajnijom produkcijom pravne pismenosti na kraju srednjega vijeka". Stoga nije čudno da Pergošićev prijevod predstavlja, osim pravnim povjesničarima, i filolozima zanimljivu temu za znanstvena istraživanja.

[14] Putanec, 1979., *nav. dj*., 132.

[15] Vidi: Zbornik za istoriju, jezik i književnost, I. knj. V., Beograd 1909.

[16] Junković, *nav. dj*. 60-61. Svakako je moguće da Ivan Pergošić nije sam prevodio *Decretum*, barem mu je netko pomogao u redigiranju teksta.

[17] Isto, 61. U obzir treba ipak uzeti da je Hoffhalter kod cara Maksimilijana II. bio na „crnoj listi" kao protestantski tiskar i da je zbog toga Nikola Banffy u Donjoj Lendavi dobio pismeno upozorenje što podupire djelovanje takva tiskara. Nije isključeno da je i u Nedelišću na imanju Zrinskoga naslutio da se mora odseliti, pa je na brzinu završio tiskanje *Decretuma* bez jezičnih dorada u ostalim poglavljima.

[18] Općina Nedelišće organizirala je na poticaj Alojza Jembriha znanstveni kolokvij 13. studenoga 2024. pod naslovom: *Obilježavanje 450. obljetnice prve tiskane knjige u Međimurju i sjevernoj Hrvatskoj*. Sudjelovali su referatima: Nataša Štefanec, *Juraj IV. Zrinski i Međimurje*; Klaudija Sedar, *Rudolf Hoffhalter u Donjoj Lendavi*; Ivan Zvonar, *Mihalj Bučić i tiskara u Nedelišću*; Alojz Jembrih, *Ivan Pergošić i njegov* Decretum (1574.); Ivana Kresnik, *Jezična obilježja Pergošićeva prijevoda* Decretuma (1574.)

Dragocjeni je prevoditeljski pothvat, po djelatnom statusu, gradskoga i županijskoga notara (bilježnika) slobodnoga kraljevskog grada Varaždina, Ivanuša Pergošića ili, kako se potpisivao, „Joannes Pergossich notarius civitatis Warasdiensis". Sudske su se parnice u gradu Varaždinu vodile (sudilo se) po *Decretumu* latinskom, pa nije isključeno da je Pergošić, strankama u parnici tumačio pojedine paragrafe na kajkavskom, njima razumljivom jeziku. Dakle, on ih je i sebi najprije trebao prevesti. Prema tome, moguće da je on imao prijevod *Decretuma* gotov i prije dolaska Hoffhaltera u Nedelišće. Dakle, latinsko djelo preveo je na *slovienski jezik*, dakle kajkavski. Verbecijev latinski naslov *Decretuma* glasi: *Opus tripartitum juris consuetudinarii incliti regni Hungariae, et partium eidem annexarum*, Vienna 1517.: Trodijelono djelo običajnoga prava slavnoga Ugarskoga kraljevstva i njemu pridruženih zemalja). Pergošić je po Vereševom mađarskom prijevodu, napravio svoj prijevod, što je uostalom i sam napomenuo.

Verbecijev je *Decretum*, uz stanovite dopune, bio u upotrebi sve do 1852., do pojave austrijskoga Građanskog zakonika, to svjedoči da su sabrane pravne norme u *Decretumu* bile doista pravne i potrebne u Ugarskom i Hrvatskom kraljevstvu, kao i u Transilvaniji/Erdelju.[19]

Tiskar Rudolf Hoffhalter (1550. – 1587.)

Prijevod *Decretuma* Pergošić je posvetio Jurju IV. Zrinskom (1549. – 1603.) sinu Nikole IV. Zrinskoga, branitelja Sigeta (1566.). Juraj, bilo mu je 25 godina, u Nedelišću je dao radno sklonište Rudolfu Hoffhalteru koji je morao napustiti Donju Lendavu. Taj gest je i razumljiv jer je Nikola Banffy (Miklós Bánffy, 1547. – 1593.) bio vlasnik Donje Lendave i pripadajućega imanja, a obnašao je tada čast zaladskoga župana, bio je oženjen s Uršulom, sestrom Jurja IV. Zrinskoga, a Hoffhalter je radio upravo u dvorcu Banffynijevom u Donjoj Lendavi. No kad je iz Beča od cara Maksimilijana II. došlo pisano (7. veljače 1574.) upozorenje[20] da na svojem posjedu Banffy drži protestantskoga tiskara, koji tiska krivovjerske knjige i

[19] Više o Verbeciju vidi u *Prilozima*, u pretisku *Decretuma*, koji je priredio Zvonimir Bartolić, Čakovec 2003., 425-427. Spomenuti *Prilozi* su dopunjena verzija Bartolićeva rada koji je objavio pod naslovom: *Hrvatska tiskara u Nedelišću u doba Zrinskih* u: *Zbornik Pedagoške akademije Čakovec*, ur. Zvonimir Bartolić, Čakovec 1972., 65-78.

[20] „Saznali smo da je neki od našeg vojvode (Stjepana Bathorya, A. J.) zbog svog arijanskoga krivovjerja prognan iz Sedmogradske (Erdelja/Transilvanije) tiskar stigao nedavno na tvoje imanje u Lendavi i na tvom posjedu – u prvom redu na mađarskom jeziku – tiska krivovjerske knjige i javno prodaje." Doista je Rudolf Hoffhalter tiskao u Lendavi tri protestantske knjige 1573. godine: *Kratka pouka o pripravi na smrt*; *Prepiranje vraga s grješnikom koji čini pokoru*; *Postila evanđelja koja se po kršćanskoj općini po običaju čita i navješćuje čitavu godinu*, posveta te knjige Nikoli Banffyju datirana je s 12 svibnjem 1574. Autor svih triju knjiga je evangelički propovjednik Juraj Kulčar (Györggy Kulcsar).

javno ih prodaje, Hoffhalter je naslutio da mu se radi o glavi i tako je u Nedelišću, malom mjestu u kojem je bila tridesetnica,[21] Hoffhalter instalirao svoju putujuću tiskaru, dakako, uz dobrohotnu privolu Jurja IV. Zrinskoga. Putujući tiskar Rudolf Hoffhalter u Nedelišću mogao je boraviti između 1574. (ili koju godinu prije) i 1575., kada je opet, možda zbog prijetnji iz Beča, napustio Međimurje. Slično se je dogodilo još prije i njegovom ocu Rafaelu, koji je morao, također, napustiti Beč zbog protestantskih svojih uvjerenja.[22] Od 1555. do 1562. Rafael djeluje u Beču kao vrlo ugledni tiskar. No, kao što je rečeno, napušta taj grad i odlazi u Debrecin, gdje 1565. tiska Verešov mađarski prijevod iz Werbecijava *Tripartituma*.[23] Nakon Debrecina boravio je u Nagyváradu (danas Orandea u Rumunjskoj), potom odlazi Gylafehérvár (danas Alba Julia, Rumunjska) 1566./67. Rudolf Hoffhalter je od 1567. do 1570. kao tiskar radio u Nagyvaradu tiskajući knjige za evangeličku i kalvinsku zajednicu. No Stjepan Bathori, erdeljski vojvoda 17. rujna 1571. izdaje odredbu o cenzuri kojoj se Rudolf Hoffhalter nije želio pokoriti te odlazi iz Rumunjske i 1573. već je u Donjoj Lendavi, gdje ga je primio protestantski velikaš, spomenuti Nikola Banffy,[24] kod kojega je boravio kraće vrijeme, oko jedne godine.

Tomaš Mikloušić o *Decretumu*

Svakako valja reći da je u povijesti hrvatske knjige kajkavski prvotisak *Decretum* u Nedelišću događaj koji ima europske dosege, jer tiskara koja tiska knjigu (knjige) na jeziku naroda na čijem prostoru ona djeluje znači zvjezdani trenutak istoga naroda, koji se može nositi s ostalim narodima diljem Europe, koji knjige dobivaju, također, na svome jeziku.

[21] Ugarski je sabor 1498. odredio da glavni uredi tridesetnice (južno od Mure) budu Zagreb, Varaždin i Nedelišće s filijalom u Raskrižju, Vinici, Krapini, Stubici, Steničnjaku, Topuskom i Kostajnici. Podatci prema: Nataša Štefanec, *Heretik njegova veličanstva*, B. A. R. B. A. T, Zagreb 2001., 165.

[22] Rafael Hoffhalter je podrijetlom iz Poljske uz svoje prezime je pisao von Skrzetusky, dakle bio je plemićkoga roda. Otišavši iz Poljske u Nizozemsku a potom u Švicarsku gdje mu se u Zürichu rodio sin Rudolf. Od 1555. do 1562. Rafael Hoffhalter radio je u Beču da bi, otišavši u Debrecin, 1565. tiskao mađarski prijevod Blaža Vereša *Tripartitum* Istvana Verbecija kao što je spomenuto. Vidi: Jozef Benzing, *Die Buchdrucker des 16. Jahrhudert am deutschen Sprachgebiet,* Wiesbaden 1963., 455-456; Gedeon Borsa, Rodolfus Hoffhalter Typographie in der gegend von Mur und Drau (1573. – 1574.). U: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, br. 1-2, Zagreb 1968.Vidi također: Pal Gyulas, Die Wiener Buchdrucker Rafael Hoffhalter und sein Sohn in Ungarn. U: *Gutenberg Jahrbuch*, Mainz 1930., 198-204.

[23] Vidi Zvonimir Bartolić, *Prilozi* u pretisku *Decretuma*, Čakovec 2003., 411-413.

[24] Vidi: Gustav Skalič, Protestantizem na lendavskem območju. U: *Protestantizem – zatočišče izgnanih na Petanjcih*, zbornik znanstvenega srečanja v Radencih in na Tišini (28. in 29. oktober 1999), Murska Sobota 2000., 161-168,, odnosno 162-164.

Grb Rudolpha Hoffhaltera, tiskara Decretuma (1574.)

Grb Raphaela Hoffhaltera (oca), tiskara mađarskog izdanja Decretuma (1565.)

Poznati kajkavski pisac Tomaš Mikloušić (1767. – 1833.), o Rudolfu Hoffhalteru je zapisao nekoliko rečenica u svojoj knjizi *Izbor dugovanj vaskoverstneh za hasen i razveselenje služečeh po Tomašu Mikloušič plebanušu stenjevečkem izpisan i na svetlo dan*. Vu Zagrebu pritiskan vu Novoselskoj slovarnice (1821., 71). Kad piše o tiskarama u horvatskom Orsagu, onda Mikloušić veli da je „slovarnica [tiskara, A. J.] dospela okolo leta 1574 po stanovitem Rudolfu Hoffhalter, vu Međimorski varašinec, Nedelišče zvani." Na istoj stranici o prvoj tiskanoj knjizi u Nedelišću Mikluošić piše: *Vu Nedelišču glasovita knjiga, Trojstrančni Pismotvor navadneh, Pravic Slavnoga Orsaga Vugerskoga po Štefanu Verbeci Diački izpisan, i na Horvatski Jezik (ne zna se, po kom) prenešen, vu Nedelišču pritiskan po Rudolfu Hoffhalter 1574 na celem arkušu je izišla*.[25] Dakle, 1821. godine Mikloušić nije znao da je *Decretum* na horvatski jezik preveo Ivan Pergošić. Možda nije vidio naslovnicu knjige ili nije želio spomenuti ime prevoditelja jer je i on smatrao da je to

[25] Mikloušićeva knjiga Izbor dugovanj…(1821.) dostupna u pretisku s opširnim pogovorom Alojza Jembriha, koji je pretisak priredio za tisak. Izdavač: Kajkaviana, Biblioteka, Kinč osebujni, knjiga 4, Donja Stubica 2009. Citat je predočen u transkripciji. Mikloušić veli da se ne zna po komu je Decretum (Trojstrančni pismotvor) preveden (prenesen). Možda Mikloušić nije imao pred sobom Decretum s naslovnicom na kojoj se iskazuje Ivanuš Pergošić po kojem je na slovienski jezik obernjen.

djelo kalvinistično. To se razabire iz Mikloušićeva teksta, također, u *Izboru*, str. 82-83, gdje piše o Mihalju Bučiću: „Mihalj Bučič, na Belici vu Međimorju plebanuš,[26] potlam[27] odmetnik od sv. Vere, kalvinskoj je se povdal,[28] koju takaj povsud po Slavoniji i s pismi i prodečtvi[29] razširiti je se tersil. Ada na sud zvan, večputi opomenjen prestati nehoteči, po sudu vu Narodnom spravišču od Jurja Draškoviča biškupa je obsudjen, i njegov pismotvor[30] kakti zločest i spačni[31] pokazan. Odluka ova poslana je takaj kralju Maksimilijanu, gde vendar nikaj proti Mihalju Bučiču ni dokončano; kajti najmre Bučič vre napervo svoje pismotvore, najmre: *Novi zakon* i *Kerščanski Navuk* vu horvatskem jeziku kralju Maksimilijanu je alduval.[32] S tem bolje, kajti isti Zrinji kalvinske vere jesu bili, koja vera da se bolje objači, vu Nedelišču i slovarnicu okolo leta 1574. vpeljali jesu, iz koje vnoge kalvinske knjige, navlastito: Kerstčanski navuki i bogoslovske, kak takaj *Trojstrančni pismotvor*[33] Štefana Verbecia, izišla jesu.“[34] U ovom citatu razabire se nekoliko podataka. U štokavsku inačicu prevedni: 1. Mihalj Bučić je bio župnik u Belici koji se odmetnuo od katoličke vjere i prešao na kalvinsku vjeru, koju je svuda po Slavoniji širio pisanim djelima i propovijedanjem. 2. Iako je više puta bio opomenut, nije htio prestati te je na crkvenoj sinodi sazvanoj u Zagrebu 8. ožujka 1574., od biskupa Jurja Draškovića, osuđen i njegova su djela proglašena krivovjernim. 3. Odluka osude je poslana kralju Maksimilijanu, kod kojega nije ništa o Bučiću odlučeno. 4. Bučić je svoja djela *Novi zakon* (Novi zavjet) i *Katekizam* u hrvatskom jeziku posvetio Maksimilijanu i zbog toga je kralj šutio o Bučiću. 5. Budući da je Zrinski bio kalvinske vjere, on je, da se ta vjera bolje ojača, u Nedelišću oko godine 1574. osnovao tiskaru (slovarnicu) iz koje su mnoge kalvinske knjige izašle, poglavito Katekizam i bogoslovne knjige, kao i *Trojstrančni pismotvor* (Decretum) Štefana Verbecija. Kao što je poznato, do danas nije sačuvano ni jedno djelo Mihalja Bučića, a Ivan Pergošić sigurno nije bio kalvinist, kako je to želio prikazati Mikloušić. *Decretum* nije vjersko kalvinistično djelo. Izgleda da Mikloušić nije ni vidio *Decretuma,* koji je po sadržaju pravno djelo, a ne kalvinistično protestantsko.

[26] Župnik.

[27s] Poslije.

[28] Podao se.

[29] S propovijedima.

[30] Pisani ostvaraj, djelo.

[31] Štetni.

[32] Posvetio. Ta se djela do danas nisu sačuvala; pitanje je je li Bučić uopće ta djela napisao?

[33] pisano djelo.

[34] *Izbor dugovanj…,* 1821., pretisak, 2009.

Rukopisni zapis o Ivanušu Pergošiću i *Decretumu*

Na zadnjoj stranici *Decretuma* (vidi pretisak, str. 199) Stjepan Mlinarić, rođen u Priloku, Međimorje (1814. – 1876.),[35] svojom je rukom zapisao nekoliko rečenica u kojima spominje *Decretum* i artikulira svoja promišljanja o prevoditeljevu – Pergošićevu podrijetlu, njegovu vjerskom statusu i jeziku knjige. Mlinarićev zapis u cijelosti glasi:

O Ivanušu Pergošiću

Spisatelj i prevoditelj ove knjige bi Midjimurac, ter kako se iz predgovora vidi, Nedelišćan. Protestant mogal je biti, što se od onoga vremena sumlji – a iz mnogih měst pobožnost prevoditelja, bi ga katolikom svedočila. Svakako biše svetski, ni aldovnik; što se iz prostog podpisanja vidi – a nit ono barem vrěme, od popov tulika pravd znanost nadjeti se ima. Nekoja izrečenja kano „kotero" *(koje medjutim i u Medjimurju napervo dojde) i* „prežegnal" *pag. 93 (:kade Kitonić, čija bi ova knjiga, popravljajuć napisa* „blagoslovil":) *– itd. ovakova rekoh izrečenja sumljiti bi dala, da prevoditelj bi Korošec – druga opet izrečenja, kano* „pernja, peruš, fortel" *itd. mogla bi nas u veruvanje napeljati, da on Magjar bi – obodvoje se naj bolje raztumači, vzemši ga za Medjimurca. To neka bude dost! Pisano 9. veljače 1837. po St. Mlinarić Zagrebečke Biškupije žakan (ove knjige polovicu, a Syrenu mora adrianskoga cělu prepisah:).*[36]

Iz toga se zapisa razabire da je Stjepan Mlinarić posjedovao primjerak *Decretuma* koji je prije njega bio u rukama Ivana Kitonića.[37] Mlinarić je vjerojatno

[35] On prvi među hrvatskim preporoditeljima (ja ih zovem zagrebački ilirci) napisao povijest književnosti pod naslovom: *Ispisanje Međimorja kakti zipke horvatskoga slovstva* (oko 1834.). Vidi: Zvonimir Bartolić, *Za vuglom provincija*, Čakovec 1978., 136-165.

[36] To je Mlinarić napisao u primjerku *Decretuma,* koji se nalazi u Sveučilišnoj knjižnici u Budimpešti – Eötvös Lorand. Vjerojatno je tada boravio u Budimpešti.

[37] Ivan Kitonić (o. 1561. – 1619.), pravni pisac, rođen u Kostajnici (Kitonich de Kostainicza), studirao u Grazu te je bio jedan od prvih studenata koji je promaknut u magistra slobodnih umijeća i filozofije. O njemu vidi *Hrvatski biografski leksikon*, knj, 7, Zagreb 2009., 334-335. Vidi bilj. 6 ovdje. O Kitoniću piše Rudolf Horvat u knjizi *Povijest grada Varaždina*, HAZU, Zavod za znanstveni rad, Varaždin 1993., 142. i Krešimir Čvrljak, *Humanizam i humanisti renesansnog Varaždina*, Varaždin, 2011., 165, 172. Postoji pretpostavka da je Kitonić gradišćanski Hrvat čiji su roditelji iz okolice Kostajnice pobjegli pred turskim pustošenjem.

Mirko Valentić u knjizi *Gradišćanski Hrvati od 16. stoljeća do danas*, Zagreb 1970., 27, 54-55 Kitonića stavlja među gradišćanske Hrvate. Naime Valentić piše: „Doseljeni Hrvati u zapadnoj Ugarskoj imali su od samoga početka svoje istaknute narodne predstavnike, koji po svom društvenom ugledu idu u red najvećih mađarskih i austrijskih prvaka. To su Ivan Kitonić, koji uza svoje ime stavlja i oznaku 'de Kostainiza', potkraj XVI i početkom XVII st. najugledniji pisac pravnih tekstova u Ugarskoj, zatim braća Mihael i Emerik Zvonarić, istaknuti protestantski mislioci." Obojica su bila u bliskoj suradnji s Grgurom Mekinićem (vidi Mekinićeve *Duševne pesne*, druga knjiga, 1611. [Pjesmarice su dostupne u pretisku, priredio i pogovor napisao Alojz Jembrih, izd. Kršćanska sadaš-

imao primjerak bez naslovnice, na kojoj se iskazuje prevoditelj Ivanuš Pergošić. Stoga misli da je prevoditelj ipak Međimurac, i to Nedelišćanac, potom navodi riječ „kotero," koja se i u Međimurju koristi, ali riječ „prežegnal" na str. 93 (Kitonić ju je zamijenio s riječju „blagoslovil"), daje mu misliti da je prevoditelj bio iz Koruške – Korošec. Riječi „pernja, peruš, fortel" govore mu da bi mogao biti i Mađar. Ipak te njegove dvojbe, veli, najbolje se mogu razriješiti ako se prihvati, da je prevoditelj bio Međimurac. Interesantno da je Mlinarić prevoditelja smatrao protestantom, ali njegova pobožnost, koja se razabire u tekstu *Decretuma*, prije ide u prilog njegovom katoličkom opredjeljenju. Svakako je bio svjetovnjak (svjetski), a ne svećenik (aldovnik), što se vidi iz njegova potpisa. Uostalom, u ono vrijeme nije se moglo očekivati od svećenika toliko znanje iz područja prava.

Mlinarić je prepisao polovicu primjerka koji je imao, a uz to je, kako veli, prepisao i čitavu knjigu Petra Zrinskoga *Adrianskoga mora Sirena* (1661.). Sve u svemu, taj rukopisni zapis iz 1837. je *signum temporis* i svjedoči kako je tada Mlinarić razmišljao o podrijetlu Ivanuša Pergošića, njegovoj vjeri i jeziku.

O *Decretumu* u „Danici ilirskoj"

Valja spomenuti što je o *Decretumu* pisano u (Gajevoj) *Danici Ilirskoj,* tečaj V., br. 40 (subota 5. listopada 1839., 159-160). U rubrici: *Domorodne znamenitosti,* tekst je naslovljen *Tripartitum latinski i ilirski,* a potpisan je riječju „Domaći". Očito je to pseudonim.

U njemu dotični piše: „Znameniti 'Tripartitum,' kojega je ugarski Tribonian, Stěpan Verböcz, otac advokatah, napisao, izišao je pervi put na cělom listu (folioformatu) u Beču g. 1517. On bi onde s gotskimi ili tako zvanimi kaljudjerskimi pismeni (Mönchslettern), kod Ivana Singrena utišten. Podpuni naslov (titul) ovoga děla iliti pervoga sistematičkoga zakonika ugarsih pravicah, jest sledeći: 'Tripar-

njost, Zagreb, Nacionalna i sveučilišna biblioteka Zagreb, Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću, Željezno/Eisenstadt, Zagreb 1990.]. Svojim radom i prije 1606. Ivan Kitonić se istaknuo u vođenju pravnih poslova u gradu Varaždinu koji mu je kao nagradu dodijelio *funduš* za kuću, vinograd i oranice te mu je obećao da će mu o trošku grada biti izgrađena kuća. Naime, Kitonić je u Varaždin došao (pobjegao) iz Ugarske kada je Stjepan Bočkaj (István Bocskai) podigao sa svojim pristašama (hajducima) ustanak 1604., 1605.) zbog neisplaćene vojne plaće od strane habsburškog vodstva. Kad je tiskan u Nedelišću Pergošićev *Decretum*, Kitoniću je bilo 14 godina.

Kao istaknuti pravni pisac obavljao je i u Varaždinu pravničke poslove.

Naime, u primjerku *Decretuma* koji se nalazi u Sveučilišnoj knjižnici u Budimpešti, na naslovnici je zapisano: „Ex lib. M. Joan. Kitonich. 1605." Dakle *Decretum* je posjedovao Ivan Kitonić jer je to svojim zapisom potvrdio.

O Kitoniću je opširno pisao i Sándor István pod naslovom „Magyar jogtudósok" (Mađarski pravni stručnjaci/znanstvenici) Budimpešta 200.7, u trećem je svesku dao pregled njegova djelovanja.

titum Opus consuetudinarii inclyti Regni Hungariae per Magistrum Stephanum de Werbewz, personalis presentie regie Majestatis locumtenentem accuratisisime editum. Impressum Wienne Austrie per Joannem Singrenium. Anno Domini M.D. XVII. 8. die Maji.' –

Dělo ovo prevede na naš ilirski jezik Ivan Peršić i izdade ga pod zaštitom grofa Jurja Zrinjskoga u Nedělišču medjimurskom god. 1574. fol." Autor se potpisao s riječju „Domaći", dakle bez imena i prezimena. Ono što je zanimljivo jest da jezik na koji je *Decretum*/*Tripartitum* preveden, dotični potpisani „Domaći" naziva ilirskim, dakle u duhu naslova novina *Danica Ilirska*, a znamo da se pod ilirskim tada misli samo jezik štokavski. Je li taj „Domaći" čitatelja *Danice* prevario u vezi s jezikom kojim je *Decretum* preveden? Mislim da jest. Osim toga, autor prijevoda nije Peršić, kako je navedeno, nego Pergošić! U naslovu je *Decretuma* Pergošić naveo da je *slovienskim* jezikom preveden, dakle hrvatskim kajkavskim jezikom, a nikako ilirskim.

Sadržaj *Decretuma*

Blaž Vereš (Veres Balász) *Decretum* je prevao na mađarski jezik i objavljen je 1565., kao što je rečeno, u Debrecinu. Pergošić navodi da se je na mjestima poslužio u svom prijevodu tim Verešovim mađarskim prijevodom *v kom sam v nekih malih mesteh Vereš Balaša nasleduval*. Kao da se Pergošić želi opravdati, pa je na kraju prijevoda dodao tekst upućen dobrohotnom čitatelju (Lectori bono): „Koji budeš čtal ove knjige, ako što najdeš v njih, što bi tako ne bilo pretumačeno, kako bi se tebe dopadalo, ne bude mi žal, ako je popraviš polag pravoga razuma. To sem jaz hotel onem, koteri dijačkoga[38] pisma ne razmeju, što bi zavsem v poznanju svojih pravd ne bili nevmetelni[39] pisati, a koteri su dijaci, oni sami znaju dijački čtieti, niesu njim triebe slovenske knjige. Negde ter negde najdeš tituluše okračene, poimene v oneh posleh koterih nie bilo potriebno z dijačkoga na slovensko preobračati, v kom sam v nekih malih mesteh Vereš Balaša, koteri je na vugerski jezik Decretom pretumačil, nasleduval.[40] Mozibiti smo i na to veliku pasku[41] nosili,

[38] latinskoga.

[39] neučeni.

[40] Vereš Blaž imao je sličnu službu kao i Pergošić; bio je bilježnik (notar) Biharske županije u Ugarskoj i glavni sudac u Velikom Varadinu. Naslov njegova mađarskoga prijevoda *Decretuma* glasi: Magyar Decretom, kyt Weres balas deakból tudni illyk á Werbewczy Istwán Decretomaból meliet tripatitumnak neveznek, magyarra fordított – vadnak továbba ez decretomnak elótte egy néhány iroth articuloss, kyket azon Veres Balás a regi kiralyok decretomibol turuenhez valo ieles dolgokrol ky pedegeth Debrecinbe nyomtattatott Raphael Hoffhalter által MDLXV. Treba reći da se niti Vereš nije držao Verbecijeva latinskoga teksta, i on je na mjestima, kao i Pergošić, izostavio, promijenio svoj tekst. U tom izostavljanju latinskoga teksta u mađarskom prijevodu Pregošić slijedi Vereša. Prema tome Pergošićev prijevod *Decretuma* na hrvatski nije prijevod Verbecija latinskoga nego Verešova

da bi v rečeh po štampe kakova vpadka[42] ne bilo, da ne mogosmo tako skoznuvati,[43] kako se nije neka litera na mesto druge podrinula. A negde se je naopak preobernula, a negde je druga litera[44] položena, nego kotera bi bila potrebna. Zato te takove vpadke lahko na pamet vzeme vsaki koji bude hotel te knjige razmeti i da je tako popravi kako mu je drago. A te moj mali trud da za dobro primu kojim je na potrebu. Bog te veseli." (citat u pretisku str. 188, transkripcija str. 390). Potom Pergošić dodaje abecedni popis pravnih pojmova, sintagmi za koji popis također daje pojašnjenje za snalaženje u traženju istih u prijevodu: „V vetoj table najdeš na krace [na kratkom] što je v koterom tituluši pisano. Zato ako budeš iskal kako hodi imienje kotero je što svojum službum zaiskal, preverni list i gde je **I.** napisan v onom redu hočeš to najti.[45] Ako li budeš hotel videti što je zlameno ruho, poišči **Z** i onde za njim najdeš to, i tak od drugih razmej. A i toga mierkaj [pazi] da gde je pisano **Pr.** znamenuje pervu stran [dio] teh knjig. A zatiem buduči račun [broj] tituluše znamenuje. Gde je **Dr**. znamenuje drugu stranu. **Tr.** Tretju stranu, etc. „ (Riječ u zagradi [ ] dodao A. J.).

---

mađarskog *Decretuma*. To pak znači da je Pergošić znao mađarski. No Pergošić je znao da je ugarski pravnik István Verböczy sastavio latinski *Tripartitum*, koji obuhvaća sve pravne grane, a u ugarsko običajno pravo uklapa elemente rimskoga i kanonskoga prava. Hrvatski je sabor taj *Decretum* usvojio 1514., ali unatoč tome što što nije u pravnom smislu stupio na snagu, sudovi su ga prihvatili kao priručnik i time posredno uveli u pravni život, pa je tako ostao temeljnim izvorom građanskoga prava i u Hrvatskoj. Kratku usporedbu tih dvaju prijevoda načinio je Martin Hajnal. Vidi: *Nastavni vjesnik*, knj. XV., sv. 5, Zagreb 1907., 321-324; vidi još: István Nymarkay, Mađarski i hrvatski prijevod Verbecijeva *Tripartituma*. U: *Kroatologija*, 5., br. 1, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2014., 7-24. Što se Ištvana Verböczya (1458. – 1541.) tiče, on je bio visoki činovnik ugarskoga kraljevskog dvora, vodio je brigu o knjizi u koju su se upisivale donacije i privilegiji, predstojnik diplomatskih misija, a u doba kralja Ivana Zapolje, obnašao je čast palatina i kancelara. Njegov *Tripartitum* doživio je 20 latinskih izdanja, 21 mađarsko, jedno hrvatsko-kajkavsko, i 1 njemačko izdanje. Dakle u Hrvatskoj je kao kodeks srednjovjekovnoga prava bio na snazi sve do 1853. godine kada je zamijenjen Općim austrijskim zakonikom. To pak govori da je Pergošićev prijevod *Decretuma* itekako bio važni pravni priručnik u tadašnjim hrvatskim zemljama, a pogotovo na kajkavskom govornom području.

[41] brigu.

[42] pogrješka.

[43] Bdjeti, paziti. Pergošić zapravo želi reći da je u knjizi podosta tiskarskih pogrješaka jer tiskar Hoffhalter nije poznavao kajkavski jezik. Inače s takvim teškoćama, tiskarskim pogrješkama u knjizi susretali su se gotovo svi hrvatski pisci koji su se ispričavali čitatelju. Tako se je i Antun Vramec u svojoj *Postilli* (1586.) ispričavao u vezi s grješkama, govoreći da se one nisu dogodile „z mojum nemarlivostjum, nego ki su štampali našega jezika neznajuči, ar Nemci su bili, ako je pomenkanje kakovo, po njih jest včinjeno." Dakle, Ivan Manlius, koji je knjigu tiskao, bio je Nijemac, također putujući tiskar kao i Hoffhalter.

[44] slovo.

[45] Naime, rimskim je brojevima Pergošić označio broj stranice u *Decretumu*, ovdje je naveo samo I. (1.).

Pergošićev prijevod *Decretuma* sadrži **tri dijela** (Trojverstni pismotvor - Tripartitum), što zapravo odgovara latinskoj sintagmi *Opus tripartitum juris*. Tako je i Pergošić napisao: „*Na tri strane razdeljene knjige v koterih su oneh Orsagov koteri pod Ugersku korunu sliše pravde od Werbeci Ištvana dijački popisane. A te iste od Ivanuša Pergošiča na slovienski jezik obernjene 1574.*“ **Prvi dio** u svojim titulušima [glavama, paragrafima] govori o plemstvu, o dobivanju plemstva, plemićkim pravima, privilegijima, o crkvenim nadarbinama, kraljevskim darovnicama, nasljeđivanju plemićkih imanja, o razgraničenju istih, o bračnom imovinskom pravu, pravu žene [supruge], o pravu sinova, o tome kako se diekla može proglasiti nasljednicom s pravima sina, o tutorstvu, o cijenama pokretnina i nekretnina, cijenama stoke, o mjerama itd. **Drugi dio** *Dekretuma*/*Tripartituma* govori o zakonima unutar hrvatsko-ugarske krune, o statutima, običajima, privilegijima, o pečatima, njihovoj vjerodostojnosti i krivotvorenju, o sudskim postupcima/parnicama, kakav treba biti sudac itd. **Treći dio** *Decretuma* posvećen je posebnim pravima u Hrvatskom, Slavonskom i Slavonskom kraljevstvu i Erdelju/Transilvaniji, o kaznama za ubojice, različitim zločincima, o pravnoj regulaciji slobodnih kraljevskih gradova itd. Tekst koji se u *Decretumu* odnosi na Ugre u odnosu na Verešov mađarski prijevod, Pergošić je na mjestima kratio, a onaj za Hrvate je dopunjavao. Dakle, nije doslovno prevodio Vereša niti Verbecija. Što se pravne terminologije tiče, Pergošić je u prijevod unio svoje domaće termine, dakako nije izostavio latinizme, talijanizme i turcizme. Treba reći da je takav leksik bio i prije u hrvatskom jeziku, svakako su brojniji u prijevodu *Decretuma* latinizmi.

Treba reći da je identična naslovna stranica Pergošićeva i Verešova mađarskoga *Dacretuma* (Debrecin, 1565.) s likovne strane, tj. okvir – drvorez je isti. To svjedoči da je Rudolf Hoffhalter iz Debrecina ponio sav svoj tiskarski rekvizitarij koji je mogao, uz tiskarsku prešu, natovariti na zaprežna kola i dopremiti najprije u Donju Lendavu a potom i u Nedelišće.

Kakav treba biti sudac?

Vrlo je indikativan tekst koji Pergošić stavlja na početak *Decretuma*, želeći čitatelju pokazati kakav treba biti sudac; tekst je naslovio *Od dobroga i pravednoga sudca*. Predočujem ga u transkripciji zbog toga da se vidi što Pergošić misli o ljudima i sucima, onima o kojima često ovisi život čovjeka i u njegovo doba (i danas 2024.). Podnaslov glasi: *Kakov ima biti dober sudec i kakove šege*[46] *ima v suđenji deržati*.

[46] običaje.

„To se pristoji g dobromu sucu, da vsa ona, s koterih od njega prave pravde[47] potrebuju, herlo[48] v sebe premeče[49] i pravo opita.[50] I nije dužen[51] nagel biti vun poviedanj šentencije, jer ako je nagel, tako ga nepravednoga štimaju biti. Nie dužen k jednoj strane boljega hotienja biti nego g drugoj. I niema[52] ništar poleg stala[53] ljudi suditi, što bi gledal, da je neki bogat a neki je vbog.[54] Nije dužen ni serdit ni nazloben[55] biti. Niema suditi ni z nazloba, ni za dar, ni poleg bojaznosti, nekomu za volju, ni za ljubav. I niema biti sudec kruto okoren,[56] ni odviše milostiv. Da da[57] pravden[58] bude v suđenji.[59] Jer v vsakom suđenji ima biti milošča s pravicum skupa složena. I vsaki, koteri pravo sudi, vage v svojih rukah nosi, da na vsaki kraj vage položi i pravicu i milošču. Da poleg pravice daje na griehe vun[60] šetenciju. A po milošči mertučljivi[61] i teži kaštigu grieha: da ravnim vaganjem ili mierenjem nekotera[62] po pravici pokaštiga,[63] a nekada po milošči prosti. Koteri se vsagdar očima svojima Božjega opitanja[64] boječi i strahujuči, v vsakom se poslu boji, da s puta pravice po zabluđenji[65] ne opadne. A človečje se je suđenje četiremi zakonmi navadilo prevernuti: *bojaznostjum*, gda se nekoga, za njegovu zmožnost ili dostojnost boječi, ne smeju pravice vun povedati; *poželjenjem,* gda za plaču ili za dar što krivu pravdu včini; *nazlobom*,[66] gda na one krivu pravdu vun zreku, koteri su im neprijatelji; *za ljubav*, gda bratje i prijatelom, drugih pravicu potervši,[67] dobru pravdu včine. Teh se četireh vsaki sudec ima kruto čuvati. Da ima vsagdar onako suditi vsakomu, kako Božja pravica zapovieda.“ (citat u pretisku, str. 7, u transkripciji, str.204.205). Taj tekst nam govori u kojoj i kolikoj mjeri sudac mora biti

[47] zakon, odredba.
[48] temeljito, brižno.
[49] razmisli.
[50] sudi.
[51] Nije potrebno.
[52] Ne smije.
[53] staleža, položaja.
[54] ubog, siromašan.
[55] zloban.
[56] krut, strog.
[57] nego da.
[58] pravedan, zakonit.
[59] u suđenju nekoga.
[60] van.
[61] umjeren.
[62] nekoja.
[63] kazni.
[64] osude.
[65] po zabludi.
[66] mržnjom.
[67] prekršivši.

etičan, pošten i pravedan. To je bio sudački normativ koji je Pergošić postavio na početak, prije nego je počeo s *pervim titulušem tj.* s prvim paragrafom.

Uz dosad rečeno, valja spomenuti (navesti) još dva citata u kojima je riječ o Pergošićevu prijevodu *Decretuma* (Tripartituma). Zlatko Herkov (1904. – 1994.) piše: „Poznato je da je (Pergošić) Tripartit preveo na hrvatski (…). Povod tome bio je svakako njegov rad u Varaždinu, gdje su se sudske rasprave vodile na hrvatskom jeziku. On je svojim prijevodom htio olakšati primjenu toga zbornika (zakonika) u poslovanju gradskih uprava i gradskih sudova uopće, ali dakako u prvom redu grada Varaždina, u kojemu je obavljao važnu funkciju gradskog bilježnika" (Herkov 1989., 91). Herkov ističe da je jezik u prvom dijelu *Dekretuma* „dubrovačko-dalmatinski,[68] a ostali dijelovi pisani su kajkavskim jezikom." Moram naglasiti da jezik u *Dekretumu,* u prvom dijelu, nema obilježja „dubrovačko-dalmatinskoga" jezika, tj. štokavsko-čakavskoga, već je taj dio kajkavski.

Josip Horvat (1896. – 1968.) je sebi i drugima želio protumačiti na sljedeći način potrebu tiskanja *Dekretuma*. „Godinu dana poslije velike seljačke bune pod Matijom Gupcem, kajkavski pisac Ivanuš Pergošić prevodi i izdaje u Nedelišću 1574. na hrvatskom jeziku Verböczyjev Tripartitum – jamačno se upravo u to doba osjetila potreba njegovog argumenta povodom istoga o buni, naređenih sa strane carske vlasti. Jer s jedne se strane gubilo osjećanje na prvobitna utanačenja prigodom naseljavanja predaka kmetova na zemljovlasnička selišta, a s druge strane, uvijek promjena snaga jednog ugovornika nastoji mijenjati prvobitna utanačenja ili novim tumačenjem ili diktatom puke sile – u takovoj prilici pozivalo se na pisano slovo pravnog zbornika" (Horvat, 1980., I., 363, bilj. 5 i 6, 458). No bez obzira na takvo tumačenje, mislim da je sâm Pergošić naveo razlog tiskanja svog prijevoda *Decretuma*. On je, naime, zapisao: „(…) Zato gda bih jaz bil i s knjig to spoznal, da svecke pravde niesu Bogu protivne, na kojih je primernost hotel svoje svete pravde dati, kotere su put našega žitka. I videl bih bil da vsaki kerstjanski narodi, jošče i pogani, vsake fele knjige imaju domačim svojim jezikom popisane. Po opomenji nekih dobrih ljudi koji se svoje domovine počtenju i dobru glasu

[68] To je ustvrdio Slavko Ježić kad je zapisao: „U dva sačuvana primjerka (Budimpešta, Zagreb) razlikuje se tekst prvih štampanih araka; jedna varijanta je više kajkavska, a druga se približuje više dubrovačko-dalmatinskom književnom jeziku; no te divergencije sižu samo do polovice prvoga diela (a ima svega tri diela) ostatak je u obadva primjerka kajkavski. To će biti razlogom, da zagrebački profesor (prava) Imbro Domin g. 1819. veli: 'I. Pergošić Werböczya ni na *horvacki*, kak se je dosada štimalo, nego prav rekuč na dalmatinski jezik je prenesel'. Naime takvom shvaćanju je razlog što svoj jezik Pergošić naziva „slovienski", A. Vramec „slovenski" (za latinski *lingua illyrice*), a to bi odgovaralo dalmatinsko-dubrovačkomu „slovinski ". Polazeći od takve premise, Ježić je onda napisao kako je napisao, a to su neki kasnije i preuzeli, pa i Zlatko Herkov. Usp. Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100 – 1941*, Zagreb, Naklada A. Velzek, 1944., 100-101. Imbro Domin je Imbrih Domin (1776. – 1848.) koji je bio profesor ugarskoga prava na Kraljevskoj akademiji znanosti u Zagrebu, autor *učbenika: Predznanja pravic samosvojnih vugerskeh*… (1818., 1819., 1821., 1830.).

raduju, prijeh ta mal trud, da od Verbeci Ištvana popisan *Decretom* (koteroga je Laslou kralj otec Lajuša kralja koteri je na Muhaču poginul gda bi se pisalo od Božjega poroda 1514. leto ze vse gospode i občine voljum poterdil) na slovienski jezik, koliko sam ga mogal razmeti, ispišem, onem na hasan koteri bi slovenski te knjige čtali."[69]

Pergošić je time pokazao što ga je potaklo na prevođenje Verebecijeva djela. Prije svega, spoznaja da svjetovno pravo nije protivno Božjem pravu, koje je put našega života. Uvidio je i to da kršćanski narodi imaju na svom jeziku svake vrste knjiga. I onda, po naputku nekih dobrih ljudi koji se raduju poštenju i dobrom glasu svoje domovine, prihvatio se tog posla da od Verbecija napisani *Decretum* (koji je odobrio kralj Ladislav, čiji je otac poginuo na Mohačkom polju 1526. godine) prevede na slovenski, koliko ga je mogao razumjeti, i da bude na korist onima koji budu knjige čitali na slovenskom (kajkavskom jeziku). I još je nešto Pergošić istaknuo. Naime nakon što su Sloveni[70] i Horvati počeli kršćansku vjeru priznavati i živjeti zajedno s ugarskim vladanjem, Ugri su imali zakone jednake i samo u malim stvarima kojima se koriste i u sadašnje vrijeme (1574.). No Pergošić navodi da Ugri nisu pravne propise iznova izmislili, oni imaju svoj početak u Francuskoj, koje je kralj Karlo donio. Ipak su, prije toga i nakon toga, ugarski kraljevi i čitava zajednica zemalja koje pripadaju pod ugarsku krunu preuredili neke zakone koji su im se činili korisni i pravedni. [71]

---

[69] Vidi pretisak *Decretuma* iz 2003. Verbecije je Tripartitum-zakonik dao tiskati nakon 1514., nakon Dožine seljačke bune u Mađarskoj. Zajednički ih je sabir prihvatio a kralj Ladislav (1490. – 1516.), Pergošič veli *poterdil*, no nije dao svoj pečat na taj zakonik, međutim ipak je tiskan u Beču 1517. i to je izdanje kroz stoljeća doživjelo nekoliko novih izdanja. Vidi: Maihajlo Lanović, *Privatno pravo Tripartita*, Zagreb 1929.; Stjepan pl. Verböcz, veliki učitelj staroga našega prava. U: *Rad HAZU*, knj. 227, Zagreb 1943., 55-102. Spomenimo da je Karel Kadlec u transkripciji na ćirilici objavio Pergošićev Decretum pod naslovom: *Stefana Verbecija Tripartitum. (Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae.) Slovenski prevod Ivana Pergošića iz godine 1574. Izdao D-r Karlo Kadlec. S objašnjenjem Pergošićeva jezika od D-ra Đ. Polivke*. To je izdanje tiskano u izdanju Srpske kraljevske akademije u seriji edicije: *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*. Prvo odeljenje. Spomenici na srpskom jeziku, knjiga V., Beograd 1909. Svakako će čitatelje zbuniti što je navedeno da je „slovenski prevod" Ivana Pergošića, jer se pod tim odmah misli na današnji slovenski jezik u Sloveniji, što svakako nije, nego je to jezik, kao što je veće rečeno, koji mi danas zovemo kajkavski, odnosno jezik Zagrebačke biskupije, a ona je tada, geografski gledano, bila u Slavoniji..

[70] Misli na *Slovene* kajkavce čiji je jezik *slovienski* kako veli Pergošić.

[71] Sve to Pergošić navodi u tekstu koji je naslovio: *Velikomu i zmožnomu gospodinu, gospodinu Jurju zrinskomu vekivečnomu knezu od Zrinja, cesarove i kraljeve svetlosti na Vugerskom orsagu tarnikmeštru, tolnačniku i kapitanu vse dobro od Boga svomu milostivomu gospodinu želie*. Dakle, u tekstu posvete Jurju Zrinskomu koji je završio riječima nadnevka: „V Nedelišču v petek po Lovrenčeve, gda bi se pisalo od naroda (rođenja) našega Zveličitela (Spasitelja) Jezuša M. D. LXXIII leto. V.(ašega) G.(ospodstva) ponizni sluga Ivanuš Pergošič". Ovim riječima nam je pokazano da je tekst datiran u Nedelišću u petak poslije blagdana sv. Lovre kad se je pisalo od rođenja našega Spasitelja Isusa

Decretum je proučavalo nekoliko jezikoslovaca, početkom 20. stoljeća i u njegovoj drugoj polovici (1909., 1937., 1972., 1982.). U tekstu su uočili tri različita jezična sloja. Zvonimir Junković će pak zapisati: „Pergošićev je jezik za našu nauku dugo ostao tajnom. Nije se znalo kako treba protumačiti dvije različite redakcije, a još manje kako da se objasni zašto su one različito raspoređene u pojedinim primjercima *Tripartituma*. Zato Aleksićeva radnja ima posebno značenje za historijsku kajkavsku dijalektologiju. Ona je prvi pokušaj da se u pitanje Pergošićeva teksta unese nešto više svjetla. Osim toga, Aleksić je prvi u našoj nauci nastojao o povijesnom razvitku kajkavskog dijalekta govoriti na osnovu konkretne građe."[72] Antun Šojat će onda reći da Pergošićev *Dekretum* ima tri redakcije. 1. kajkavsku, 2. ikavsku (štokavsku), 3. kajkavsku. Stoga će začuditi iskaz Zlatka Herkova koji reče da je *Decretum* pisan „dubrovačko-dalmatinskim", uz kajkavski. No još jednom valja istaknuti što je Zvonimir Junković o jeziku *Decretuma* zapisao, citat je kod Bartolića 2003., 465, i glasi: „Iako je Pergošić po kronologiji očuvanih djela prvi – jer Bučićeve knjige dosada nisu pronađene – on je istodobno pokazao i najviši stupanj jezičnoga znanja, ne samo u smislu izgrađivanja hrvatskoga pravnoga nazivlja nego i u smislu poznavanja hrvatskih narječja. Njegov *Decretum* do 51. titula (paragrafa) ima tri inačice, od kojih je jedna integralna, poznata pod nazivom manje kajkavska (D III), jer su u njoj od početka do konca zastupljene karakteristike tadašnje hrvatske kajkavske koinē. Druga je bliža organskim hrvatskim govorima i nazivana je više kajkavskom (D I), a treća je štokavsko-čakavska (D II). Iako u provedbi inačica Pergošić nije bio dosljedan, on je tu pokazao zavidni stupanj poznavanja dijalektnih razlika u hrvatskom jeziku."[73] Spomenute varijante se mogu možda objasniti Pergošićevim nastojanjem koje je proizašlo iz činjenice da je Juraj Zrinski imao svoj posjed, uz Međimurje, i onaj na štokavsko-ikavskom (čakav-

1574. leto. Blagdan sv. Lovre po katoličkom kalendaru je 10. kolovoza (i danas još). Taj petak, nakon blagdana Sv. Lovre, bio je 13. kolovoza. Prema tome možemo zaključiti da je *Decretum* u Nedelišću tiskan nakon toga datuma u kolovozu ili u rujnu 1574. godine.

[72] Zvonimir Junković, *nav. dj*., 1972., 57. Treba spomenuti da je 1909. na ćirilici u Beogradu objavljeno izdanje Srpske kraljevske akademije pod naslovom: *Stefana Verbecija tripartitum* (Tripartitum opus juris consuetudinarii Regni hungariae.) Slovenski prevod Ivana Pergošića iz godine 1574. Izdao dr. Karlo Kadlec. S objašnjenjem Pergošićeva jezika od dr-a Đ. Polivke. 4-to izdanje zadužbine dr-a N. Krstića. U Beogradu. Štampano u štamparji Češke politike u Pragu. 1909. NB. Karlo Kadlec i Đuro Polivka bili su češki filolozi.

[73] Zvonimir Junković, *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskog narječja*, RAD JAZU, knj. 363, Zagreb 1972., 64. No navedeni citat ne nalazi se na str. 64 kod Junkovića. Spomenimo još da je u Cambridge-u hrvatska povjesničarka Nataša Štefanec održala referat na znanstvenom skupu o Pergošićevu *Decretumu* te je referat objavljen u zborniku. Vidi: Nataša Štefanec, "Pergošić's Translation of the "Tripartitum" into Slavonian." u: Rady, Martin (ur.). Custom and Law in Central Europe. With an Introduction by János M. Bak. Centre for European Legal Studies. Occasional Paper no 6. Faculty of Law. University of Cambridge, 2003, 71-85.

skom) području govora; stoga je Pergošić želio nekako „pomiriti" više različitih jezičnih obilježja u *Decretumu* da bi ga korisnici bolje razumjeli. Jasno, to je zasad samo pretpostavka. Što se štokavizacije u *Decretumu* tiče, Bartolić je iznio svoje pretpostavke. On naime navodi: „Jamačno je ovdje veoma važno imati u vidu prisustvo Jurja Zrinskog i njegova dvora. Ako je Juraj Zrinski bio mecena Hoffhaltera i Pergošića, onda se logično nudi objašnjenje da je jedino uz njegovo znanje, ako već ne i na njegovo inzistiranje, Pergošić, odnosno netko drugi umjesto njega, vršio takvu operaciju na djelu, što praktički znači paralelno izdanje. Možda je po nalogu Zrinskog Pergošić, ili netko umjesto njega, po ugledu na hrvatske protestante u Urachu, radio i na štokavizaciji jezika jer je Zrinski, a ne samo autor, morao biti zainteresiran da djelo bude pristupačnije ljudima i na drugim područjima, posebno gdje je on imao svoja imanja. A da taj posao nije mogao biti doveden do kraja, u pitanju je bio položaj samog Hoffhaltera koji se vjerojatno morao žuriti sa svojim poslom zbog moguće potjernice (bečkoga Dvora, A. J.), jer je posao na paralelnoj nakladi morao biti prekinut. Kao rezultat svega toga, danas postoji paralelizam u jednom do sad poznatom primjerku tiskanom u hrvatskoj tiskari u Nedelišću u doba Zrinskih."[74] No ipak treba reći da je upućivanje na „hrvatske protestante u Urachu" dvojbeno jer njihov jezični koncept bio je drukčiji i s drugom namjenom, iako su oni završili svoj posao 1565. godine. Prema Bartoliću bi onda Pergošić, ili netko drugi, trebali imati knjižnu urašku produkciju i njihovu jezičnu koncepciju „u malom prstu," što je teško dokazati.

Do danas je sačuvano šest primjeraka Pergošićeva *Decretuma,* od koji se četiri nalaze u Budimpešti: jedan u Knjižnici mađarske Akademije znanosti, dva primjerka su u Nacionalnom muzeju u Budimpešti, a jedan u Sveučilišnoj knjižnici Eötvös Lorand. Jedan je primjerak u Sveučilišnoj knjižnici u Pragu, a jedan primjerak se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižici u Zagrebu. Od spomenutih primjeraka samo su dva po sadržaju potpuna.[75]

Danas (2024.), kada obilježavamo 450 godina od prvotiska Pergošićeva *Decretuma* (1574.), još uvijek ta znamenita knjiga čeka na svoje monografsko proučavanje s jezične strane od hrvatskih jezikoslovaca. To je doista moguće učiniti jer je dostupan pretisak i netko od mlađih jezikoslovaca, ljubitelja kajkavske knjige i povijesti hrvatskoga jezika, dakle i kajkavskoga, to bi mogao doista učiniti. Ovaj prilog neka bude poticaj za takvo ostvarenje.

[74] Bartolić, *nav. dj*. 1972., 71.

[75] Podatci prema tekstu: *Prilozi* u pretisku Zvonimira Bartolića iz 2003., 549. Primjerak u NSK, Zagreb ima signaturu: R II D- 4º-2. I na kraju, moram istaknuti sljedeće. U bilješci 219 jedne knjige netočno je navedeno da je Alojz Jembrih napisao pogovor uz *Priloge* Zvonimira Bartolića u pretisku *Decretuma* (2003.). Alojz Jembrih uopće nije bio involviran u izdavački pothvat pretiska *Decretuma* Ogranka Matice hrvatske u Čakovcu, pa nije napisao nikakav pogovor tom pretisku. Spomenutu je tvrdnju u svojoj knjizi iznio: Krešimir Čvrljak, *Humanizam i humanisti renesansnog Varaždina*, Varaždin 2011., 94.

II.

Kajkavska pisana riječ prije *Decretuma* (1574.)

No uza sve ovdje rečeno treba ipak još spomenuti da je kajkavska riječ kao književni izraz postojala i prije tiskanog *Decretuma*. Ona je potvrđena u glagoljičnim zbornicima – *Petrisovu* iz 1468. i *Kolunićevu* iz 1486., u kojima se, uz čakavski, nalazi podosta kajkavskih riječi.[76] Osim toga, u tzv. *Prekmurskoj pjesmarici* jedna je pjesma datirana s godinom 1534.[77] Isto tako jedna kajkavska euharistijska pjesma *Zdravo budi božje telo* potječe iz prve polovice 16. stoljeća.[78] Na području Velike Gorice pisan je tzv. *Čunčićev list* 1521. godine u mjestu Kuče.[79] Zatim, u Varaždinu su zapisana *Pravila tkalačkoga ceha* iz 1561.[80] Sve to govori da je kajkavska pisana riječ bila živa u službenoj upotrebi i prije Pergošićeva *Decretuma*. Važno je i spomenuti i tekstove krapinskih sudskih zapisnika, koji su nastali nakon 1574., jer se pozivaju na tiskani *Decretum* Pergošićev 1574. To pak govori da su i u Krapini sudske rasprave, t. j. njihov zapisnik, iako na latinskom jeziku, zapisane kajkavske riječi, rečenice, bilo tuženoga bilo svjedoka. Dakle, slično kao što je to i slučaj sa zapisnicima gradskoga poglavarstva grada Varaždina. Još treba nešto spomenuti: naime, do 1967. godine u stručnoj se je literaturi spominjalo da je prvo tiskano kajkavsko djelo 1560. Katarine rođ. Frankopan Zrinske, supruge Nikole IV. Zrinskoga pod naslovom „Molitvene knjižice", za koje se navodilo da su zagubljene. No kada je Šime Jurić u franjevačkoj knjižnici na Trsatu našao knjižicu pod naslovom „Raj duše", Milan Ratković o njoj je u novinama *Vjesnik*, XXVII., br. 7393, od 17. rujna 1967., 10) pisao pod naslovom: Pronađen *Raj duše*. Riječ je o molitveniku koji je za Katarinu Zrinsku priredio Nikola Dešić, a ona ga je dala tiskati u Pa-

[76] Vidi: Eduard Hercigonja, Kajkavski elementi u jeziku glagoljaške književnosti 15. i 16. stoljeća. U: *Croatica*, IV., br. 5, Zagreb 1973.; Stjepan Damjanović, *Tragom hrvatskih glagoljaša*, Zagreb 1982. Vidi i: Antun Šojat, Kajkavsko narječje kao književni medij u starijem razdoblju hrvatske književnosti. U: *Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu*, zbornik referata na Znanstvenom simpoziju u Krapini, održanog 8. rujna 1975. , Krapina 1975., 8-14.

[77] Vidi: Vilko Novak, *Martijanska pesmarica* I., SAZU, za tisak priredio i pogovor napisao isti, Ljubljana 1997. Olga Šojat, Prekmurska pjesmarica, U: *Forum*, br. 7-9, Zagreb 1973., 176-213. *Kajkavski pisci*, knj. I., Pet stoljeća hrvatske književnosti, 15/I., Zagreb 1977.,239-243.

[78] László Hadrovics, Cantio optima: *Zdravo budi Božje telo*. U: Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU, knj. 2, Varaždin 1988.

[79] Alojz Jembrih, *Počeci kajkavske pisane i tiskane riječi*. U: *Kajkaviana Croatica*. Katalog istoimene izložbe, gl. ur. Alojz Jembrih, Zagreb 1996.

[80] Mirko Androić, Pravila ceha tkalaca u Varaždinu na starom hrvatskom jeziku iz 1561. U: *Gesta*, br. 2-3, ur. Ernest Fišer, Varaždin 1980. Mirko Androić, Nauvka tkalechkoga mestre modussi nauade, red, szloboschine y prauicze: Pravila ceha tkalaca u Varaždinu iz god. 1561. na hrvatskom jeziku. U: *Arhivski vjesnik*, 10 (1967.) 1, str. 53–67.

dovi 1560.[81] Budući da je danas taj molitvenik dostupan u pretisku,[82] s jezične se strane razabire da je pisan pretežito čakavsko-štokavskim idiomom, a manje je kajkavskih obilježja. Stoga se taj molitvenik ne može smatrati za prvu tiskanu kajkavsku knjigu pa mjesto prve tiskane knjige pripada Pergošićevom *Decretumu* 1574. Olga Šojat je primijetila: „Kako je *Raj duše* pisan čakavsko-štokavskom jezičnom mješavinom u kojoj znatno pretežu čakavski elementi, a i pravopis koji se potpuno razlikuje od kajkavskoga, taj molitvenik treba ubrojiti u djela čakavskoga jezičnoga područja. Time otpada pretpostavka da je to prvo tiskano djelo *kajkavske* književnosti."[83] Dakle, *Raj duše* ne ulazi u korpus kajkavske književnosti 16. stoljeća, to je sada posve jasno. Ovdje bi valjalo navesti što je Franjo Fancev 1925. pisao u vezi s početcima kajkavske tiskane knjige. „Najstariji sačuvani spomenici kajkavske književne narodne pismenosti idu u drugu polovinu 16. vijeka. To su prijevod Ivana Pergošićeva Verbecijeva 'Dekretoma' (štamp. U Nedelišću g. 1574.), Vramčeva 'Kronika' (štampana u Ljubljani god. 1578.) i Vramčeva 'Postila' (štamp. U Varaždinu god. 1586.). Prema svjedočanstvu isusovca Baltazara Milovca od god. 1661., na trošak Katarine Zrinske, žene Nikole Zrinskoga (†1566.), g. 1560. štampane kajkavske 'Molitvene knižice' na žalost nijesu se sačuvale ni u jednom primjerku."[84] Jasno da Fancev o nepostojanju „Molitvenih knjižica", odnosno *Raja duše* Nikole Dešića, molitvenika koji je za Katarinu Zrinsku priredio Dešić, nije drukčije mogao napisati, jer tada za sačuvani primjerak nije znao. Ono što je danas važno jest da se ta informacija Franje Fanceva ne koristi u povijestima hrvatske književnosti, posebno kajkavske književnosti.

Mihalj Bučić i Draškovićeva Sinoda 8. ožujka 1574. u Zagrebu

Zanimljivo je što Janko Barlè 1913. zapisuje: „Od druge Draškovićeve sinode, koja se obdržavala dne 8. ožujka 1574. sačuvao se popis svećenika, koji su učestvovali na toj sinodi. (…) ta je sinoda obdržavana poglavito radi toga, da se svećenstvo svojski odupre kalvinizmu, kojim su bile zaražene osobito mnoge župe

[81] Potom je Olga Šojat o toj knjižici pisala u časopisu *Forum*, br. 7-8, Zagreb 1974., 118-122.

[82] Izdavači su: Franjevački samostan Trsat, Rijeka i Grad Rijeka, naklada 1300 primjeraka od kojih su 333 bibliofilska primjerka označena brojevima od 1 – 333, izvršni izdavači: Naklada Benja i Knjiga, Rijeka, 1995. Pogovornu studiju napisali su Milan Moguš i Josip Vončina. Prije pretiska i rasprave tih dvaju autora, Zvonimir Bartolić je tvrdio (1993.) da je Nikola Dešić „najstariji hrvatski kajkavski pisac", odnosno da je molitvenik *Raj duše* iz godine 1560. „zaista najstarije djelo hrvatske kajkavske književnosti.." Te su Bartolićeve tvrdnje danas neodržive.

[83] Šojat, *nav. dj*., 121.

[84] Franjo Fancev, O najstarijem bogoslužju u Posavskoj Hrvatskoj. U: *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva*, Posebna djela JAZU, knj. XVII, Zagreb 1925., 509-553, odnosno 543.

u Megjumurju i preko Mure.", Vidi Janko Barlè, *Naše diecezanske sinode*. Zagreb 1913., 15. O toj sinodi nema nikakvih dokumenata, zapisnika i sve što se o njoj može danas saznati proizlazi iz tiskanog teksta latinskoga djela iz 1771. godine, čiji naslov u hrvatskom prijevodu glasi:

„*Katolička i kršćanska nauka o istinskoj i stvarnoj nazočnosti Tijela i Krvi Gospodina Krista u svetoj Euharistiji. Na biskupskoj sinodi svete zagrebačke crkve dne 8. ožujka 1574. objavljena. Sada pak, prigodom propozicija iz opće teologije mjeseca lipnja 1771. u vrlo slavnom lepoglavskom samostanu svetoga reda redovnika svetoga Pavla, I. pustinjaka, Sveučilišta Hrvatsko-slavonske provincije po časnomu ocu Silvestru Völgyju, redovniku pavlinu i teologu četvrte godine, javno obranjenih. Trudom i trudom prečasnoga oca Venancija Glavine, doktora filozofije i teologije prije spomenutoga zavoda, te nastavnika i sadašnjega upravitelja istoga, objašnjen i potkrijepljena bilješkama, a također i dodanim trima korolarijima. U Zagrebu, tiskom Antuna Jandere, tipografa prečasnoga kaptola Crkve zagrebačke.*"

Barlè reče da je „O. Venancije Glavina, pavlinski profesor u Lepoglavi, našao u remetskoj pavlinskoj knjižnici rukopis o toj sinodi, koji je godine 1771., poprativši ga svojim opaskama, tiskom izdao." Knjižica od šestdesetak stranica posvećena je tadašnjem zagrebačkom biskupu Ivanu Krstitelju Paksiju (Paxi);[85] tekst latinske posvete napisan je na sedam i pol stranica. U uvodu pavlin Glavina latinskim jezikom obrazlaže sljedeće:

Lectori candido.

Synodalem hanc adversus Michaelem Buchich excommunicationis sententiam in Remethensi Bibliotheca, manu scriptum comperiens; postquam edit vulgatamve adhuc extitisser, nullibi offndissem, hanc eo magis doctis eruditisque Viris communicandam censui, quod argumenti sit Dogmatici, atque hac aetate utinam non necessarii! Plerisque. Meo quoque officio (quia actualis Sacrae Theologiae in fato Lepoglavensi Monasterio Professoris) est Convenientissima, utpotè Doctrinalis, tanti Dogmtis apud Catholicos. Adjeci Notas pro uberiori rerum temporumque cognitione. In Cronologia Patrum, Petrum Annatum secutus sum; neque enim in litem eatenus descendendum mihi esse exstimavi. ***Textus atque sententias latinas Patrum, in Notis patrio vulgari idiomate interpretatus sum****, ut sic redderetur opusculum utilius, confirmarique in dogmate Fidei Catholicae valeant, etiam rudiores. Demum Corollaria tria, ex Synodali sententia prodeuntia, deducta explnataque exhibeo, quae ab eruditis probanda non diffido. Caetera, opus ipsum pandet Lectori Catholico, seseque commndabit, ut necesse non sit, sive Pastorale officium Draskovichii Episcopi Zagrabiensis, sive ejus temporis Cleri, deprdicare. Vale, et conanti ad*

[85] O njemu vidi: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, ŠK, 1995., 405-411, autor je Mijo Korade.

promovendas bonas utilesque Litteras, fave. U prijevodu na hrvatski taj Uvod, koji je pisao pavlin Venancije Glavina, profesor teologije u Lepoglavi, glasi:

*Ovu sinodalnu presudu o ekskomunikaciji protiv Mihaela Bučića pronađen je u rukopisu u biblioteci samostana u Remetama te ju je poslije toga objavio i ona je još raširena i postoji, ali nigdje nisam na nju naišao. Smatrao sam ju tim više treba priopćiti učenim ljudima, budući da se radi o dogmatskom argumentu, za kojim kamo sreće da nema potrebe u ovo doba! Mnogima je, pa i meni na mojoj službi (budući da sam profesor svete teologije u spomenutomu samostanu u Lepoglavi) vrlo prihvatljiva ta velika doktrinarna dogma kod katolika. Dodao sam i bilješke radi boljega shvaćanja činjenica i vremena. U kronologiji otaca slijedio sam Petra Annata i nisam smatrao da trebam ići u smjeru svađe. Tekst i latinske rečenice otaca u bilješkama sam preveo na narodni jezik kako bi djelo na taj način bilo korisnije i kako bi čak i one neuke moglo učvrstiti u dogmi katoličke vjere. Najzad, prikazujem i razlažem tri zaključka koja proizlaze iz odluke sinode za koje vjerujem da su ih potvrdili i učeni ljudi. U ostalome, djelo će se samo otvoriti i preporučiti katoličkomu čitatelju, iako nije potrebno, tekstom o pastirskoj službi zagrebačkoga biskupa Draškovića i o kleru toga vremena. Zbogom, i budi podrška meni koji nastojim promicati lijepu i korisnu književnos*t.[86]

O tom, najprije stenjevečkom župniku, a potom u istoj funkciji u Nedelišću i Belici u Međimurju u vrijeme Jurja IV. Zrinskoga, u dosadašnjoj literaturi nema dovoljno provjerljivih podataka kojima bi se osvijetlila njegova djelatnost. Unatoč tome, ipak se Bučića dovodi u vezu s prvim tiskanim kajkavskim knjigama kojima bi on bio autor, premda takvih knjiga s njegovim autorskim imenom dosad nitko nije vidio, a kamoli čitao.

Pavlin Glavina je, u gore, navedenom tekstu čitatelja informirao o intenciji svog izdavačkoga pothvata. Ono što je, po meni, najvažnije, jest rečenica: *Textus atque sententias latinas Patrum, in Notis patrio vulgari idiomate interpretatus sum.* Znači da je mišljenja crkvenih otaca preveo na domovinski, dakle – kajkavski jezik u bilješkama – *in Notis patrio vulgari idiomate interpretatus sum*. S tim bilješkama na kajkavskom jeziku, kojih je 15, počinje na str. 11, a završava na str. 18. To su mahom riječi crkvenih otaca kao autoriteta, koje Glavina navodi. Zato kaže: „**sv. Ciprijan Mučenik**, koteri je živel vu tretjem Cirkve Katoličanske veku.[87] Od Svetoga oltarskoga Sakramentuma, Serm. De Caena Domini ovak piše: Kruh ov ne vu Kipu nego vu Naturi premenjen, z vsemogučnostjum vučinjen je telo, najmre Kri-

[86] Na hrvatski preveo Petar Ušković Croata.

[87] O njemu vidi: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb 1979., 182; *Tusculum-Lexikon griechischer und lateinischer Autoren des Altertums und des Mittelalters*, Artemis Verlag, München - Zürich 1982., 179.

štuševo"; zatim „**sv. Ćiril Jeruzalemski**, okolu leta 350. po Krištuševem narođenju Biškup,[88] očivesto navuča: za istinu prez vsake dvoibe derži, da Kruh ov, koji se vidi, neje Kruh, akoprem kušanje telovno kaže, da je Kruh. Vino tulikajše, kotero se z očima vidi, akoprem kušanje kaže, da je Vino, neje vendar Vino, nego je Kerv Kristuševa."; "**sv. Euzebije emisenski** vu Siriji Biškup okolu leta 341.[89] predekuval je: da viđena stvorjenja, najmre Kruh, i Vino, z rečjum i krepostjum Duha Svetoga obračaju se sa Sobstvo Tela Krištuševoga, i Kervi. Niti se je tomu čuditi, ako ona, ka je z rečjum stvoriti m ogel, poklam su stvorjena, more preobernuti i na bolše premeniti."; isto tako „**sv. Bazilijuš veli**ki, živući leto od rođenja Odkupitela 370.[90] vu meši moli: Da Duh Sveti na oltaru postavlena naj preoberne na telo Krištuševo."; onda i „**sv. Grgur Nisenski** biškup, brat sv. Bazilija velikoga,[91] okolu leta 380. piše: Kruh on po reči Božje i molitve posvečuje se, ne zato, kaj se troši, tamo dospevajuči, da reč (naimre Krištuša) Telo postane, nego taki po Reči na Telo obrača se od reči. To jest: Ne obrača se zato Kruh na Telo Krištuševo, kajti se je, nego kajti se reči posvečenja zverhu njega od mašnika uzgovarjaju."; Zato i „**sv. Ambroz Mediolanski Biškup**, živuči vu IV. Cirkve veku,[92] od svetoga Oltarskoga Sakramentuma govoreči veli: da onde ne, kaj je natura napravila, nego kaj je blagoslov posvetil. To jest: neje onde Kruh naturalski i Vino, nego pod krušnem Kipom Telo i Kerv Krištuševa. I vu drugom mestu: Kruh ov, Kruh je predi, kak se zgovore Reči Sakramentumas: Kada pristupi posvetčenje, biva Telo Krištuševo. I malo niže: vidiš anda, kak mogučne su Reči Krištuševe, da bivaju koja nisu bila i na druga obračaju se."; onda i „**sv. Križoštom carigradski** patriarka[93] valuje, vu Peršoni mašnikov: Mi samo dvorimo, koi pak ova posvetčuje, on sam je, naimre Krištuš Jržuš. I drugde veli: da Kruh zevsema potroši se. Ne ostaje anda onde Kruh."; „**sv, Hieronim**[94] tolmači: vzel je Ježuš Kruha i blagosloveči vlomil, preobražajuči Kruha na Telo svoje."; Potom „sv. Augustin svedoči: Naš Kruh i pehar (naimre Oltarski) ne kakov koder, nego po stanovitom posvetčenju biva skrovno-duhovni, a ne od nature takov. K tomu drugde: ono Telo Krištuševo zovemo, kotero iz sada zemlje vzeto i skrovnum molitvum posvetčeno istinsko jemljemo na zveličenje duhovno, na spomenek za nas podnešene gosponove Muke. I na dalje: ne posvetčuje se na tak

[88] O njemu vidi: Izbor iz stare književnosti kršćanske, priredili Koloman Rac i Franjo Lasman, Zagreb 1917., 138.

[89] O njemu u: Michae Avi Yonah , Israel Schatzman, *Enzyklopädie des Altertums*, bez god.,, Zürich, 164.

[90] Vidi: *Leksikon ikonografije, liturgike*…, 1979., 140.

[91] Vidi: *Izbor iz stare književnosti kršćanske* …, Zagreb 1917.,169.

[92] Isto, 196-197. Vidi: Clemens Jöckle, *Das große Heiligenlexikon*, Köln 2003., 29-32.

[93] O njemu vidi.: *Tusculum Lexikon*…, München und Zürich, 1982., 388-389.

[94] O njemu vidi: *Izbor iz stare književnosti kršćanske*…, 1917., 211-212; Alojz Jembrih, *Kajkavski filološki ogledi*, Zabok 2023., 85-103.

velik Sakramentum, nego po posluvanju Duha Božjega: Zadnič od posvetčene hostije veli: več ne kruh, nego Telo Krištuševo."; „**sv. Prokuluš carigradski**[95] poveda, da Apostoli po molitvah Duha svetoga dohodek[96] čakali su, da po njegovem Božanskem dohodku na pervo postavlenoga vu aldovu kruha i vina z vodum znešanoga, ono isto telo kerv Spasitela našwega vučini."; isto i „**sv. Ćiril aleksandrijski** govori: Da nam se ne bi grustilo telo i kerv na svetom postavlena Oltaru, dopuščajuči Bog našim kerhkočam, nadaje alduvanem krepost živlenja, obračajuči ona na istinu lastovitoga tela."; „**sv. Teodoretuš** okolu leta 457.[97] vučil je, da Kruh i Vino vu svetom Oltarskem Sakramentumu po zazavanju iliti posvetčenju mašnika preobračaju se, i druga bivaju, naimre Telo i Kerv Krištuševa."; onda će navest latinski „Floruit D. Remigius V. & VI. utpose natus Anno Christi 471. & mortuus A. 567. adeoque mille amplius Anni sante Annum 1574. quo haec Synodus celebrata fuit. „Ov isti **sv. Remigiuš**[98] vuči: Telo kotero je na se vzela Reč Boga Otca vu vutrobi divojačkoj na jedinost svoje peršone, i Kruh koi se posvetčuje vu Cirkvi jedno telo Krištuševo jesu, kakti tulikajše ono mesto telo Krištuševo je, takov Kruh prehađa na telo Krtištuševo, niti nesu dvoje nego jedno telo."; **Sv. Ivan Damascenski** vu VIII. Cirkve veku živuči,[99] napisano je ostavil: kakti naturalskim načinom Kruh po jelišu, i vino, i voda po pilišu na telo i kerv onoga, ki jê i pije obračaju se, ter bivaju drugo telo od onoga, ko je predi bilo: ovak: kruh, koteri se na Oltaru postavlja, i Vino z vodum po Duha Svetoga zazavanju, i došestku zverhu naturalskim načinom na Krištuševo telo i Kerv preobračaju se, vendar ne dvoje, nego jedno bivaju telo." I napokon zadnji je „**Sv. Teofilaktuš,** koj beše Arki-Biškup Akridanski (Achrida) vu Bulgarski zemlji okolu leta 1071.[100] valuje: da kruh neizgovorenim načinom na telo Gosponovo obrača se, akoprem se nam vidi, da ostaje kruh. K tomu drugdi govori: Bog zato je obderžal kruha i vina kip, da se nam ne bi gustil piliš i jeliš, natura vendar kruha i vina na jakost tela i kervi je pretemeljil. I drugde to isto tolnači: Da skrovnemi rečmi kruh isti po skrovno-duhovnem posvetčenju, i Duha svetoga došestku preobrača se na telo Gosponovo."

Nakon svih tih navedenih riječi (rečenica) sv. otaca, kao crkvenih autoriteta, običnom se je vjerniku htjelo (pokušalo) protumačiti Sveto otajstvo u Oltarskom sakramentu, što je pak u vezi s pretvorbom u Euharistiji kod sv. Bogoslužja (u misi). Na taj je način svećenicima bilo olakšano tumačenje običnom kajkavskom puku ono što su kalvini odbacivali, a to je prisutnost tijela i krvi Kristove u Euha-

[95] O njemu u: *Tusculum-Lexikon*…, 670-671.

[96] Dolazak.

[97] Isto, 769.

[98] Isto, 693.

[99] O njemu u: *Izbor iz stare književnosti kršćanske*…, 1917., 287-288.

[100] O njemu u: *Tusculum-Lexikon*…,791.-192.

ristiji, u što vjeruje i danas Crkva rimokatolička. Sve sam citate naveo iz objavljene knjižice Venancija Glavine 1771. godine. Jasno da su sve te rečenice, svjedočanstva crkvenih otaca zanimljive za današnjega teologa. Ovdje sam ih predočio da se netko od živućih današnjih mlađih teologa, jasno – ako razumije kajkavski književni jezik toga doba, s njima pozabavi, odnosno, neka mu pomognu u proučavanju dijakronije mišljenja sv. crkvenih otaca iz vremena antike.

Posjedujem kopiju čitava teksta (63 str.), koji bi danas bilo dobro prevesti na suvremeni hrvatski jezik jer tako bismo ipak imali uvid u ono o čemu je spomenuta sinoda 8. ožujka 1574. raspravljala.

Usput spominjem da sam 2013. želio za znanstveni skup O Tridentskom koncilu u Zagrebu prijaviti upravo referat o toj knjižici pa sam članici Organizacijskoga odbora skupa prof. dr. sc. Zrinki Blažević poslao kopiju cijele knjižice sa zamolbom da mi je za potrebe referata prevede na hrvatski jezik. Dobio sam odgovor 15. listopada 2013.: „Uvidom u Völgyjev tekst sam zaključila da ću tijekom idućih mjesec dana prilično teško stići prevesti svih 40-tak stranica koje ste mi zamolili, s obzirom na opseg organizacijskih poslova." Tako sam onda prijavio drugi naslov za znanstveni skup o Antunu Vramcu. No, moram reći da je dr. Blažević krivo atribuirala raspravu o Euharistiji Völgyju: on je samo branio pedeset teza iz opće teologije, teze su također na prvom mjestu u knjižici objavljene a onda slijedi tekst: Catholica et Christiana Doctrina de vera et reali praesentia Corporis et Sangunis Christi Domini in Sancta *Eucharistia, sive Coena Domini, in Synodo Dioecesana Zagrabiensis Ecclesiae 8-va die Martii 1574 publicata*. Treba spomenuti da je 1672. glasoviti pavlin Ivana Belostenec objavio deset Tijelovskih propovijedi: *Sacri Sermones in sacratissimum Festum Corporis Christi*. Iznova su objavljene u izdanju Glasa koncila i Ogranka Matice hrvatske u Ozlju, 20025., za tisak priredio i pogovor napisao Alojz Jembrih. U Ozlju je održan 17. lipnja 2005. znanstveni skup pod naslovom: *Ivan Belostenec i hrvatska kultura njegova doba*, referati s tog skupa objavljeni su u časopisu *Gazophylacium*, X., b.1-2, Zagreb 2005., ur. Alojz Jembrih.

Ivan Kukuljević Sakcinski i Rudolf Horvat o tiskari u Nedelišću

Kad je godine 1883. Kukuljević objavio u zasebnoj knjižici *Zrin grad i njegovi gospodari*[101], onda se je osvrnuo i na Jurja IV. Zrinskoga sljedećim riječima: „Juraj IV. Zrinski, boraveći izmjence u Čakovcu i Ozlju, dogradio je g. 1567. grad Legrad na Dravi. Taj grad bijaše još njegov otac počeo graditi na obranu Medjumurja. Ime hrvatsko, koje svomu novomu gradu, na skrajnjoj medji Ugarske nadjenuše Zrinski, sviedoči jasno, da su ono doba disali još čistim hrvatskim duhom. Ovo

[101] Na naslovnici je navedeno da je preštampano iz „Narodnih novinah"

dokaza mladi Juraj IV. zrinski najsjajnije, kad oko g. 1570. u Nedelišću kod Čakovca podignu tiskaru za izdavanje hrvatskih knjigah. Kao otac mu Nikola IV. bijaše i Juraj IV. privrženik nove vjere Luterove. Lahko, da mu je i žena Ana, kao češkinja, opojena bila husitskim duhom. U Lendavi, gradu njezine majke Margite, bijaše još od prije podignuta protestantska tiskara. Od ovuda pozove Juraj IV. Zrinski tiskara Rudolfa Hofhaltera, koji se nastani u Nedelišću. Zrinski pozva takodjer u Medjumurje za propovjednika njenog Mihalja Bučića, u to doba župnika u Stenjevcu kod Zagreba. Taj učenjak imao je ljute svadje sa pokroviteljem svoje stenjevačke [stenjevečke, A. J.] župe, Franjem Táhom susedgradskim, poznatim silnikom i progoniteljem svih slabijih od njega. On poče proganjati i svoga župnika. Bučić podignu g. 1567. proti njemu parnicu radi nasilja učinjena mu u župnom dvoru i radi inih progonah. Parnica tekla je još godine 1570.[102] nu neznamo kako se svršila. Poziv Zrinskoga bijaše Bučiću svakako dobro došao. On primi medjumursku župu u Bjelici ([Belici, a. J.], postane naddjakonom vaškim i stane pisati sveto pismo i kršćanski nauk na hrvatskom jeziku. Njegove knjige dade Zrinski tiskati u Nedelišću."[103] Tim se je tekstom poslužio u svojoj knjizi *Poviest Međimurja* (1944., 63-64) i Rudolf Horvat, jasno u svom modificiranijem obliku opisa. On će najprije odšetati u Bavarsku (Württemberg), a potom u Nedelišće. Horvat piše: „Hrvatska tiskara u Tübingenu (u Virteberžkoj) prestade iza smrti baruna Ivana Ungnada. Tada nije u čitavoj Hrvatskoj bilo ni jedne tiskare, jer je senjska tiskara prestala raditi god. 1508., zagrebačka godine 1527., a riečka god. 1531. Zato Juraj zrinski naumi na svome imanju Nedelišću kod Čakovca urediti vlastitu svoju tiskaru. Poslovođom ove tiskare postade Rudolf Hofhalter iz Stare Lendave (sjeverno od Međimurja). Rudolf bijaše sin bečkog tiskara Rafaela Hoffhaltera, koji se prije zvao Skrzetuski, jer je porieklom bio plemić iz Poljske.[104] U Nedelišću bijaše dakle jedina hrvatske tiskara. U njoj su tiskane neke crkvene i svjetovne knjige. Crkvene je knjige pisao Mihalj Bučić, svećenik međimurski. Bučić bijaše nekada župnik u Stenjevcu kod Zagreba. Pošto nije mogao podnašati nasilja svoga kolatora

[102] Kukuljević tu upućuje na „Elenchus Instrumentorum Capituli Zagrab. u zem. arkivu".

[103] Kukuljević, *Zrin grad*, 1883., 79. Taj diskurs Kukuljevićev mnogima je kasnije bio izvor za osobne interpretacije u kojima nisu, kao ni Kukuljević, navodili nikakvih arhivskih dokumentiranih podataka i to se ponavlja sve do danas u povijestima hrvatskih književnosti i hrvatskoj povijesti uopće. No prije su se na Kukuljevića oslanjali Adam Baltazar Krčelić, a onda i ostali koji su Krčelića čitali: Adam Baltazar Krčelić, *Scriptorum ex regno Sclavoniae a seculo XIV. Usque ad XVII. inclusive collectio*, Varasdini 1774., 29-31. Jasni i onda Venancije Glavina 1771, pa u mađarski Alexius Horányi u svojem djelu *Nova memoria Hungarorum et provincialium*, svez. I., Pestini 1792., 602-604.

[104] Tu Horvat stavlja bilješku 10, kojom upućuje na: „Kostrenčić: 'Urkundliche Beiträge', strana 4". Moram reći da je Horvat navođenjem te bibliografske jedinice čitatelja prevario. U tom djelu i na toj stranici 4, uopće nema ni spomena o Rafaelu Hoffhalteru kao bečkom tiskaru. Kostrenčić ga uopće ne navodi. Taj se je povjesničar, Rudolf Horvat, malo poigrao svojom proizvoljnošću, koja ga stavlja pod upitnik kao povjesničara.

Franje Taha, poznatoga zulumčara iz Susjedgrada, pođe Bučić u Međimurje, gdje mu Juraj Zrinski dade upravu župe u Belici. No Bučić je bogoslovne nauke učio izvan Hrvatske. Ondje se upoznao s Luterovom vjerom, kojoj je postao odlučnim pobornikom. Pripovijeda se, da je Bučić napisao 3 protestantske knjige.[105] Protiv

[105] Horvat stavlja bilješku u kojoj ispod teksta navodi: „Novi Zakon", „Katekizam ili Kerštjanski navuk" i latinsko djelo: "Contra realem praesentian corpori Christi in Eucharistiae sacramento". Dakle, autor im je navodno Bučić. Ta se djela do danas nisu sačuvala i pitanje autorstva je neriješeno. Uvjerenja sam da autor nije Bučić. Podatak je nespretna pogreška. Naime u Urachu je bio tiskan hrvatski *Novi zavjet* na glagoljici i ćirilici (1562./63.) i posvećen je bio caru Maksimilijanu II. kao i *Katekizam* t.j. karšćanski nauk, i onda je dotični te naslove pripisao Bučiću što nema nikakva uporišta. Mišljenja sam da je spomenuta zmešarija oko atribucije *Novoga zavjeta* i *Katekizma* Bučiću mogla proizaći iz bilješke kod Venancija Glavine (1771.) koja na latinskom jeziku glasi: „(…) Interea namque Hareticorum Magistri corrumpebant diversarum nationum Juventutem, quam dein ad Conterraneos suos inficiendos dirigebat; profectò Anno 1557. scriptis à se argentorato, Festo S. Jacobi, Litteris Melanchton commendat Joannem Drugnichium pro praedicando vulgari Lingua, in Illyrico Patria sua, Evangelio, uti *pag. 234 Hist. Eccl. Zagrab*. meminit D. Kercselich Anno 1550. & 1562. &c Tubingae edit Primus Truberus Croaticè sive Slavicè testamentum novum, Maximiliano Bohemiae Regi dadicatum, atque insuper Catechismum, Conjuncta opera Antonii Dalnatae, & Stephani Comitis Istriae, Rmus D. Kercselich, caeteras inter collectiones suas, illustrandis his Regionibus, ac Eruditioni servientes, se possidere ait, Catechismum quoque Croaticum, secundum Lutheri articulos factum, & Dialecto Insulana ac Varasdinensi editum litteris omninò latinis; qui quo Auctore? Quo loco? Sub cujus auspiciis editus fuerat? Quia integrum opus non esset, careretque initio, se dicere non posse asserit. Simili ratione Libellus impressus Michaelis Buchich, quo realem Corporis & Sanguinis Domini in Eucharistia praesentiam impugnat, deperditus, & ex toto suppressus, nec amplius extare videtur." Glavina, *nav. dj*., 1771., 4. Prijevod na hrvatski bi glasio: „ (…) Naime, učitelji krivovjernika kvarili su mladež različitih naroda i zatim su je upućivali da isto tako kvare svoje sunarodnjake. Tako je 1557. godine Melanchton u svojem pismu napisanom u Strasbourgu na blagdan sv. Jakova preporučio Ivana Drugnića da u svojoj domovini Iliriji propovijeda evanđelje na narodnom jeziku, kako na stranici 234. Povijesti stolne crkve zagrebačke spominje gospodin Krčelić. Godine 1550. i 1562. u Tübingenu je Primož Trubar objavio Novi zavjet na hrvatskom, odnosno slavenskom jeziku koji je posvećen češkomu kralju Maksimilijanu; objavio je također i katekizam u kojem su zajedno djela Antuna Dalmatina i Stjepana Konzula Istranina. Prečasni gospodin Krčelić tvrdi da među svojim ostalim zbirkama koje služe za upoznavanje ovih krajeva i naobrazbu, posjeduje i hrvatski katekizam napisan prema Luterovim člancima objavljen na međimorskom i varaždinskom narječju i na latinici. Budući da djelo nije cjelovito i nedostaje mu početak, Krčelić tvrdi da ne zna tko mu je autor, gdje je objavljen i pod čijim pokroviteljstvom. Na sličan je način izgubljeno, i čini se da mu se zametnuo trag, tiskano djelo Mihaela Bučića u kojem se protivi stvarnoj prisutnosti Gospodinova tijela i krvi u euharistiji." U tom se citatu spominje i Ivan Drugnić, o njemu vidi *Hrvatski biografski leksikon*, knj.3, Zagreb 1993., 620. Uputa u gornjem latinskom citatu na „*pag. Hist. Eccl. Zagrab*" odnosi se na djelo Adama Krčelića, *Povijest stolne crkve zagrebačke*, vidi prijevod objavljen 1994., str. 268; preveo Zlatko Šešelj, izd. Institut za suvremenu povijest, Zagreb. U vezi s Melanchtonom i Drugnićem, uz ostalo, čitamo:"(…) Za godinu 1557. nisam našao da je zabilježeno ništa osim mnogih ugovora u predmetu desetine i novih nasilja opata (valjda kapetana) Franje Keglevića, i to nedvojbeno zbog ratova koji su gore navedeni, i osim preporuke Filipa Melanchtona iz Strassbourga, na dan Sv. Jakova (25. VII.), za nekog Ilirca Ivana Drugnića u kojoj piše da je Ivan kod njega čedno živio i da se sada vraća u svoju domovinu Ilirik, premda vidi da su je Turci napali, gdje bi se njegov jezik mogao razumjeti, jer Ivan želi služiti Božjoj crkvi."

njega ustade tadašnji zagrebački biskup Juraj Drašković. Biskup pozove svećenstvo na crkveni sinod (sabor), koji se sastao 8. ožujka 1574. u Zagrebu. Na tome sinodu osudi svećenstvo rad Mihalja Bučića, koji bude izobćen iz crkve katoličke. (…) Od Bučićevih knjiga nije nam se do danas sačuvala ni jedna. Sve su naime bile kasnije uništene od katoličkih svećenika i redovnika. Do nas je uobće doprla samo jedna jedina knjiga, koja se tiskala u Nedelišću. To je t.zv. 'Trojstranchni Piszmotvor', hrvatski prievod latinski pisanog 'Tripartituma' od glasovitoga madžarskoga pravnika Stjepana Verböczija. Djelo je preveo Ivan Pergošić, bilježnik i građanin varaždinski. Knjiga je tiskana godine 1574., a posvećena je grofu Jurju Zrinskomu." Taj svoj diskurs o Jurju IV. Zrinskom i tiskari u Nedelišću, Horvat zaključuje dvjema rečenicama, od kojih se prva uvukla u gotovo sve kasnije pisane povijesti hrvatske književnosti i tiskarstva u Hrvatskoj, što svakako nema nikakva uporišta. Horvat naime piše: „Hrvatska tiskara bijaše godine 1586. premještena iz Nedelišća u Varaždin. Odavle ju je grof Juraj Zrinski već godine 1587. preselio u Eberovo (Monyotokörek) blizu Međimurja."[106] Kukuljevićevim će stopama poći i Franjo Bučar u svojoj knjizi: *Povijest reformacije i protureformacije u Međimurju i susjednoj Hrvatskoj*, Varaždin 1913., 15-17, kao i u knjizi *Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije*, Zagreb 1910., 14-16. U obje knjige Bučar također govori o premještanju tiskare iz Nedelišća u Varaždin što je netočno.[107] U vezi s tiskarom Rudolfom Hoffhalterom objektivnijih podataka nalazimo u knjizi Nataše Štefanec koja piše: „Rudolf je bio sin poznatog bečkog tiskara Rafaela, poljskog plemića ranije imenom Skrzetusky, koji je možda bio povezan i s Trubarom, opskrbljujući ga glagoljskim slovima.[108] Rudolf se prvi put pojavio na ovim stranama u Lendavi 1573/74. Lendava je bila sjedište roda Bánffy, a Miklós Bánffy u to je vrijeme obnašao čast zaladskog župana, dakle veoma visoku funkciju. Imanje mu

[106] To je mišljenje također prihvatio i Dragutin Feletar kad je zapisao:"(…) Pod pritiskom protureformacije Juraj Zrinski bio je prisiljen da najprije 1586. godine tiskaru preseli iz Nedelišća u Varaždin, a godinu dana kasnije u mađarsku mjesto Eberovo (Monyorokörek)." Dragutin Feletar, *Iz povijesti Međimurja*, Ogranak Matice hrvatske, Čakovec 1968., 42. Da to nije tako, vidi: Alojz Jembrih, Ivan Manlius prvi tiskar Varaždina (1586.-1587.). U: *Kaj* god. 19, br. 3, Zagreb 1986., 29-44. Uputno je vidjeti članak Ivana Zvonara koji je pregledno prikazao koji su i kakvi bili *Nesporazumi i činjenice o tiskari u Nedelišću.* Vidi u časopisu *Kaj*, god. 58, br. 3-4, 2025. (u pripremi za tisak, op. ur.). Također valja vidjeti: Karl Semmelweis, *Der Buchdruck auf dem Gebiete des Burgenlandes bid zu Begin des 19. Jahrhunderts (1582 – 1823)*., Eisenstadt 1972.,7-52. Vidi također: Gedeon Borsa, Weitere problematische Druckorte des 16. Jahrhunderts in Ungarn. U: *Gutenberg Jahrbuch*, Mainz 1969., 103-106.

[107] Iznenađuje da to i danas čine neki slovenski autori, pišući da je „Leta 1586 bila tiskarna premeščena v Varaždin, kamor je prišel tiskar Mandelc iz Ljubljane.", Skalič, *nav. dj*., 164.

[108] Tu autorica stavlja bilješku, pozivajući se na Franju Bučara i njegov članak iz 1900, str. 207, objavljen pod naslovom: *Širenje reformacije u Hrvatskoj i Slavoniji*, tiskan u *Vjesniku kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga arkiva*, II., 65-77, 201-214. Moram odmah reći da je iz Ljubljane Matija Klombner pisao Primožu Trubaru 24. veljače 1560. „Ja sam više put iz više pisama shvatio da će hrvatska slova (glagoljska) biti rezana (i lijevana u Beču). No u pismu se uopće ne spominje Rafa-

je graničilo s Jurjevim na sjeveru, a budući da je Jurjeva sestra Uršula bila udana za Miklósa, često su komunicirali. U Lendavi je već i prije postojala jaka protestantska zajednica pod nadzorom Jurja Kulčara (György Kulcsár), a podupirana od braće Ladislava i Miklosa Bánffyja. Kulčar je sam napisao tri do sada poznate knjige na mađarskom jeziku, jednu od njih posvetivši rodu Zrinski, a tu je tiskao baš Hofhalter u Lendavi."[109] Štefanec veli da je knjiga posvećena „rodu Zrinski", posvećena je upravo Jurju IV. Zrinskom. U množini i dalje piše Štefanec: „Time s postaje očito da su Zrinski došli u dodir s Hofhalterom u Lendavi i pozvali ga na svoje imanje u Nedelišće."[110]

Hoffhaltera je od članova obitelji Zrinski pozvao samo Juraj IV. Štefanec nastavlja: „U Nedelišću je Hofhalter, među ostalima, tiskao Verböczyev 'Tripartitum'. I ovaj je bio posvećen Jurju Zrinskom. Nakon nedelišćanske zgode Rudolfu se izgubio trag, a pojavio se negdje u Sibiu (Hermanstadt) 1575. Od ostalih knjiga koje je tiskao u Hrvatskoj poznati su samo naslovi, ali ovi nisu sačuvani u potpunosti."[111] To bi značilo da su ipak sačuvani, ali ne potpuni. Međutim, naslovi su to

el Hoffhalter. Tako da je mogućnost koju Štefanec navodi isključena. Kao što je poznata činjenica, glagoljična je slova dao izraditi Stipan Konzul u Nürnbergu u kolovozu 1560. O tome vidi: Alojz Jembrih, *Stipan Konzul i njegovo djelo*, Zagreb 2023..

[109] Štefanec, *nav. dj*., 2001., 225. Vidi također: Skalič, *nav. dj*., 2000., 161-168. Treba reći da je Rudolf Hoffhalter u Lendavi tiskao na mađarskom jeziku tri knjige Jurja Kulčara, od kojih je jedna bila posvećena Jurju IV. Zrinskomu, prijevod joj glasi: *Prepiranje između pokajnika i vraga* iz 1574. (Az ördögnec a penitencia tarto bünössel valo vetekedeseröl) dakle tiskana je negdje početkom spomenute godine, jer je Hoffhalter već u jesen tiskao prijevod *Decretuma* Ivanuša Pergošića u Nedelišću.

[110] Svakako ono što je napisao Rudolf Horvat u svojoj knjizi, *Povijest grada Varaždina*, 1993., 111 ne odgovara istini. On, naime, tvrdi da je „Juraj Zrinski oko god. 1570. utemeljio vlastitu tiskaru u Nedelišću" ne spominjući uopće Rudolfa Hoffhaltera. Netočno je i to da je „Zrinski svoju tiskaru god. 1586. premjestio iz Nedelišća u Varaždin." Šteta je što su Horvatov iskaz mnogi prihvatili kao istinit podatak što uopće nije. Doista je čudno da su si u prošlosti takvi povjesničari, pa i Ivan Kukuljević, dopustili proizvoljne tvrdnje koje nemaju nikakva uporišta ni u kojem dokumentu. Da bi Horvatova tvrdnja bila točna, sigurno bi to davno prije njega zapisao pavlin Josip Bedeković u svojoj knjizi *Natale solum*… (1752.). Međutim Bedeković u vezi s trgovištem Nedelišće piše: „da je u istom trgovištu bila ustanovljena tiskarnica, poučava (upućuje, A. J.) knjiga tiskana u istom mjestu 1574. god. (navedeno je zabunom 1547.) poslije Krista, i to *Tripartitutum Regni Hungariae* na hrvatsko-slavonskom jeziku, čiji su primjerci svedeni na krajnje mali broj. Jedini primjerak vidio sam u Međimurju kod velečasnog gospodina Ivana Mihanovića, župnika Sv. Jurja u Lopatincu." Citat u hrvatskom prijevodu istog Bedekovićeva djela, preveo Marko Rašič, Zagreb- Čakovec 2017., 256. Dakle ni spomena o Rudolfu Hoffhalteru niti Jurju Zrinskom. Prešutio ih je Bedeković vjerojatno zbog protestantskih njihovih uvjerenja.

[111] Štefanec tu dodaje bilješku: „Postoje još dvije knjige koje su, prema Borsi, mogle biti tiskane u Nedelišću: Péter Melius Juhasz. *Herbarium* i pjesma Ferenca Tőkeja o opsadi Szigeta napisana 1556. u Donjoj Lendavi." Tu je nešto krivo navedeno. Naime, ako su se opsada, pad Sigeta i pogibija Nikole IV. Zrinskoga dogodili 1566. godine, onda pjesma nije mogla biti napisana 1556.? Vidi: Tőke Ferenc, Az Istennek röttenetes hagájról. U: *Historia obsidionis insulae Sziget*., uputa na Payr Sándor, *A dunántúli evangélikus egyházkerület története*, Sopron 1924.

pripisani Mihalju Bučiću, od kojih se do danas nije sačuvao niti jedan naslov, a kamoli čitava knjiga s naslovom! Kad je riječ o Rafaelu Hoffhalteru, ocu Rudolfa, Štefanec na temelju podataka koje je donio Josef Benzing u Gylas Pal, zapisala je: „Rafael je bio plemićkoga porijekla. Živio je u Zürichu i u Nizozemskoj, gdje je radio u raznim tiskarama. Rudolf je rođen u Zürichu. Godine 1555./56. došli su obojica u Beč, gdje je Rafael osnovao vlastitu tiskaru najbolje kvalitete. Godine 1562. Rudolf (valjda Rafael) je sa sinom morao napustiti Beč protjeran zbog svojih religioznih uvjerenja. Smjestili su se u Debrecenu, a zatim u Nagyváradu. Godine 1566./67. preselio se u Gyulafehérvár u Transilvaniji gdje mu se gubi trag.“[112]

Činjenice koje potiru *osnutak* tiskare od Jurja Zrinskoga u Nedelišću

Ovdje nije suvišno, zbog raznih kontroverznih napisa o tiskari u Nedelišću, spomenuti što je i kako o početcima kajkavske književnosti pisao Branko Drechsler (Vodnik)[113] u *Hrvatskoj čitanki za više razrede srednjih škola, knj. II., Povijest književnosti do kraja XVIII. vijeka u primjerima*, Zagreb 1916. Vrlo je indikativno to što autor želi kajkavsku književnost povezati s knjižnom produkcijom u Urachu, gdje je Stipan Konzul sa suradnicima prevodio, a Ivan Ungnad u svojoj tiskari tiskao hrvatske knjige na glagoljici, ćirilici i latinici, među kojima je po značenju i opsegu najvažniji prijevod *Novoga zavjeta* 1562, 1563.[114] Stoga će Drechsler zapisati da je „Juraj Zrinski (1549. – 1603.), sin junaka sigetskoga, pristao otvoreno uz kalvinizam, protjerao je iz Međimurja katoličke svećenike, progonio je franjevce i pavline i tako silom okrenuo čitavo Međimurje na kalvinizam. Ali on se služio i prosvjetnim sredstvima ugledavši se u minuli rad hrvatskih reformatora u Njemačkoj, te je osnovao na svome imanju u Nedelišću kraj Čakovca hrvatsku tiskaru (1572.). S hrvatskom tiskarom u Nedelišću u svezi je književni rad prvih kajkavskih pisaca: Mihajla Bučića i Ivana Pergošića.“[115] Takvoj tvrdnji Franjo Fancev je suprotstavio svoje dokaze kojima pokazuje da ipak nema znanstvena uporišta naveden Drechslerov eksplicit o Jurju Zrinskom i njegovoj tiskari.[116] Fancev izričito veli: „Juraj Zrinski nije uopće osnovao nikakve štamparije, već je kako vrlo dobro kazuje Pergošić u posveti ‘Dekretuma’ Jurju Zrinskome, štampara Rudolfa

[112] Štefanec, *nav. dj.*;Vidi: Josef Benzing, *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet*, Wiesbaden 1963., 455-456; Gyulas Pal, *Die Wiener Buchdrucker Rafael Hoffhalter und sein Sohn in Ungarn*, u: Gutenberg Jahrbuch, Mainz 1930., 198-204.

[113] Tada je bio profesor Kr. Donjogradske gimnazije u Zagrebu. Vidi *Zbornik o Branku Vodniku*, Hrvatski studiji, Zagreb 2001.

[114] Više o tome: Alojz Jembrih, *Stipan Konzul i njegovo djelo*, Zagreb 2023.

[115] Drechsler, *nav. dj.*, 146.

[116] Vidi: Franjo Fancev, Počeci kajkavske književnosti i štampanje prvih kajkavskih knjiga. U: *Jugoslavenska njiva*, god. VI., knj. I., ur. B. Truhelka, Zagreb 1922., 486-489.

Hoffhaltera 'doveo na korist i na odičenje oveh nevolneh i završenih ostankov orsaga'. Rudolf Hoffhalter bio je kao i njegov otac Rafael štampar-putnik, koji je sa svojom pokretnom štamparijom išao tamo, kamo je bio zvan. Otac Rafael bio je najprije štamparom u Beču g. 1555 – 1561. (a radio je i u bečkoj isusovačkoj kolegijskoj štampariji), a od g. 1561. – 1568. nalazi se u Debrecinu, Varadinu i erdeljskom Belgradu (Alba Julia). G. 1568. preuzeo je štampariju sin Rudolf, i nastavio rad svoga oca u Belgradu 1568. i 1569., a 1570. – 1573. u Velikom Varadinu. Da je Rudolf doista štampao slovima i opremom svoga oca Rafaela, pokazuje naslovni list mađarskoga (g. 1565.) i kajkavskoga (g. 1574.) prijevoda Verböczijeva 'Dekretuma', na kojima su okvirni drvorez i tip slova sasvim isti. Rudolf Hoffhalter g. 1573. i 1574. (do juna) i nije bio u Nedelišću, jer je u to doba došavši iz Velikoga Varadina, štampao u Donjoj Lendavi tri mađarska djela lendavskog pastora Đure Kulcsára. Prema tome mogao je da dođe u Nedelišće na poziv Jurja Zrinskoga tek iza mjeseca juna g. 1574. i da štampa Pergošićev prijevod, koji je on učinio 'po opomenenji (nagovoru) nekih dobrih ljudi, koji se svoje domovine počtenju i dobru glasu raduju'." Dakle, Fancev je podastro činjenice koje mijenjaju sliku o Drechslerovu napisu o osnutku tiskare u Nedelišću od Jurja Zrinskoga. Fancev je predočio još nešto važnoga, a odnosi se o protjerivanju svećenika i pavlina iz Međimurja, kako je to Drechsler naveo. Naime, on navodi tekst jedne isprave od 14. XII. 1576. kojom Juraj Zrinski lepoglavskim pavlinima daruje dobro Šenkovec kod Čakovca. Tekst iz te isprave glasi: „(…) I zopet te počtovane fratre v tom je slobodne činimo, da toliko mi i kuliko imenovani brat naš mlaji i naši ostanki te počtovane fratre v kloštru na počtenje blažene Hjelene device i mučenice v ladanju i meju mejami grada našega Čakova turna včinena v starih toga kloštra sloboščinah i pravicah po imenovanom pokojnom g(ospo)nom Ocem našim nim dano, hočemo je zderžati i naše ostanke obderžavati primoravamo i tulikaje suprot našim podložnikom i tulikaje suprot drugim močjom našom v nihovih pravih pravicah čuvat je i branit je hočemo."[117] Taj citat govori suprotno od onoga što je tvrdio autor navedene *Čitanke* (1916.). Kad je pak Juraj Zrinski umro (4. svibnja 1603.), upravo su ga pavlini samostana sv. Helene sahranili u crkvenoj grobnici. Važna je još jedna činjenica: da je Juraj Zrinski „protjerao sve katoličke svećenike iz Međimurja", onda vjerojatno na sinodi 8. ožujka 1574.u Zagrebu ne bi nazočilo 11 svećenika-župnika iz međumurskih župa.[118] O Mihalju Bučiću je Drechsler u *Čitanci* zapisao: „Mahajlo Bučić, župnik u Belici u Međimurju, izdao je dvije knjige: *Novi zavjet*, [valjda prijevod Svetoga pisma, A. J.], i *Katekizam*. Prve te kajkavske knjige, štampane u Nedelišću, samo su nam po imenu poznate, jer im se ni jedan primjerak nije

[117] Fancev, *nav. dj*. 488.

[118] Vidi: Glavina, *nav. dj*., 24. Ukupno je nazočilo 206 svećenika iz tadašnje Zagrebačke biskupije na toj sinodi.

sačuvao. Nauka Bučićeva, sadržana u tim knjigama, osuđena je svečano u sinodu zagrebačke biskupije god. 1574., i Bučić izopćen iz crkve." Tu je autor doista otišao na krivi put. Prije svega *Novi zavjet* jest dio Svetoga pisma/Biblije. *Katekizam* je „zbirka" vjerskih istina koje su trebali znati veliki i mali. I zbog tih knjiga Bučić sigurno, kada bi ih i napisao, ne bi bio osuđen: te knjige nisu pisane kajkavskim jezikom! Drechslerov način pisanja školski je primjer kako se iznosi nešto što ne postoji, a od njega su sigurno, kao i od Kukuljevića, mnogi preuzimali u svoje tekstove. Ukoliko je Ivan Kukuljević konzultirao izdanje Venancija Glavine (1771.), a vjerojatno jest, krivo si je protumačio, odnosno krivo je to zapisao. Glavina, naime, govori o prijevodu *Novog testamenta* (1562./63. koji je posvećen kralju Maksimilijanu II.)[119] i oštećenom (latiničnom) primjerku *Katekizma* (također tiskanog u Urachu, posjedovao ga je A. B. Krčelić), a Glavina naveo da je pisan „narječjem međimurskim i varaždinskim".[120] Taj diskurs je onda Kukuljević preuzeo s posve netočnom atribucijom Bučiću. I otuda počinje sva *zmešarija* oko tobožnjih Bučićevih knjiga tiskanih u Nedelišću. Prema tome, danas se sa sigurnošću može tvrditi da Mihalj Bučić nije nikada preveo *Novi zavjet* niti napisao *Katekizam,* pa ih nije ni dao tiskati u Nedelišću. S takvim tvrdnjama danas, 2025., u hrvatskoj književnoj historiografiji i povijesti tiskarstva u Hrvatskoj treba prestati i pripaziti u pisanju udžbenika u Hrvatskoj, bilo iz povijesti bilo iz književnosti, na što su posebno pozvani stručni recenzenti takvih udžbenika.

Ipak treba pohvaliti to što je Drechsler u svoju *Čitanku* uvrstio tekst *Posvete* Jurju Zrinskomu iz Pergošićeva *Decretuma* u suvremenoj latinici te iz Vramčeve *Postile* (1586.) tekst o Svetom Jeronimu – *Na god svetoga Hieronima*. Tako je tadašnji srednjoškolac mogao upoznati jezik dotična djela. Takvih primjera nema u današnjim školskim udžbenicima u Hrvatskoj, što baš i nije za pohvalu. Iz 17. stoljeća je Drechsler u *Čitanku* uvrstio Jurja Habdelića, Ivana Belostenca, Jurja Ratkaja Velikotaborskoga, uz spominjanje Gabrijela Jurjevića i Matiju Magdalenića. Kao primjer predočio je dio teksta iz Habdelićeva djela *Prvi oca našega Adama greh* (1674.).[121] Isto je predočio iz *Zercala Marijanskoga* (1662.) Habdelićevu napomenu upućenu čitatelju, odnosno onome koji će prigovarati djelu zbog jezika kojim on piše. Doista mi nije jasno zbog čega se današnji autori školskih udžbeni-

[119] Oba izdanja *Novoga testamenta* za pretisak s pogovorom priredio je Alojz Jembrih, izd. Fakultet „Matija Vlačić Ilirik", Zagreb 2007. glagoljično i 2008. ćirilično izdanje.

[120] Glavina, *nav. dj*., 4. Koliko je poznato, to je mogao biti latinični *Katekizam* iz 1564., onaj iz 1561. je glagoljični ćirilični. No nije na jeziku međimurskom i varaždinskom tj. narječju, kako Glavina navodi „Dialecto Insulana ac Varasdinansi editum litteris omninò latinis", već na čakavskom s jezičnim obilježjem štokavskim.

[121] Ta je knjiga danas dostupna u latiničnoj transkripciji u: *Stari pisci hrvatski*, knj XLIV., HAZU, Zagreb 2018. Iz izvornika prepisao akademik Milan Ratković, za tisak priredio i pogovor napisao akademik Josip Bratulić.

ka za srednje škole i gimnazije ustručavaju uvrstiti pokoji tekst iz starije kajkavske književnosti. Ako to čine svjesno ili po nečijoj naredbi u RH, onda je to čin koji šteti povijesti hrvatske književnosti i kulturi. To je za mene čin kojim se želi izbrisati svijest o postojanju kajkavske književnosti i njezina jezika. Po tome smo na sličnim pozicijama kao u bivšoj Jugoslaviji. Treba već jednom početi razmišljati o cjelokupnoj hrvatskoj književnosti, kao i o onoj koja je pisana kajkavskim književnim jezikom od 16. do druge polovice 19. stoljeća.

Hrvatska književnost pisana kajkavskim jezikom od 16. do druge polovice 19. st. također je važan dio hrvatske književnosti i cjelokupne hrvatske kulture. Zbog nedostatka kajkavske književnosti starijih razdoblja u školskim nastavnim programima, suvremena generacija hrvatskih đaka i studenata (pa i učitelja, profesora) udaljena je od vlastite kulturne, književne i jezične kajkavske baštine, koju jedva-jedvice prepoznaje kao svoju (mislim na kajkavsku). To pak znači da ilirski sindrom ima još uvijek svoj odraz u tome što tijekom školovanja ne dobivaju nikakve ili dobivaju nedovoljne informacije o tri i pol stoljetnoj kajkavskoj književnosti. Je li to danas opravdano? Mislim da nije. Ako tako i dalje nastavi, nećemo imati mladih istraživača kajkavske književnojezične baštine koja ima, i trebala bi ubuduće, imati ravnopravni status u povijesti hrvatske književnosti i kulture uopće u Republici Hrvatskoj.

(Rad sa znanstvenoga kolokvija 13. studenoga 2024., u organizaciji Općine Nedelišće, a na poticaj Alojza Jembriha, pod naslovom: „Obilježavanje 450. obljetnice prve tiskane knjige u Međimurju i sjevernoj Hrvatskoj")

Usporedba hrvatske kajkavske naslovnice s naslovnicom mađarskog izdanja Decretuma (grafičke istovjetnosti/sličnosti)

PERGOŠIĆ'S TRANSLATION OF THE "DECRETUM" (1574)
The first Kajkavian printed book

By Alojz Jembrih, Zagreb

SUMMARY

When the issue is about the first Kajkavian printed book, then it is Pergošić's translation on the "Decretum kateroga je Ištvan Werbewczi dijački popisal, od Ivanuša Pergošiča na slovjenski jezik obernjen", as it was explicitly pointed out in the title. That means that the Decretum in Latin had been written by Stjepan Verbeci (István Werböwcz), born in Verbovec, originally from Slovakia, and born in the far western part of today's Ukraine, in the Transcarpathian region. However, as the Latin "Decretum" was printed in Viena in 1517, the same edition in Hungarian was printed in Debrecinby Blaž Vereš (Balázs Veres). Vereš's edition was in fact used by Ivanuš Pergošić, or as he signed himself „Joannes Pergossich notarius civitas Warasdiensis". He omitted some passages from Vereš's Hungarian translation.

Pergošić's translation of the "Decretum" – Nedelišće 1574 was printed by the traveling printer Rudolf Hoffhalter, summoned from Donja Lendava by Juraj Zrinski. The "Decretum" was intended to regulate the legal relations between the rulers and nobility. Thus, Juraj Zrinsky was very much interested to have such a code in the vernacular understandable to his „collaborators ", the nobility, with whom in some parts the lower classes on his estates could get acquainted. There is no detail information on Ivanuš Pergošić, the author of the Decretum's Kajkavian translation. Today it is known that he originates from the Čazma surroundings, from Mikulinci (today the locality of Mikulanica), as pointed out in the research work of Valentin Putanec (1979). Since Pergošić was educated as to law and had been a notary of the town of Varaždin, also holding the notary service of the Varaždin county, he must have studied at one of the European universities. Based on data from the Matrikula in Krakow, it is evidented that in 1567 Pergošić was in fact enrolled at that university.

According to the "Decretum" contents notes, it consists of three main parts: the ***first part*** *is on nobility, acquiring nobility rights, nobility rights, privileges, on ecclesiastical goods, royal endowments, nobility estates inheritance, bordering and fencing of nobility estates, on matrimonial property law, dowry finery, on the rights of women, on the rights of sons, on how a maiden ("diekla") can be declared as a heiress with all the rights of a son (i.e. a male descendant), on tutorship (guardianship), and on the prices of movable and immovable property, on the prices of "gibuče and negibuče marhe" (movable an immovable livestock). The* ***second*** *part is about: the laws inside the Croatian-Hungarian state, on statutes, customs, privileges, seals, their value and counterfeiting, on court proceedings. The* ***third*** *part contains special rights that should have been applied in Croatia. Slavonia, Dalmatia, and Transylvania, namely: on "homagium", penalties for murder, criminals, on the customs of Transylvanian Sekule and the legal regulation of free royal cities. At the end there is a text on the oath of the Jews. Therefore, the first printed Kajkavian book the "Decretum (Tripartitum)" represents a legal code that was in force in Croatia until the middle of the 19th century. From the linguistic point of view the "Decretum" is still a focus of interest to linguists, especially since its language is mixed (inconsistent). It was written using three language layers: I. Kajkavian ("the more kajkavian one"), II. Štokavian Ikavian/Čakavian and III. Kajkavian ("the less kajkavian one"). Therefore, the three language editions suggest that perhaps Pergošić had not prepared the texts for printing by himself, but that there may have been some other collaborators. It is assumed that Pergošić (and perhaps Juraj Zrinski as well) wanted to prepare two editions, one Kajkavian, and one Štokavian-Čakavian. This would be logical if we take into account that Juraj Zrinski's estates spread from Međimurje to Vinodol. However, the printer may have had difficulties and had been forced to speed up the printing job, and the "Decretum" is the way it is today, the six known copies: four in Budapest, two are incomplete, a damaged one in Prague, and one in the National and University Library in Zagreb.*

Key words: Ivan Pergošić; printing industry; Juraj Zrinski, Rudolf Hoffhalter; Kajkavian language; law

Temeljem odluke Koordinacijskog odbora Dana Franje Horvata Kiša – KAJKAVSKO SPRAVIŠČE, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti iz Zagreba, Udruga za kulturno stvaralaštvo Franjo Horvat Kiš Lobor i Općina Lobor – raspisuju

19. NATJEČAJ ZA HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS

Poštujući književno nasljeđe i duhovnu mjeru zavičajnosti/krajobraza kao univerzalnih vrednota, svrha je Natječaja podržati kontinuitet suvremene hrvatske putopisne književnosti.

Autori, bez obzira na dob i hrvatski književni jezični izbor – standardni štokavski, kajkavski, čakavski – mogu se natjecati s najviše tri (3) neobjavljena putopisa – svaki opsega do šest (6) kartica – uz koje valja priložiti i kraću biografsku bilješku.

Radove napisane u računalnom obliku valja poslati istodobno na dvije e-mail adrese Kajkavskoga spravišča/časopisa Kaj: kajkavsko.spravisce@zg.t-com.hr; bozica.kaj@gmail.com do 7. srpnja 2025. godine.

Izborom ocjenjivačkoga povjerenstva, najbolji radovi bit će nagrađeni, javno izvedeni i objavljeni u časopisu Kaj.

Želeći sa suvremenoga stajališta reafirmirati kajkavski književni kontinuitet i proznu vrstu, KAJ - časopis za književnost, umjetnost, kulturu – i njegov nakladnik KAJKAVSKO SPRAVIŠČE – društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – raspisuju

21. NATJEČAJ ZA KRATKU KAJKAVSKU PROZU

Neobjavljenu prozu napisanu isključivo kajkavštinom, opsega do pet (5) kartica (u računalnom obliku) valja poslati istodobno na obje adrese Kajkavskoga spravišča i Kaja: kajkavsko.spravisce@zg.t-com.hr; bozica.kaj@gmail.com do 7. srpnja 2025. godine.

Autori se, bez obzira na dob, mogu natjecati s najviše tri (3) prozna rada, uz koja je potrebno priložiti i kraću biografsku bilješku. Izborom ocjenjivačkoga suda, najbolji radovi bit će objavljeni u časopisu Kaj.

Izvorni znanstveni rad
UDK 392.3 (091)(497.5 Rakovec)
Primljeno 2024-08-22
Prihvaćeno za tisak 2024-10-24

RAKOVEČKE KUĆNE ZADRUGE

Franjo Pajur, Zagreb

Sažetak

Mjesto i općina Rakovec nalazi se na lokalnoj cesti koja iz Sv. Ivana Zeline vodi u Vrbovec. U feudalno doba rakovečki utvrđeni „grad", u kojem su stolovali vlastelini, bio je sjedište prostranog vlastelinstva na kojem su se nalazila naselja njihovih podložnika, a koji su živjeli u kućnim zadrugama. Rakovečke kućne zadruge bile su izdanak tipične zadružne kulture i stoga su se i nazivale „skupčine": glavna im je osobitost, naime, bila skupna imovina i zajednički život njezinih članova. Zajedničko je imanje obrađivala „družina" koju je obično činilo više obitelji povezanih srodstvom, ali kojiput – zbog pomanjkanja radne snage – i priženjene ili pridružene nesrodničke obitelji. Zadrugom je upravljao na određeno vrijeme izabrani gospodar (glavar) a ne, kao kod patrijarhalnih zajednica, najstariji član (starješina) odnosno otac obitelji (pater familias). Iako su, prema Bogišićevoj anketi iz 1874., najveće rakovečke zadruge brojile 42-44 člana, ipak su to bile iznimke: prosječan je broj vjerojatno iznosio dvadesetak članova. U drugoj polovici 19. st. počeo je raspad tih zadruga, te su se one diobama postupno podijelile u inokosne obitelji.

Ključne riječi: Rakovec; kućne zadruge

O povijesti, podrijetlu i definiciji kućnih zadruga

P r v e v i j e s t i o našim kućnim zadrugama datiraju još s početka 17. stoljeća: Bartol Kašić još je za turske vladavine na putu za Carigrad prolazio 1612. Slavonijom i Srijemom te opisao jednu srijemsku „brojnu obitelj" *(magnae familiae)* kojoj je na čelu otac Grgur a koja živi „po starom patrijarhalnom običaju" *(more antiquo patriarcharum)*: *„Odatle su, u osvit dana, otišli u Sirmium ili Mitrovicu (kako kažu Srijemci, pošto su promijenili ime) prozvano po sv. Demetriju mučeniku. Trgovci su stigli na katoličko gostoprimstvo gdje su se okrijepili jelom. Poslije podne su svratili k seljačkim kolibama katolika, skrenuvši s državne ceste, kamo je p. Kašića doveo gosp. Simon Ivić. U kuću ih je primio neki katolički starac,*

otac brojne obitelji. On je imao više sinova s njihovim ženama i djecom, a stanovali su zajedno unaokolo u susjedstvu u svojim kolibama po starom patrijarhalnom običaju, zajedno sa svojim ovcama, kozama, volovima i ostalom stokom, konjima, kravama, magarcima, sa svom vrstom peradi, pijetlova, kokoši, pilića, gusaka, golubova i drugih. Sve kolibe njegove djece napravljene su od pljeve i blata s drvenim pleterom, dobro i čvrsto zbijene i učvršćene, tako da bez velikog napora ne mogu prodrijeti lopovi ili razbojnici. Oni žive kao u gradu, opasani tim zidovima, bez većih poteškoća, plaćajući Turcima, svojim gospodarima, porez. Živeći tako pod jednim ognjištem otac koji se zove Grgur živi sav svoj život zajedno sa svojom djecom i njihovim ukućanima po katoličkom obredu. A tako žive i stanuju gotovo svi katolici sa svojim obiteljima, odvojeni od Turaka, koji stanuju u utvrđenim gradovima, razdvojeni od šizmatika, između rijeka Save i Dunava nedaleko od svojih crkava, koje čuvaju nedirnute ili popravljaju porušene."[1]

Iz 1782. godine datira Piller-Mitterpacherov opis: „*Zemlje što su im dodijeljene, nikada ne dijele sinovima, niti se sinovi nakon očeve smrti razilaze, te zbog toga često u istoj kući stanuje i po dvadeset bračnih parova, čineći jednu obitelj, najčešće žive zajedno bez svađe. Na čelo kućne zadruge zajedničkim biranjem postave onoga za koga misle da zna bolje od drugih upravljati te ga zovu starješinom. Kod toga izbora najviše paze na mišljenje i preporuku prethodnika, a nije rijedak slučaj da mlađi postane starješina. Svi ga paze kao oca, a poštuju kao starješinu. No ako se on slabo brine za kućne poslove, ako ne zna sačuvati mir među ukućanima ili ako zapadne u pogrješke, često ga skinu, a ako se opre, tad ga stjeraju u red, pozvavši se na vlastelina. Starješina ima dužnost mlađima naređivati obavljanje kućnih ili poljskih poslova, utvrditi što se ima raditi na polju, livadi, vinogradu i voćnjaku, rasporediti što se od ljetine mora spremiti za trošenje, a što prevesti kupcu, čuvati ono što tko donese u zajednicu i pristojno opet uzeti kada ustreba, namiriti dugove ako su u nuždi napravljeni, na vrijeme dati ono što duguju kralju, vlastelinu i vojsci, pribaviti ukućanima hranu i vunu za odjeću. Nadalje, starješina treba opominjati lijene, često zalaziti među one koji rade, kažnjavati one koji pogriješe i na kraju paziti kako da se u čemu ne pogriješi. Da se u tolikim brigama ne učini štogod loše, pitat će za savjet neke od ukućana, katkad i sve. To poglavito čini nedjeljom kada se raspremi stol i kada se svakome određuje posao gotovo za cijeli tjedan. Slično je uređeno i među ženama. Ona kojoj se naredi da upravlja kućom i bude gazdarica, raspoređuje poslove među žene i redom uzima pomoćnice za priređivanje jela, pečenje kruha, mužnju krava itd. Ona nadalje skrbi da ništa ne ponestane djeci i pastirima. No ženama je osnovni posao pripremiti odjeću sebi, mužu i djeci te udovicama, ako ih u kući ima. Od odjeće se ne kupuje ništa, osim vune, koju najčešće*

[1] Kašić, Bartol. *Putovanja. Putovanje južnoslavenskim zemljama* (prev. Stjepan Sršen). Privlaka 1987., str. 49.

moraju nabavljati od stranaca. Za lana se ne brinu sve žene zajednički, nego svaka posebno, te im se zato daje komad zemlje za sijanje lana, koliko se čini da odgovara posebnim potrebama svake žene"[2].

Ovaj se opis smatra prvim „osobito znamenitim" (Strohal) opisom naših kućnih zadruga te su ga u svojim djelima navodili i Engel[3] i Dobrovsky[4] a njihov prijevod dalje citirali svi istraživači tog fenomena južnog slavenstva. U 19. stoljeću o zadrugama su (uglavnom krajiškim) pisali Haquet u djelu „Ilustracija i opis jugozapadnih i istočnih Venda, Ilira i Slavena" iz 1804.[5], Demian u „Statističkom prikazu ilirskih provincija" iz 1810.[6], Csaplovics u opisu „Slavonija i dijelom Hrvatska" iz 1819.[7], Hietzinger u svojoj „Statistici Vojne krajine Austrijskog carstva" iz 1819.[8] te Evans, koji je u svom putopisu „Pješice kroz Bosnu i Hercegovinu u vrijeme ustanka kolovoza i rujna 1875." detaljno opisao, crtežima ilustrirao i komentirao dvije krajiške kućne zajednice (jednu slunjsku i drugu slavonskobrodsku)"[9].

O p o d r i j e t l u kućnih zadruga/zajednica postoje uglavnom dvije glavne teorije, od kojih se prva dijeli na dvije postavke.

Prema **1a**., one su donesene seobama naroda u 7. stoljeću kao zajednice utemeljene na načelima zadružnog i patrijarhalnog života. Tako, primjerice, Meitzen: *„Ipak, kao i kod Kelta i Teutona, tako i kod Slavena, pronađene su specifična narodna uređenja koja su pobudila sve veći interes, jer se ne bave samo naseljavanjem i poljoprivredom, već i čitavim obiteljskim i narodnim životom, pravom vlasništva i političkim uređenjem na određen način. ... Oni su ih zadržali od svoje prve seobe i – unatoč tome što su stalno naselili staro rimsko kulturno tlo u Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i Dalmaciji – njima su tako određeno i karakteristično obilježeni, da se mogu prepoznati i pratiti tragovi ove nacionalne osnove političkog i gospodarskog plemenskog života i tamo gdje su se uvjeti u međuvremenu radikalno*

[2] Piller, Mathias-Mitterpacher, Ludwig. *Iter per Poseganam Sclavoniae provinciam 1782.* Budim 1783; (prev. Stjepan Sršen) *Putovanje po Požeškoj županiji u Slavoniji.* Osijek 1995., str. 141, 143.

[3] Engel, Johann Christian von. *Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer , Zweyter Theil.* Halle 1798, S. 246.

[4] Josef Dobrovský. *Slavin. Beiträge zur Kenntniß der Slavischen Literatur, Sprachkunde und Alterthümer, nach allen Mundarten*. Prag 1808, S. 41-52.

[5] Hacquet, Balthasar. *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven, Erster Theil, Erstes Heft.* Leipzig 1804, S. 170-171.

[6] Demian, Johann Andreas *Statistische Darstellung der illyrische Provinzen.* Tübingen 1810, S. 50-51.

[7] Csaplovics, Johann von. *Slavonien und zum Theil Croatien I.* Pesth 1819, S. 105-108.

[8] Hietzinger, Carl Bernhard. *Statistik der Militärgränze des österreichischen Kaiserthums 1* Wien 1817, S. 259.

[9] Evans, Arthur J. *Through Bosnia and Herzegovina on foot during the insurrection, august and september 1875.* London 1876; *Kroz Bosnu i Hercegovinu peške tokom pobune augusta i septembra 1875. (prev. Milutin Drecun).* Sarajevo 1965., str. 102-106.

promijenili".[10] Ili, Vlajinac: „*Temelj socijalne organizacije Slavena u njihovoj pradomovini, kao i kasnije na Balkanskom poluotoku, bila je s jedne strane tzv. zadruga (Hauskommunion, Hausgemeinschaft, Familiengenossenschaft), a s druge strane, kao skup više zadruga tzv. rod (Gens, Sippe), dok je najviša jedinica istih bilo tzv. pleme (Stamm) koje je opsezalo više rodova.*"[11]

Porema **1b.,** kućne zajednice isključivo su slavenski *specificum*. Isprva se, naime, temeljem ruskih seoskih zajednica *(mir*) i južnoslavenskih kućnih (obiteljskih) zajednica, držalo kako je ova vrsta zajednica isključivo slavenska odlika*: „vjerovalo se da su seoske zajednice, kakve postoje u Rusiji, svojstvene samo Slavenima"[12]. Ili, kako piše Popović u svojoj studiji iz 1921. godine: „Na tom su nazoru izgrađene cijele teorije o 'slovenskom' obliku porodice i o starom slovenskom životu i pravu. Svo kasnije vrijeme do danas stoji pod uticajem tog nazora o 'nagonu, koji je prirođen Slavenima, da žive u čvrsto združenim zajednicama", o posebnom narodnom slovenskom uređenju"[13].* Međutim, kako Emile de Laveleye piše, „*dokazano je, da su ovakve iste zajednice postojale kod različitih naroda: kod Germana i u staroj Italiji, u Peruu i Kini, u Meksiku i Indiji, kod Skandinavaca i Arapa"[14].* Tomu sljedimice Laveleye dalje ukazuje „*da bi se razumjelo kolektivno vlasništvo nad zemljom u selu, kakvo još postoji u Rusiji, mora se predočiti društvena organizacija nomadskih plemena iz koje je ruski sustav očevidno proizašao"[15].* Kasnija su istraživanja korigirala ovu Laveleyeovu postavku te Popović navodi kako su „*novija istraživanja dokazala, da ruski mir nije stara narodna ustanova, nego da je proistekao iz novijih odredaba, koje ne presižu daleko preko 17. vijeka"[16].* A istraživanjima se isto tako pokazalo da se kućne zajednice mogu naći ne samo u Slavena nego i kod mnogih drugih naroda te stoga ne mogu biti posebna osobina samo jednog naroda. Tako, npr., Cohn u svom članku iz 1899. godine navodi Devasova istraživanja u Kini *(O Kini izvješćuje Devas[17])*: *„Kućna zajednica je karakteristično obilježje odnosa braće i sestara u Kini. Kao što smo vidjeli zakon dopušta podjelu imanja po očevoj smrti samo onda kada udovica to dopusti. U životu je sasvim uobičajeno, posebice među*

[10] August Meitzen. *Siedelung und Agrarwesen der West-und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen und Slawen Bd. II.* Berlin 1895., S. 214.

[11] Wlainatz, Milan. *Die agrar-rechtlichen Verhältnisse des mittelalterlichen Serbiens (Milan Vlajinac, Agrarno-pravni odnosi u srednjovjekovnoj Srbiji).* Jena 1903, S. 2.

[12] Emile de Laveleye. *Ureigentum* (prev. Karl Bücher). Leipzig 1879., str. 1.

[13] Popović, Vasilj. *Zadruga: teorija i literatura* u: *Glasnik zem. muzeja za BiH XXXIII*, 1922., str. 73.

[14] Laveleye, *Ureigentum* S. 2.

[15] Laveleye, *Ureigentum* S. 7.

[16] Popović, *Zadruga: teorija* str. 73.

[17] Cohn, Georg. *Gemeinderschaft und Hausgenossenschaft* u: *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft 13*. Stuttgart 1899, S. 53.

seljacima, da obitelj u više generacija ostaje u zajednici, s time da se svakom novom ženidbom dograđuju nove prostorije uz kuću. Za takvu se obitelj rabi izraz 'zajednička obitelj', koja se u Kini sastoji od prosječno 16 članova, no često taj broj doseže i 40 i više. Kada one postanu preopsežne ili izbije nepomirljiva svađa, dođe do njihove dugo odgađane diobe."[18]*;* odnosno Kohlerova o Japanu: *„(…) vlasnik kuće (koshu) je upravitelj i voditelj (gospodar) obitelji. U kući žive članovi obitelji koji nisu odselili u drugu kuću ili izgradili zasebnu kuću. Gospodar snosi troškove, njemu pripadaju i poslovi ukućana, zato ne može od njih tražiti naknadu za korištenje kuće."*[19] *itd.* Tako i kod mnogih drugih azijskih naroda. Kod Europljana Cohn ih, temeljem Postovih navoda, bilježi kod Kelta: *„Kod galskih Kelta nalazimo klanski ustav i klansku strukturu koja predstavlja prijelaz k državnoj organizaciji"*[20]*,* pa kod Helena, Langobarda itd. Popović na temelju svega toga zaključuje *„da zadruga nije nikakva posebna osnovica slovenskog života i svojstvena samo Slovenima, kako to misle Majcen i drugi, nego da je ona internacionalna pojava"*[21].

Prema **2.** teoriji kućne su zajednice nastale kasnije, na određenom stupnju gospodarskog razvitka – uglavnom zbog potreba za radnom snagom. Za ruski „mir" je utvrđeno da potječe iz 17. stoljeća i da ga se ne može poistovjetiti sa starim ruskim zadružnim uređenjem, a za srpske zadruge da nisu srednjovjekovne tvorevine Nemanjića: *„Pajsker (Peisker) tumači zadrugu kao financijalno-političku tvorevinu srednjevjekovne države Nemanjića*[22]*. Marković*[23] *i po njemu Dopš (Dopsch*[24]*) naglasili su, da je ova teorija nastala pod uticajem novijih ruskih istraživanja o nastanku 'mira'. M. Cicerin, Bistram, gđa Jefimenko, Simković i dr. pružaju dokaze, da ruski 'mir' ne vuče korijen od starog slovenskog plemenskog uređenja ni da je prastara ustanova, nego da je 'mir' nastao pod pritiskom financijsko-političkih interesa spahija te da ne seže svojim počecima dalje preko 17. vijeka"*[25].

Bogišić u svojoj studiji iz 1867. uspoređuje slavensku obitelj najprije s rimskom nalazeći kako je *„najstarija forma rimske familije u svojoj spoljašnosti nalič-*

[18] Devas, Charles. Stanton *Studies of Family Life.* London – New York 1886; *Studien über das Familienleben* (njem. prev. Paul Maria Baumgarten) Padeborn-Münster 1887, S. 12.

[19] Kohler, Josef. *Studien aus dem japanischen Recht* u: *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft 10*, Stuttgart 1892, S. 442-443.

[20] Post, Albert Hermann. *Über die Aufgaben einen Allgemeinen Rechtswissenschaft* OldenburgLeipzig 1891, S. 87.

[21] Popović, *Zadruga: teorija,* str. 79.

[22] Koja da je naslijedila staru bizantsku organizaciju poreznog sistema: *„Klica zadruge leži već od početka u* bini-ac-terni-viri *sistemu u kojem je porezna i radna jedinica obiteljska zajednica s 2-3 oženjena muškarca"* – Peisker, Johann. *Die serbische Zadruga*, u: *Zeitschrift für Social- und Wirthschaftsgeschichte*, *Bd 7, H. 2* (1900), str. 231.

[23] Marković, Milan. *Die serbische Hauskommunion (zadruga),* Leipzig 1903.

[24] Dopsch, Alfons. *Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslawen.* Weimar, 1909.

[25] Popović, *Zadruga: teorija,* str. 87.

na na slovensku: i u starom Rimu kao i kod Slovena vidimo često nekoliko užijeh familija (=muž i žena s djecom) zajedno življeti pod upravom jednoga domaćina; ali je u jezgri bila sasvim drugačija. Pater familias bio je gospodarom u najstrožijem smislu, sinovi i unuci življeli su u njegovoj vlasti (in potestate) i bili manje nego bespravni robovi: jer se ta vlast prostirala i na osobu i na život i na imetak njihov". Potom je komparira i s germanskom: *„U Germanskoj obitelji nijesu istina svi članovi bili tako pušteni na samovolju domaćinovu, jer je on dužan bio svaku osobu koja je pod njegovom zaštitom (murdium) s pomoću svojte (Sippe) štiti i braniti i nije imao prava na život svoje djece. Da je Domaćin bio ograničen i u raspolaganju imetkom familije, dosta nam je napomenuti da nije bilo oporuka (Walter, Deusche Rechtsgeschichte II)".* Na koncu zaključuje da je južnoslavenska zadruga, u odnosu na rimsku i germansku, najbolji i najdemokratičniji primjer takve zajednice. *„U slovenskoj familiji vlada načelo zadružnosti i ravnopravnosti. Ni osobe članova koji zadrugu sastavljaju, niti imetak nije svojina ni domaćina ni pojedinca, nego cijele familije, kao nekakve moralne osobe, a pojedinci su samo zaživotni uživaoci, što ipak ne priječi da, kako kaza jedan starac srpski domaćin, kad je košnica zamatičila, da se čele mogu rojiti i prelaziti u praznike pa dosadanji med i vosak podijeliti. Ali ni diobom pojedinac ne postaje neograničenim vlastnikom imetka koji mu u dodje, nego samo što od prijašnje jedne moralne osobe postaje diobom više njih. U ovoj vrsti familije, budući više otaca, pa više i djece, domaćin niti iz daleka nema one vlasti ni na osobu pojedinca, ni na obiteljski imetak, kako bi inače imao. Sam naziv zadruga (commnunio oeconomica) koji se najobičnije čuje u Srbo-Hrvata najbolje nam njezinu osobitost označuje. Domaćin ovdje ako i ima vrhovnu vlast nad cijelom zadrugom, kako i treba da je ima, nema je po sebi i radi sebe (ex se, auctoritate propria) nego jer mu je članovi dadoše (potestas delegata) pa došao on do nje izborom ili starješinstvom"*[26]. Ukratko, dok ostatak Europe odavno nije poznavao život u zajednici, dotle je seosko stanovništvo slavenskog istoka i juga u 19. stoljeću još uvijek živjelo u dva tipa zajedništva, bile su to: a) ruske seoske zajednice (rus. zvane *mir*) i b) južnoslavenske „kućne zajednice/zadruge" (njem. *Hauskommunionen*). Južnoslavenski tip zajednice bio je inače poznat pod raznim imenima: *„Sama se institucija* [Hauskommunion] *pojavljuje pod različitim imenima: zadruga (Gemeinschaft), inokoština (Einzelfamilie), kuća (Haus), skupčina (Gemeinschaft), hiža (Haus), familija (Familie), odžak (Rauchfang), dim (Rauch)."*[27]

[26] Bogišić, Baltazar. *Glavnije crte obiteljskoga pisanoga prava u starom Dubrovniku.* RAD JAZU, knj. 5, Zagreb 1867., s. 126-127.

[27] Miler, Ernest. *Die Hauskommunionen der Sudslawen* u: *Jahrbuch der internationalen Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre zu Berlin.* Berlin 1897, S. 199.

P o j a m „kućna zadruga“ je u hrvatskoj znanosti etablirao Dragutin Pavličević, ističući u predgovoru svog djela iz 1989. godine: „*Mi smo se opredijelili za naslov Hrvatske kućne zadruge zbog toga što ćemo govoriti uglavnom o zadrugama u užoj Hrvatskoj (sa Slavonijom) bez tadašnje Vojne krajine, Dalmacije, Istre, Dubrovnika i Međimurja. Dakle, riječ je o području građanske ili civilne Hrvatske, a težište je na razdoblju 1848-1881, dok još nije bila s Hrvatskom sjedinjena i Vojna krajina*“[28]. Pavličević dalje obrazlaže kako je prvi dio sintagme „kućna“ primjereniji od prijašnjih naziva poput onoga „obiteljska“ ili „porodična“: „*Istodobno se zalažem i za pojam kućna, a ne obiteljska ili porodična zadruga. Ne samo zbog toga što se tako nazivala zadruga u prvom krajiškom zakonu 1807. i Utješenovićeva knjiga iz 1859.*[29] *(Hauskommunion) nego poglavito zbog toga što je taj termin prihvatio i Hrvatski sabor u većini zakona smatrajući, a tako i mislimo, da je on širi i obuhvatniji od naziva obiteljska (porodična) zadruga*“[30]. Ovome valja dodati i ovo:

U kućnoj zadruzi živi više obitelji, koje su obično u zajedničkom srodstvu te ih može smatrati nekom vrstom šire obitelji, no odrednica „kućna“ je točnija, jer je primarni kriterij je taj što žive na istom kućnom broju *(numera, lumera*[31]*)*. Odseljenje neke od obitelji značilo je novu zadrugu *(„kad je broj članova skupčine bio prevelik, jedan dio je odselio na novo zemljište i tamo je osnovana nova skupčina“*[32]*)*, iako je srodstvo ostalo odnosno doseljenje neke nove priženjene ili pridružene, nesrodničke obitelji, nije značilo i podjelu zadruge: „*imade i pridošlica koji se priženio u kuću, ili inače usljed ugovora pridružio se ukućanima te postao njima ravnopravnim*“[33]. U prilog terminu „kućna“ govori i Sicardova odredba: „*Krvna zajednica muških članova čini od* zadruge *organizam kućnog tipa (type domestique). Ovdje je potrebno ponovno pokrenuti jedno terminološko pitanje: zadruga se ne smije promatrati kao tip porodične, već kao tip kućne zajednice*“[34].

Drugi se dio sintagme odnosi na „zadrugu“, izraz koji se za ovakvu vrstu zajednice prvi put spominje i definira u Vukovu *Rječniku* iz 1818. godine: „*Задруга, f. Hausgenossenschaft (im Gegensatze der einzelnen Familiae), plures familiae in eadem domo (more Serbico)*“[35] a potom i u njegovoj Danici: „*Srbi žive ponajviše u*

[28] Pavličević, Dragutin. *Hrvatske kućne zadruge I* predgovor, Zagreb 1989.

[29] Utješenović-Ostrožinski, Ognjeslav. *Die Hauskommunionen der Südslaven.* Beč, 1859; *Kućne zadruge Južnih Slavena (prev. Srđan Joka)* Zagreb 1988.

[30] Pavličević, *Kućne,* predgovor.

[31] „*Pod jednim* lumerom“ [lik. ot.] – Bogišić, *Gragja*, str. 1. *Lumera* (iskvareno) = broj.

[32] Tomašić, Dinko. *Društveni razvitak Hrvata.* Zagreb, 1937., str. 18.

[33]Bogišić, Baltazar. *Gragja u odgovorima iz različnih krajeva slovenskog juga* – u: *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slavena I*. Zagreb 1874., str. 19.

[34] Sicard, Emile. *Razmišljanja o o postojanju i konceptu kućnih ekonomskih zajednica* – u: *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* (prev. Ivan Balen), br. 43, 1974., str. 28-52.

[35] Stefanović, Vuk. *Srpski rječnik,* u Beču 1818. str. 191.

zadruzi: u đekojim kućama ima po 4 po 5 oženjeni ljudi, a jednoglavaca je malo"[36]. *O tome piše i Strohal u svojoj studiji iz 1912. godine: „Početkom 19. stoljeća mi za ovu instituciju u srpsko-hrvatskom jeziku nemamo imena. Danas u srpsko-hrvatskom jeziku postoji za pojam 'Gesellschaft' riječ 'društvo' a budući da je riječ 'zadruga' postao tehnički izraz za instituciju 'Hauskommunion', pojam 'Genossenschaft' se često označava rječju 'udruga'. Riječ 'udruga' u značenju 'Genossenschaft' nalazimo, naime, često kod pravnika. Riječ 'zadruga' u značenju 'Hauskommunion' nalazimo prvi put u Rječniku srpskog jezika Vuka St. Karadžića"*[37]. Doduše, Pavličević to negira navođenjem dijela izvješća nadstojnika imanja A. Kuzmića zagrebačkom biskupu S. Selišćeviću o naseljavanju Hrvata i Vlaha u okolici Topuskog *(„koi szu zadrusni")*, tvrdeći da navedeni citat *„potvrđuje pretpostavku da se zajednički život u svim našim krajevima južno od Save nazivao zadružnim i da su tako živjeli starosjedioci Hrvati, doseljeni vlasi (Hrvati i Srbi) kao i Bunjevci (Hrvati)"*[38]. Međutim, Vuk zajednicu definira, a Kuzmić/Kuzmič *[Ambroz Georg Kuzmich]* tek spominje u pridjevnom obliku, i to vjerojatno onako kako su je zvali doseljenici, budući da stariji kajkavski i čakavski rječnici tu riječ ne poznaju. Gustav Schmoller (1838. - 1917.) njemački ekonomist i glavni predstavnik tzv. Mlađe povijesne ekonomske škole, u svom Nacrtu opće ekonomske znanosti definira *Hauskommunion* kao *zadrugu i patrijarhalnu obitelj*[39]. Modificirani drugi dio Schmollerova nazivka koristio se i u Hrvatskoj prije uvođenja Zakona o zadrugama: tako Vukotinović u prvom broju Gospodarskog lista piše *„život patriarkalni"*[40], odnosno Franjo Žužel, koji je svoj feljton u Gospodarskom listu iz 1856. godine naslovio „O životu patriarkalnom"[41] da bi tek dvije godine kasnije (povodom dioba) počeo rabiti izraz *zadruga* kao sinonim: *„patriarkalni život ili jednom riečju zadruga"*[42]. Tri godine kasnije, u članku stanovitog J. Z. objavljenog u Gospodarskom listu 1861. godine, nalazimo već samo pojam zadruga: *„Misli o zadrugi"*[43]. Kasnije se u stručnoj literaturi o ovoj problematici razlikuju pojmovi *„zadruga"* za *„kućnu zajednicu više obitelji"* i *„inokoština"* za *„jednu obitelj"*.

[36] *Danica, zabavnik za godinu 1827. Vuk Stef. Karadžić, druga godina*, u Beču 1827., str. 100.

[37] Strohal, Ivan. *Hauskommunionen (zadrugas) bei den Südslawen* u: *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und die Herzegovina (Znanstveni prilozi iz Bosne i Hercegovine) Zwölfter Band*, *Das Museum* (Muzej) Sarajevo, 1912, S. 409-410.

[38] Pavličević, *Kućne*, str. 269.

[39] *„Hauskommunion, f. zadruga und patriarhalische Familie"* – Schmoller, Gustav *Grundriß der allgemeinen Volkswirtschaftslehre*. München - Leipzig 1920, str. 811.

[40] Vukotinović, Ljudevit. *Razmatranje o stanju naših žiteljah u obziru gospodarskom*, u: *Gospodarski list* br. 1, u Zagrebu dne 5. siečnja 1856.

[41] *Gospodarski list* g. 1856. – od br. 13 do br. 21.

[42] *Gospodarski list* br. 20, 21, u Zagrebu dne 20. odnosno 27. svibnja 1858.

[43] *Gospodarski list* br. 30, 31, u Zagrebu dne 20. svibnja, odnosno 1. kolovoza 1861.

God. 1874. objavljena je u prvoj knjizi Zbornika sadašnjih pravnih običaja južnih Slovena *Građa u odgovorima iz različnih krajeva slovenskoga juga* (dalje: *Anketa*) [44] a što je sve *„osnovao, skupio i uredio"* Baltazar Bogišić, poznat još i kao Baldo Bogišić ili Valtazar Bogišić (1834. - 1908.), pravnik, povjesničar prava i etnograf te redoviti član JAZU. Iz te Bogišićeve *Ankete* saznajemo kako su kućnu zajednicu/zadrugu zvali tada sami njeni dionici:

1) KAJKAVSKI KRAJEVI:

a) z a g o r s k o - p r i g o r s k i : *skupčina – kad se podijele sebunjak ili osebenjak, del i delitba* [STU.=Stubica], *hiža; skupčina (zadruga) – osebunjek (podijeljena)* [BED. = Bednja], *skupčina – jedinščina* [RAK. = Rakovec];

2) ŠTOKAVSKA PODRUČJA

a) s l a v o n s k o - s r i j e m s k a : *kuća (velika i mala)* [GRA. BRO .=Gradiška i Brodska pukovnija], *kućna družina* [STRO.= Strošinci, Srijem], *zadruga* [STA. PA. = Stara Pazova, Srijem];

b) l i č k o - s e n j s k a *familija* [NOV. = Novi Vinodolski], *kuća* [LIK. = Lika];

c) d a l m a t i n s k a z a l e đ a : *kuća* [KO. BUK. = Kotari i Bukovica], *kuća ili obitelj* [CET. = Cetinska krajina], *kuća* [MAK. = Makarsko primorje], *kuća (neodijeljena – odijeljena)* [KON. = Konavle];

d) b o s a n s k o - h e r c e g o v a č k o - b o k o k o t o r s k o - c r n o - g o r s k a : *odžak* – [H.], *dim* – [H. C.], *familija* – [B.] tj. [H. C. B. = Hercegovina, Crna Gora, Boka Kotorska]; *zadružna – inokosna kuća* [H. K. = Hercegovina i Katunska krajina u C.G.], *kuća (inokosna)* [BUD. = Budvanska okolica];

e) s r p s k a : *zadruga – jedin; kad se zadruga podijeli na više kuća: rođa, rođakovina, pleme, poreklo* [LJUB. = Ljubovijski i azbukovački srez i okružje podrinjsko], *zadruga – jedin* [RO. AZ. = Rogjevski i azbukovački srez podrinjskog okružja], *zadružna kuća ili familija* [GURG. = Gurgusovački ili knjaževski okrug].

Iz navedenih je odgovora razvidno da se izraz 'zadruga', vjerojatno pod utjecajem Vukova *Rječnika*, ustalio jedino u Srbiji, ne računajući Staru Pazovu u Srijemu u kojoj se, očito zbog blizine Srbije, govorilo također 'zadruga'. U kajkavskim (zagorsko-prigorskim) krajevima pretežit je naziv „skupčina" (pored rjeđe „hiža"), a kao opozicija pojmu „jedinščina", dok u štokavskim krajevima, osim Srbije, većinom preteže „kuća" (koja može biti „velika" ili „mala") odnosno rjeđe „„familija" tj. „obitelj", a kao opozicija pojmu „inokoština". U Hercegovini se govorilo i „odžak" (= hrv. *dimnjak*) a u Crnoj Gori samo „dim", što Popović dovodi u vezu s ognjištem: *„Inače je zajedničko ognjište i zajednička vatra kao pojava, koja*

[44] Bogišić, *Gragja...*

prati zajedničko kućanstvo, najkarakterističnije obilježje zadruge. U zadruzi gori samo jedna vatra na jednom ognjištu u glavnoj kući. Ovo veliko značenje, koje ima zajednička vatra i ognjište kao oznake zajedničkog života, simbolički se izražava još i danas u okolini Skoplja. Član koji hoće da se odijeli, prestane da jede na zajedničkim objedima. To je već znak, da je on sklon na dijelidbu. A ako on naloži i odijeljeno vatru na ognjištu to je onda signal za dijeljenje, koje odmah na taj znak i nastane"[45].

O podrijetlu njemačkog termina „Hauskommunion" piše u svom radu o zadrugama Južnih Slavena iz 1909. Strohal: *„Latinski naziv 'communio' javlja se već u statutima za varaždinsku Krajinu od god. 1737.* [communione]. *Taj naziv javlja se i u krajiškim pravima od god. 1754.* [in communione bonorum] *koja su inače na njemačkom jeziku sastavljena. Iz toga latinskog naziva nastao je kasniji njemački naziv – 'Hauskommunion', koji dolazi već u krajiškom temeljnom zakonu od god. 1807."*[46] Glede latinskog naziva: u Divkovićevu *Rječniku* nalazimo *„2. com-munio, onis, f. [communis] zajednica"*[47].

Ako za polazište, kao prvotni, uzmemo ovaj latinsko-njemački amalgam što su ga neki prevodili kao „komuna", onda bi korektan prijevod bio „kućna zajednica" a ne „kućna zadruga". Prije konačnog opredjeljivanja za jedan od naziva (ili možda za oba?) pogledajmo neke od d e f i n i c i j a „kućne zajednice/zadruge".

Tako, primjerice, onu njemačkog jurista i bremenskog suca Alberta Hermanna Posta (1839. - 1895.) iz njegova *Nacrta etnološkog prava* iz 1894. godine:

„I. Pod 'kućnom zajednicom/zadrugom' podrazumijevamo skupine krvnih srodnika koji su pod stvarno priznatim, izabranim ili nasljednim glavarom obitelji, vode zajedničko kućanstvo i imaju zajedničku imovinu iz koje se podmiruju potrebe ukućana. Osim toga, članovi kućanstva tendiraju biti u punopravnoj zajednici, tako da jedan odgovora za drugoga u smislu krvnog i imovinskog prava, a također nastoje kultom predaka biti povezani s precima i potomcima u trajnu zajednicu"[48].

Krajišku kućnu zadrugu/zajednicu pokušava definirati Stopfer u svom udžbeniku namijenjenom graničarskim pitomcima u Grazu iz 1840. godine:

„Pod kućnom zadrugom/zajednicom se podrazumijeva zajednički život više ljudi u istoj kući, koji su svoje snage i svoj imetak udružili na korist zajednice"[49].

---

[45] Popović, Vasilj. *Zadruga: istorijska rasprava.* Sarajevo 1921., str. 5-6.

[46] Strohal, Ivan. *Zadruge u Južnih Slovjena* u: *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, XXI.* Sarajevo, 1909., str. 217.

[47] Divković, Mirko. *Latinsko-hrvatski rječnik za škole.* Zagreb [8]1900., str. 210.

[48] Post, Albert Hermann. *Grundriss des ethnologischen Jurisprudenz I.* Oldenburg - Leipzig 1894, S. 124.

[49] Stopfer, Mathias. *Lehrbuch über die Grundgesetze der karlstädter, varasdiner, banal-slavonischen und banatischen Militär-Gränze.* Graz 1840, S. 129.

Kod nas je kućnu zajednicu/zadrugu (koja se tada nazivala „*patriarkalni život*“, vs. „*das patriarchalische Leben*“) pokušao definirati još Vukotinović u svom odgovoru na *Anketu* iz 1850. godine:

„*Što se pod patriarkalnim životom naših seljanah razuměva? Patriarkalni život jest sdruženje više osobah medju sobom, po rodbinstvu kèrvnom ili po dugotrajnom skupnom življenju i udioništvu kućnom, u jednu nerazděljenu obitelj složenih, koja pod rukovodstvom izabranog po sebi kuće gospodara svakvèrstne poslove unutèrnje i izvanjske obavlja. (XVIII. član g. Ljudevit Vukotinović, sudbenog stola u Križevcih predsědnik)*“[50].

Također i Ognjeslav Utješenović Ostrožinski u istoj toj anketi: „*Patriarkalni život zove se kod nas ono odnošenje kućno, u kome stoje članovi pojedine obitelji naroda našega na jednu kuću spadajući, obično medjusobno po kèrvi srodni, koji, podlažući se upravljanju kućnoga gospodara, ukupno svoje zemljište obdělavaju, i ukupno plodove svoje zajedničke radnje uživaju (XXXII. član g. Ognjoslav Utiešenović, sad c. kr. podžupan u Varaždinu)*“[51].

Ili Strohal u svom radu o zadrugama Južnih Slavena iz 1909. godine:

„*Zadruga definira se obično kao zajednica (skupina) znatnog broja ljudi pače kao zajednica od nekoliko porodica; definira se ona tako, kao da u tome, što je taj broj ljudi dosta velik, sastoji čitavo biće, čitava priroda zadruge*“[52].

Krajiška prava za karlovačku i varaždinsku pukovniju iz 1754. godine[53] zadrugu spominju samo pod latinskim nazivom „communio bonorum“ u člancima 32. i 37. IV. Titula („O zemljišnim dobrima i vojnokrajiškim lenima“) a koji reguliraju slučaj smrti vlasnika zemljišta bez djece, jer u tom slučaju „*imaju zemljišta pripasti samo onim muškim descendentima* [srodnicima], *koji žive 'in communione bonorum' s (pokojnikom) a ako takvih nema tada ženskim descendentima* [srodnicima] *koji žive in communio bonorum*“[54].

Temeljni zakoni za Vojnu krajinu *[Vojnu granicu]* iz 1807. godine njemački izraz „Hauskommunion“ prevode kao „*kuchna druxbina od vishje glavah*“ (§ 55) a „*za kuchnu druxinu svi onise derxati imaju, koji svagdar k onoj kuchi upisati, i sve kuchne duxnosti brez plate na sebe uzeli jesu; illi oni od iste kuchne druxine pokolenje imali, illi u kuchu primljeni bili*“ (§ 56) [55].

[50] *List družtva gospodarskoga hèrvatsko-slavonskoga god. deveta, u Zagrebu 1850.* str. 55.

[51] *List družtva...* str. 128.

[52] Strohal, *Zadruge*... str. 235.

[53] *Militar-Gränitz-Rechte von Ihro Kaiserl. Königl. Majestät für das Karlstädter-Varasdiner-Generalat vorgeschrieben im Jahr 1754. Wien, gedruckt bey Johann Peter Ghelen, Ihrer Kaiserl. Königl. Majestät Hof Buchdruckern.* (dalje: MGR).

[54] Luca, Ignaz de. *Iustitzcodex* Bd. II. Wien 1793, § 37. S. 286.

[55] *Grundgesetze für die Karlstädter-Warasdiner, Banal-Slawonische und Banatische Militär-Gränze (Temeljite uprave za karlovacsku, varasdinsku, banovsku, slavonsku, i banatsku vojnu granicu).* Wien 1807.

Glavni krajiški zakon iz 1850. sadrži članak o članovima kućne zajednice koju naziva obitelj *(familia)*: *„§ 32. Kao o obitelj (familia) koje kuće smatraju se sve osobe, koje su kod iste kuće popisane, a nisu sluge; pak bile ove osobe medju sobom u rodu, ili pako primljene u kuću"*[56].

Prijedlozi nacrta zakona u Hrvatskom saboru, poglavito onaj iz 1861. temeljem kojega je, uz stanovite korekcije, godine 1870. donesen *Zakon ob uređenju zadrugah* koji je prvi pokušao ozakoniti postojeće stanje u zadrugama, definiraju zadrugu na sljedeći način: *„Članak CXII. O uredjenju zadrugah i seljanskih diobah. – I. O zadruzi uobće – $.1. – Što je zadruga? Više porodicah ili kućanah (domarah), koji u jednom dvoru (podkućnici) i pod jednim kuće gospodarom živu, te zajedno gospodare t.j. zajedno teže nerazdieljene nepokretnine i plodine istih uživaju, sačinjavaju onu narodnu patriarkalnu svezu, koja se zadruga zove."*[57].

Srpsku zadrugu definira Milićević u svom članku iz 1857. godine: *„Zadruga je taka kuća, u kojoj više braće rođene ili od stričeva ili stričeva i sinovaca i t.d. u skupi žive*[58] *i svi zajedno u jednim njivama, livadama, vinogradima i t.d. rade i prihod po dogovoru troše i upotrebljavaju. Sam zakon*[59] *ovako opredeljuje zadrugu: 'Zadruga je onde, gde je smesa zajedničkog života i imanja svezom srodstva ili usvojenjem po prirodi osnovana i utvrđena"* [60].

Potom i Bogišić u svom napisu iz 1884. godine:

„1-vo. Ona [porodicu] *koju obično nazivlju zadruga (oblik, koji je najviše izučavan, i o kome se najviše prepiralo), to jest skup seoske porodice, koji sastavljaju više braće, braće i stričeva ili udaljenijih srodnika, sa ženama i decom, ako ih imaju"*[61].

Početkom 20. st. kućnu zadrugu/zajednicu definira i Artur Mayer u svojoj doktorskoj disertaciji iz 1910. godine:

„Zadruga je, uzevši uopće, seljačko porodično gospodarstvo, u kome krvni rođaci žive u istoj kući, imaju zajedničko vlasništvo i pod vodstvom jednog izabranog

---

[56] *Glavni zakon za hèrvatsko-slavonsku i banatsko-sèrbsku vojničku Krajinu* – Narodne novine, u Zagrebu, u petak, dana 28. lipnja 1850. broj 147.

[57] *Spisi saborski sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* Zagreb, 1862., str. 150 odnosno *Dnevnik Sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glavnom gradu Zagrebu od god. 1868.-1871.* u Zagrebu, 1871., str. 624.

[58] **ima zadruga u kojima žive po 20, 25 , a i 30 i više duša. U selu Ripnju, nahije beogradske, bila je za moga detinjstva kuća neki Rodića, u kojoj je bilo 37 duša, koje ljudi, koje žena i dece. A g. Vuk na str. 173 svog Rječnika veli da 'u Kosovu u kući nekoga Trifunovića ima 62 duše, među kojima je 13 žena s muževima i dvije udovice.* – Milićevićeve napomene.

[59] ***§ 507 Zak. Građ.* – Mil. nap.

[60] Milićević, Milan. *Pregled zadružnog stanja Srba seljaka,* u: *Glasnik društva srpske slovesnosti 9.* Beograd 1857., str. 146.

[61] Bogišić, Baltazar. *O obliku nazvanom inokoština u seoskoj porodici Srba i Hrvata*. Beograd, 1884.

kućnog gospodara nepodijeljeno imanje i zemlju zajednički, ravnopravno obrađuju i uživaju"[62].

A između dva svjetska rata i Vasilj Popović u Stanojevićevoj enciklopediji. *„Zadruga je porodica u kojoj žive zajedničkim životom, privređivanjem i imanjem, ako ga ima, dva ili više srodnika, porijeklom od istog bliskog pretka, eventualno i sa svojim roditeljima, porodom i usvojenim članovima"*[63].

U novije vrijeme Karl Kaser u svom djelu o Vojnoj krajini, navodi pet središnjih čimbenika njene posebnosti u odnosu na običnu, osnovnu obitelj:

„Ono posebno što zadrugu razlikuje od obične osnovne obitelji bilo je, prvo, to što je ona nastala spajanjem ili zajedništvom barem dviju pojedinačnih ili osnovnih obitelji. ... Zadruga je, drugo, bila proizvodna zajednica i zajednica dobara. U zadruzi nije postojao individualni posjed na nepokretnim dobrima, nego samo zajednički posjed i zajednički imetak. Taj se zajednički imetak zajednički obrađivao i zajednički konzumirao. Zadruga je, treće, mogla nastati samo među seljačkim obiteljima, jer je osnovu zajedničkog imetka činio zajednički zemljišni posjed. Daljnji središnji element zadruge bio je, četvrto, patrilinearitet. ... To je u praksi na primjer značilo da su se žene uvijek morale udavati u kuću mladoženjina oca (načelo patrivirilokaliteta) budući da je muž bio suvlasnik kolektivnog posjeda, a žena pak odnosno kći nije. ... Taj poseban oblik obiteljske zajednice mogao se, peto, utvrditi u Europi empirijski samo u centralnim područjima jugoistočne Europe – u Albaniji, Crnoj Gori, Srbiji, Hrvatskoj, Slavoniji, Bosni i Hercegovini, na Kosovu, u zapadnoj i centralnoj Bugarskoj, u sjevernoj Grčkoj i Makedoniji. Kad je dakle riječ o zadruzi, riječ je o obitelji u gore naznačenom području, na kojemu su primjerice tri odrasla brata sa svojim obiteljima zajedno posjedovala zemljišni posjed, zajednički ga obrađivala i zajednički participirala u privređenom imetku. Obitelj koja se sastojala od oca, majke i trojice neoženjenih sinova, nije po definiciji mogla biti zadruga, nego samo obična samostalna obitelj"[64].

Rakovečke kućne zadruge

Pogledamo li slijedom navedenih definicija koja su temeljna uporišta jedne sveobuhvatne odredbe „kućne zajednice/zadruge", tada nam se logičnim nameću tri najbitnija:

[62] Artur Mayer. *Die bäuerliche Hauskommunion (Zadruga) in den Königreichen Kroatien und Slavonien* Heidelberg 1910, S. 2.

[63] Popović, Vasilj. *Zadruga* – u: Stanoje Stanojević *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, *IV. knjiga*. Zagreb 1929., str. 1198.

[64] Kaser, Karl. *Freier Bauer und Soldat. Die Militarisierung der agrarischen Gesellschaft in der Kroatisch- Slawonischen Militärgrenze (1535- 1881)*. Graz 1986; *Slobodan seljak i vojnik. Povojačeno društvo (1754.-1881.) tom II. (prev. Josip Brkić)*. Zagreb, 1997., str. 131-132.

1) glavar (njegov izbor i status),

2) članovi (njihov međusobni odnos i status) te

3) imovinsko-pravni odnosi u zajednici/zadruzi.

Ad 1) glavar zadruge/zajednice, koji je glava kuće ali i predstavnik zadruge/zajednice prema vani (spram vlasti, crkve itd.).

Glede a) izbora: on je trebao biti izabran ili nasljedan i, kao što kaže Post[65] – stvarno priznat.

Ili, kako su to uređivali prava i zakoni kao primjerice Krajiška prava *(Militär-Gränitz Rechten)* iz 1754. godine: *„Titulus IV. O zemljišnim dobrima i vojnokrajiškim lenima – § 75. Za svaku kuću i leno mora se najstariji [član] imenovati za Caput Familiae te zabilježiti ostale pripadajuće muške osobe.*[66] *odnosno Zakon o zadrugah iz 1889. godine: „§ 8. Zadruzi je na čelu kuće gospodar. ... Kuće gospodara biraju i mienjaju nadpolovičnom većinom glasova svi mužki članovi zadruge, koji su 18. godinu navršili, i sve ženske u zadruzi živuća, ako su navršile 18. godinu, a nezastupaju jih njihovi muževi ili otcevi. Izbor valja, da se prijavi občinskomu poglavarstvu, koje je dužno izabranomu kuće gospodaru bezplatno izdati uredovnu svjedočbu, kojom će se on iskazivati kuće gospodarom. Ako se zadrugari nebi mogli složiti o izboru, postavlja kuće gospodara občinsko poglavarstvo, saslušav zadrugare"*[67].

U rakovečkim se kućnim zadrugama, prema odgovoru na 14. pitanje Bogišićeve *Ankete (14. Izbiraju li članovi domaćina? Ili se ta čast nasljeđuje, kakvim redom? Ili je pak koji zadrugar malo po malo i sam prisvoji?)*, gospodar birao *(„gospodara biraju članovi zadruge")*, i to prema kriteriju da je kandidat *„pametan, pravedan i poslen"* a jednako tako i u Stubici: *„domaćina izbiraju članovi zadruge"* odnosno u cijelom Zagorju i Prigorju. Ovdje je riječ o zadružnoj kulturi kao pojmu dijametralno oprečnom plemenskoj (patrijarhalnoj) kulturi[68] u kojoj se ta čast nasljeđuje: tako se, na primjer, u Lici na isto pitanje odgovaralo da *„se samo po sebi razumije da najstariji među njima biva i starješina"* odnosno Kotarima i Bukovici da *„obično najstariji biva domaćinom, to jest: po redu godinâ"*, odnosno u Cetini da se *„ona (čast starješine) pristoji najstarijega brata, kao najpametnijega i najshodnijega za to mjesto počasti"*, odnosno u Makarskom primorju da se gospodari *„ne biraju, no to biva po starješinstvu"*, odnosno u Hercegovini, Crnoj Gori i Boki kotorskoj da je *„otac vazda domaćin kućni doklen je god živ; kad umre, ostane domaćinstvo na najstarijemu bratu (ako se nije š njim dijelio); a*

[65] Post, *Grundriss*, S. 124.

[66] Luca, *Iustitzcodex*, S. 295-296.

[67] *Zakon o zadrugah od 9. svibnja 1889. – sastavio i i tumačem providio Milan Smrekar (drugo prerađeno i popunjeno izdanje)*, Zagreb 1890., str. 21.

ako nema brata ono na najstarijega sina". Ali i u Slavoniji: *„domaćinom biva obično najstariji muškarac u zadruzi"* [BIZ. = Bizovac] odnosno u Srijemu: *„članovi zadruge neizbiraju domaćina, nego najstariji od njih postane kućni starješina"* [STA. PA.] ili u Srbiji: *„ne izbira se domaćin, nego no se starješinstvo nasljeđuje redom po starješinstvu godina"* [GURG.] Ova se razlika očitovala i na jezičnom planu, tako da se glavar u zadružnoj kulturi naziva *gospodar* (< *gospodariti*), a u patrijarhalnoj kulturi – *starješina* (< *star* < *starati se*) ili *domaćin* (< *domać+inъ*), ili u Slavoniji često i *gazda* (mađarski slavizam < slav. *gospoda*), dok se u Krajiškim pravima iz 1754. godine naziva latinski „Caput Familiae" *(glava obitelji)* a njemački „Haubt des Hauses" *(glava kuće)* itd. Međutim, neke su od patrijarhalnih zajednica pod utjecajem egzistencijalne nužde ili zakona (poput krajiških) evaluirale u zadrugu, tako da se primjerice na 14. pitanje Ankete u šest satnija gradiško-brodske pukovnije odgovaralo: *„Ima do duše, ali vrlo mali broj zadruga koje biraju gazdu"* [GRA. BRO.] odnosno u zaleđu Dalmacije, BiH, Crnoj Gori i Srbiji: *„izbiraju – nasleđa nema"* [KON.], ili *„izbiraju se po vrlinama i vrsnoći"* [BOS.] ili *„biraju ga u opće"* [H. K.], ili *„događaju se svi pobrojani u pitanju slučajevi, ipak rijetko nasljedstvom"* [LJUB.], ili *„cijela zadruga u dogovoru bira kućnog starješinu"* [RO. AZ.]. Primjeri nekih odgovora iz *Ankete* pokazuju zašto je bila bitna Postova odredba da glavar mora biti „stvarno priznat", tako primjerice: *„Prisvoji li si koji zadrugar tu čast, što kadkad biva, to ga zadrugari mrze, neslušaju, i obće se imanje primiče k raspadu"* [RAK.], ili *„Ima također slučajeva, da kojigod iz zadrugara sam prisvoji sebi tim domaćinstvo, što pokaže da je sposoban i vrijedan, tako da ga i izvan kuće kao primjer dobrote, poštenja, valjanstva pokazuju, te kao što ga slušaju i poštuju u selu tako ga počnu štovati i slušati i ukućani."* [STUB.], ili *„Ako ko kakvim lukavstvom zagrabi vlast u ruke, tad ili se zadruga počne kloniti k diobi, ili ga niko nesluša i nepriznaje za domaćina."* [KON.]; ili pak suprotno *„Kad domaćin umre, naslijedi ga u časti njegov brat ili sin najstariji ili stričić, a bude kadšto i to: da najumješniji i najpametniji, dakako često i najlukaviji, malo po malo prisvoji sebi tu čast, i družina ga napokon prizna za domaćina, ako mu uprava kuće ide za rukom."* [ZEM.].

Glede b) s t a t u s a: on upravlja, naređuje i nadgleda ukućane te vodi gospodarstvo – kako to nalaže i §. 57. Temeljnog krajiškog zakona iz 1807. godine: *„Čl. 57. Kako bi se održao potreban mir i red, najstariji sposobni muškarac u kući preuzima nadzor nad svim zajedničarima i vođenje gospodarstva kao glava kuće (Hausvater)"*[69] *ali i predstavlja zajednicu izvan kuće – kako to propisuje i § 8. nacrta zakona iz 1861. godine temeljem kojega je, uz stanovite korekcije, godine 1870. donesen Zakon ob uređenju zadrugah*: *„Kuće gospodar zastupa uz obdržavanje propisah ovog zakona zadrugu u svih javnih i sukromnih (gradjansko-*

[68] Tomašić, *Društveni,* str. 9-16.

[69] Vaníček, František. *Specialgeschichte der Militärgrenze III Band.* Wien 1875, S. 201.

pravnih) poslovih koristno i teretno (active et passive) naprama trećemu i napram oblastim"[70].

Glavar, međutim, i polaže račune ukućanima dok mu za sve važne odluke trebaju glasovi više od polovice ukućana, kako je to odredio nekim člancima i *Zakon ob uređenju zadrugah* iz 1870. godine: *„$.9. Kuće gospodar. Kuće gospodar upravlja svimi kućnimi i gospodarskimi poslovi zadruge. On je vlastan i dužan naređivati kućane prema njihovoj sposobnosti i snagi, na poslove u kući i izvan nje, te ih kod posla nadgledati; on mora i sam raditi i oko boljka kuće nastojati, pa se trsiti, da bude u kući i među kućani sloga, red i ćudoredni život. ... $.14. Na svaki važniji posao, tičući se pokretne zajednice, kao što su kupnja i prodaja, miena, pogodba porabna, ženitbeni ugovor, zakup i založba, treba da pristane više od polovice kućanah, stanujućih u kući. Kada kuće gospodar hoće zajednicu da zaduži ili kada drugčije želi što stalno narediti za nepokretni imutak zadruge, mora prije saslušati sve kućane stanujuće u kući, i se mora izkazati, da je više od polovice njih na to pristalo; a kada se koja nepokretnina prodaje, mora nadpolovična većina kućanah u kući stanujućih na to pristati, a občina o tome svjedočbu dati kuće gospodaru"*.[71]

U rakovečkim kućnim zadrugama, prema odgovorima na šesnaesto pitanje Bogišićeve *Ankete (16. Koja prava i dužnosti ima domaćin prama članovima zadruge i prama zadružnom imetku?)* gospodar je imao *„pravo ukućanima određivati posao, kod stola im dijeli meso i gibanicu, zastupa ih kod poglavarstva, drži pod svojim ključem slaninu, kruh, vino, žitak; ... Skrbi za sol, obuću i hranu, čuva zadružni imetak"*. Dok je u kućnoj patrijarhalnoj zajednici u Bosni (okolica Sarajeva) bilo nešto drugačije: *„Ima domaćinâ takovijeh, kojima mlađi, ili kći ili snaja, kad opere noge poljubi u palac nožni iz počitanja, prije domaćina neće leći i prije njega ustaju; dalje muški nepuše duvana, mlađi ne sviraju i neigraju bez dozvole, pri ručku ili večeri poslije sjedu i poslije započmu jesti itd. Gdjekoji pred domaćinom samo nepuše, gdjekoji i puše ali n. pr. kad je imendan pa mu čestita u ruku ga poljubi"* [SAR.].

A d 2) č l a n o v i zadruge/zajednice su, uz rijetke iznimke, bili svi krvni srodnici i – kako je ustvrdio Kaser – *„ona je nastala spajanjem ili zajedništvom barem dviju pojedinačnih ili osnovnih obitelji"*.

Tako su glasili i svi odgovori na prvo pitanje *[1. Je li u vašem mjestu ili okolici običnije da ljudi živu u obitelji sastavljenoj iz više užijeh familija (t. j. više braće ili drugijeh rođaka sa svojimi ženama i djecom) ili naprotiv, da svaki oženjeni čovjek napose žive i sam svojom ekonomiom upravlja?]* Bogišićeve *Ankete*: *„Ljudi žive u obitelji sastavljenoj iz jedne ili više užijeh familija."* [GRA. BRO.]; *„do godine 1848*

[70] *Dnevnik Sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glavnom gradu Zagrebu od god. 1868.-1871*. u Zagrebu, 1871., str. 624.

[71] *Dnevnik Sabora* ... 624-625.

življaše u Lici u jednoj kući obitelj iz više oženjenih ljudi, njihovijeh žena, djece i dioba se rijetko događaše" [LIK.]; odnosno na šesto pitanje iste *Ankete (6. Jesu li svi zadrugari svoji po krvi ili ne, i u kome razmerju i odnošaju stoje te dvije vrste jedna prema drugoj?)*: „*Zadrugari ili kućani svi svoji po krvi, izim da se je zadrugi pridružio kakav samohran starac, koji im nebi po krvi svoj bio*" [LIK.].

U zajednicama zadružnog tipa bilo je moguće, doduše rjeđe, da u zajednici osim srodnika budu i priženjeni ili pridruženi članovi, kako saznajemo iz Bogišićeve *Ankete: „Većom stranom su svi svoji po krvi, al imade i pridošlica koji se priženio u kuću, ili inače usljed ugovora pridružio se ukućanima te postao njima ravnopravnim*". [RAK.]; ili „*Zadrugari su obično svi u rodu bliže ili dalje. Po tomu kako je kuća starija ili mlađa. Ali ima i priselicâ i doselicâ i naselicâ koji uživaju sva prava pod jednim imenom u zadrugi, ali nisu u rodu*" [STUB.]; ili „*Obično su svi svoji po krvi, ali kad što se posve tuđ čovjek u zadrugu priženi, i on sa svojom strankom nazivlje se tada skupnik*" [BED.].

U zadrugama patrijarhalnog tipa to se događalo samo iz nužde ali, kako nas obavješćuju neki odgovori iz *Ankete*, takve zajednice potom nisu bile dugog vijeka: „*To se prigodi kada dvije familije odveć malo članova imadu, te ih sama nužda i interes navedu da se sjedine, ali obično takove zadruge za mnogo neustraju*" [KO. BUK.] ili „*S malom iznimkom su zadrugari svoji po krvi i to u prvom, drugom, trećem, četvrtom a i petom koljenu. No biva da se iz jedne zadruge odijeljeni pripišu u drugu, s kojom inače po krvi u nikakvu rodstvu nisu . U ovakima zadrugama netraje dugo žuđeni mir, nego jedna ili druga strana počme na skoro svoju nezadovoljnost očitovati, te se svađati, dapače i tući, dok se opet ne podijele. U ovome slučaju ide obično pridošlica napolje sa onim dijelom koga je i donio*" [GRA. BRO.]

Ad 3) imovinsko-pravni odnosi u zadruzi/zajednici su se odnosili na njen posjed i imetak, koji su *per definitionem* bili zajednički. Ta temeljna zajednička imovina nazivala se u kajkavskim krajevima „stežer", „korenika", „domaćija" itd., a u štokavskim „stožer", „baština", „očevina", „djedovina" itd. Članovi zadruge/zajednice su, međutim, mogli posjedovati svoju imovinu *(osobinu)* koju su zaradili zanatom, trgovinom, radom izvan kuće (mornari, majstori) ili dobili (ženin miraz) itd., a u nju su spadale kako pokretnine, tako i nekretnine. Ova se osobna imovina u štokavskim krajevima većinom nazivala „prćija" a u kajkavskim „osebunjek" – kako nas obavješćuju odgovori na trideset i četvrto *pitanje (34. Mogu li zadrugari imati svoju imovinu* – peculium? *)* Bogišićeve Ankete: „*Može svaki zadrugar imati prćiju. Nalazak koji nije ničiji, spada onome, ko ga je našao, isto tako i dar onome ko ga je dobio.*" [LIK.] ili „*svaki zadrugar može imati svoju osobinu: sve što si zanatom, trgovinom priskrbi*" [STUB.] ili „*može* [imati osobnu imovinu], *ako je dobio izvan kuće, osobito mornari imaju taku osobinu*" [KON.] ili „*mogu zadrugari imati i svoju osobinu (osobni imetak) i*

mnogi ga i imaju kao: novce, marvu, nepokretnine, kuću, polje, vrt, vinograd, pčele itd." [LIK.].

Kao specifična vrsta zadruge/zajednice javlja se na području Vojne krajine tzv. krajiška kućna zadruga za koju se često tvrdilo kako su je uvele i razvile krajiške vlasti. Kaser, međutim, u svom djelu tvrdi da se *„taj složeni oblik obitelji nije razvio u Vojnoj krajini*", nego je ona *„rezultat kulturnog razvitka pastoralnih društava dinarskog gorja, a u Vojnu su je krajinu sa sobom donijeli doseljeni Vlasi/Srbi.*" Kaser zaključuje kako *„zadrugu nije pronašla krajiška uprava*", nego *„kodificirala samo ono što je ionako postojalo*"[72]. *Drugim riječima, vojnokrajiška je uprava zatečene tradicionalne oblike kućnih zajednica nastojala propisima i zakonima kodificirati prilagođujući ih svojim potrebama, jer „što se više ljudi iz njih dobiva, to se sposobnija posada može staviti u našu ratnu službu.*"[73]

Izbor glavara po kriteriju sposobnosti, kao primjerice u Rakovcu (da je kandidat *„pametan, pravedan i poslen*"), kao načelo demokratičnosti, bilo je eminentna karakteristika kućne zajednice zadružnog tipa, dok je nasljeđivanje (obično po starosti), kao načelo patrijarhalnosti, bilo odlika kućne zajednice plemenskog tipa. S druge je strane bilo i primjera sasvim moderne demokratičnosti u nekim, nekoć patrijarhalnim zajednicama, kao na primjer u ljubovijskom i azbukovačkom srezu i okružju podrinjskom (Srbija): *„Dosta puta starješuju redom svi odrasli zadrugari – obično po godinu ili dvije, te se tako prokušaju, koji je najbolji za to, pa on i ostane, dok ne učini što na štetu zadruge, ili spram nje nemaran postane.*" [LJUB.]

Iz svega navedenog proizlazi da je termin „kućna zajednica" primjereniji kao opći pojam za takve vrste zajednica a na što upućuju i lat. *„communio*" odnosno drugi dio njem. termina *Hauskommunion*, ali i Sicard: *„Možda bi bolje bilo utvrditi uvjete bez kojih nema kućne zajednice, bilo pod imenom zadruga ili pod bilo kojim drugim imenom, koje se javlja na Balkanu – da počnemo sa slavenskim ili kroz historiju slaveniziranim dijelovima Balkana. Da li je to kućna zajednica? Svakako da jest, ali ju je možda bolje nazvati kućna ekonomska zajednica.*"[74].

„Kućna zadruga" bi bila oznaka one vrste tih zajednica (kućna zajednica zadružnog tipa) koje karakterizira načelo demokratičnosti: to je „skupčina" tj. kućna zajednica koju odlikuje zajednički život i skupna, zajednička imovina. Tu zajedničku imovinu (posjed) obrađuje „družina" koja ne mora nužno biti u rodbinskim odnosima a njome upravlja na određeno vrijeme izabrani (kriteri-

[72] Kaser, *Slobodan*, str. 131. i 133.
[73] Luca, *Iustitzcodex* S. 376.
[74] Sicard, *Razmišljanja*, str. 30.

ji izbora: sposoban/pravedan/pošten/marljiv član zadruge) glavar, koji je samo prvi među jednakima i koji svakodobno može biti smijenjen. Kućna zajednica navedenih obilježja utemeljena je na gospodarskoj osnovi i predstavlja „zajednicu kućno-gospodarskog tipa" (Sicard) ili zadrugu.

Druga vrsta „kućne zajednice" je ona plemenskog odnosno patrijarhalnog tipa ili kraće „kućna patrijarhalna zajednica", koju karakterizira patrijarhalni ustroj: to je „kuća" ili „porodica" (veća ili manja) utemeljena na tradiciji o zajedničkom podrijetlu i egzogamična (zabrana sklapanja braka među članovima roda). Na čelu velike obitelji (otac i majka s oženjenim sinovima i njihovom djecom, kao i eventualno ostarjelim roditeljima) u pravilu je njen najstariji član (starješina) odnosno „otac obitelji" *(pater familias)* s apsolutističkim ovlastima a nakon njegove smrti nasljeđuje ga (kriterij nasljeđa) njegov najstariji sin[75]. Kućna zajednica navedenih obilježja utemeljena je na patrijarhalnoj osnovi i predstavlja kućnu zajednicu plemenskog tipa, a ne zadrugu.

Budući da su rakovečke kućne zajednice pripadale kategoriji kućnih zadruga, valja razjasniti i neke od njenih obilježja, prije svega termin z a j e d n i č k i . Ovo se „zajedničko" naime – kao što je lucidno zamijetio Sicard – ne smije miješati s kvalifikativom *kolektivno*: *„Precizirajmo nekoliko osnovnih podataka. Treba se osloboditi kvalifikativa* kolektivno*. Ta se riječ često odveć paušalno, bez dovoljno distinkcija, naljepljuje na vlasništvo, autoritet i rad. Ono što treba uvažiti jest da je vlasništvo* nedjeljivo *i da je ono* zajedničko*, da je autoritet* zajednički autoritet*, te da je i rad* zajednički*. Isto tako život u zadruzi nije kolektivan ni kolektivistički, nego je to život u* zajednici*, život* zajedničarski *(communautaire)"*[76]. Sicard dalje raščlanjuje i drugu bitnu odliku kućne zadruge – s r o d s t v o njenih članova: *„Dakle, što se tiče naziva skupine, trebalo bi poći od riječi domus pa doći do riječi „kućna". U svojoj suštini zadruga je kućna skupina iako – kao što ćemo kasnije vidjeti – nije uvijek samo to. Zadruga je također i bratska skupina. U nekim predjelima Balkana susrećemo naziv* bratska općina*, dakle naziv koji u sebi već sadrži oznaku srodstva, tj. grupe braće. I ovdje smo vrlo daleko od naziva porodica, ali smo bliže nazivu* domus*, tj.* kuća*, u kojoj – u širem značenju te riječi – žive braća, dakle određeni broj ljudi iste krvi. U principu je to tako – barem je to tako u znatnoj većini slučajeva."*[77] U nastavku svojih *Razmišljanja* Sicard navodi dvije iznimke koje remete ovo bitno etičko obilježje kućne zajednice: 1) priženjenje (zet postaje zadrugar) i 2) pridruženost radnika (nadničar/stranac postaje zadrugar).

[75] Tomašić, *Društveni,* str. 18.
[76] Sicard, *Razmišljanja*, str. 31.
[77] Sicard, *Razmišljanja*, str. 31.

Međutim, ono što Sicard pri tom zanemaruje jest činjenica kako su ove dvije iznimke karakteristika kućnih zajednica zadružnog tipa a kada ih počne primjenjivati kućna zajednica patrijarhalnog tipa onda ona postaje stanoviti prijelazni oblik ka onoj prvoj, a ne više izvorna patrijarhalna kućna zajednica. Primjera rečenih iznimaka imamo i u kućnim zadrugama Rakovca i okolice, a najeklatantniji je onaj kućne zadruge Pajur (Dvorišće), koja se pod tim imenom prvi put javlja u rakovečkom urbaru iz 1716. godine[78] u kojem je glavar kućne zadruge *Gasparich Martinus aliter Pajur*. Potom je već u urbaru iz 1720. godine *Martin aliter Pajur* prekriženo i dopisano *Gabrina ili Mikula*[79] odnosno u crkvenom popisu *(Regestum) iz 1720. godine*[80] *– Gasparich Martinus seu Gabrina. Zatim u urbaru* iz 1755. godine[81] javlja se na istom selištu *Lucas Pajur*. U *Popisu* iz 1769. godine[82] opet *Michael Pajur* a u *Popisu* iz 1778. godine[83] isti kao *Mihalj Baan,* odnosno u *Popisu* iz 1804. godine[84] obitelj *Baan,* da bi se kasnije zvali *Baan-Pajur*[85]*,* pa onda samo *Pajur*[86] *itd.* Ukratko, Sicard dokazuje da su navedene iznimke gospodarske naravi, jer se temelje na zajedničkom radu. Pridošlica koji se u zadrugu priženio ili joj se pridružio a nije iste krvi, postaje ravnopravni član kućne zajednice zbog gospodarskih razloga: „*Nadalje, čini nam se da u pomanjkanju drugih pojava koje bi se mogle javljati kao izuzeci (ipak ćemo kasnije neke navesti), ova dva izuzetka od etičkih normi, a koji se javljaju prije svega zbog ekonomske korisnosti, dozvoljavaju da u najmanju ruku otkrijemo jednu ekonomsku tendenciju koja je komplementarna karakteru zadruge, kao kućne zajednice. To nas naprosto upućuje na zaključak da se tu radi o skupini kućno-ekonomskog tipa*“[87].

U literaturi se često spekuliralo o broju članova zadruge, posebice temeljem prije navedenih opisa onodobnih zajednica, kao npr. kod Csaplovicsa: „*Cijelom*

[78] *Legister Rakovečki* – Arhiv HAZU (AH), IV/b-63.

[79] *Urbarium dominium Rakovecz A.D. 1720-24.* – AH, IVb-64.

[80] *Protocol 144/XVb* – Kaptolski arhiv Zagreb (KAZ).

[81] *Urbarium boni Rakovecz. Rakoveczensi urbarii post tumultum rusticorum in Raven 1. Martii 1755.* – AH, II d-109.

[82] *Praestationes libertinorum et colonorum in bonorum Rakovecz ad Verbovecz applicatorum A. D. 1769* – AH, III d – 34.

[83] *Conscriptio coloni domine comitisse vidue Joan. Patachich a. 1778.* – Hrvatski državni arhiv (HDA), Križevačka županija, Acta urbarialia, kutija 743.

[84] *Conscriptio parochiae Rakovczensis a. 1804.* – HDA, Križevačka županija, Consriptiones, kutija 754.

[85] Tako *Ban aliter Pajur Luka (1796. - 1826.)* ili *Ban aliter Pajur Ivan (1819. - 1855.)* – Matične knjige Rakovec.

[86] Tako *Pajur Vid (*1859.)*, dok je njegov najmlađi sin *Mijo Pajur (1892. - 1968.)* u MK rođenih dva puta, prigodom rođenja svoje dvoje, iste godine umrle djece, još zabilježen kao *Pajur-Ban,* a kod ostalih troje samo kao *Pajur.*

[87] Sicard, *Razmišljanja*, str. 32.

nepodijeljenom zajedničkom obitelji upravlja gospodar i nije rijetko da u takvoj zajednici ima 60 i više duša. Može se naći, doduše rjeđe, i 100 ljudi, dok je od 20 do 50 glava uobičajeno stanje"[88] ili Hietzingera: „*U mnogoljudnim se zemljama obično računa samo 4,3 ili 4,4 ili 4,5 glava po obitelji, dok u rjeđe naseljenoj Krajini dolazi osam do devet osoba na jednu kućansku zajednicu*"[89], odnosno Evansa: „*U ovom selu* [Vukovje kod Slav. Broda] *bilo je jedva nešto više od deset onih ogromnih porodica kojih ima u okolini Siska, kako nam je rečeno, sa po trista članova*"[90].

Na treće pitanje Bogišićeve *Ankete* iz 1874. godine *(3. Koliko je obično glavâ u zadruzi, i koliko ih od prilike u najvećoj zadruzi biva?)* odgovoreno je: „*Zadruga ima od 10-50 glava, najveća zadruga za koju zna izvjestioc imala je 60 dušâ a najmanja 3 gdje je počimala ili izumirala – poprieko se može uzeti 5-50. Prava sredina je od 25 do 30 duša*" [STUB.]; *Gdje više a gdje manje. Najviše dopiru do 42-44 glava*" [RAK.]; „*šest, osam do deset; u najvećoj do dvadeset, do trideset glava*" [BED.]; *U malim kućama je obično do 10, u srednjim 15-16, u velikim 20-25, a u najvećim i do 40 duša*" [GRA. BRO.]; *U najvećoj zadruzi ima do 50 i 60 duša; takijeh je najviše u krajini vojničkoj. Obično biva po 5 do 8 oženjenijeh ljudi*" [OK.(UĆANI)]; „*Ima obično desetero, petnajstero čeljadi; u najvećim zadrugam biva ih 20 do 25 glava*" [LIK.]; „*Rijetko se sluči da u jednoj kući prebiva mnogo glava zajedno: to se češće vidi u onim predijelima gdje ljudi živu blizu planina i bave se pastirstvom*" [KO. BUK.]; „*Obično u Primorju ima zadrugâ od 10 do 30 i 35 duša, a u manjim: muž, žena i djeca*" [MAK.]; „*G. 1806, kuća Magudova, koja se drži jedna od najznamenitjih kuća u Konavlima, imala je 42 duše,; među njima 9 žena udatijeh a 13 djevojaka za udadbu*" [KON.]; „*od 2 do najviše 30 glava*" [BOS.(NA, SREDNJA)]; „*Najviše može biti od 20 do 25 čeljadi, no vrlo su rijedke ovako zadružne familije. Obćno 6 do 10 a najviše muž i žena dokle im se djeca požene*" [H.C.B.]; „*U gornjoj Hercegovini obično od 12 do 20 duša, ali je odgovorilac slušao da u Gackome i Nevesinju biva u povećim kućama i do 60 glava, a jedna u Gackome ima ih do 70. u katunima*[91] *naprotiv nema ih nikada više od 10 ili 15 duša ni u dobroj kući a u manjoj: muž, žena i djeca*" [H.K.]; „*U familiji koja nije inokosna bude obično po sedmero do dvanaestero a kadgod i do petnaestero*" [BUD.(VA)]; „*Najveća zadruga, za koju javlja dopisnik, ima 15 oženjenih ljudi*" [ŠAB.(AC).]; „*Obično 4,5, 10,, 15 kad kad do 40. Opisač zna zadrugu i preko 40 duša, koje žive u dvije kuće*" [LJUB.]; „*Dva brata oženjena, pa i ne imala djece, kaže se da su zadružna; i za oca sa dva sina velika i opet se kaže da je zadruga. Ali ovo je najmanja zadruga, i tako ide*

[88] Csaplovics, *Slavonien I*, S. 105.

[89] Hietzinger, *Statistik ... 1* S. 188.

[90] Evans, *Kroz BiH*, str. 109.

[91] *Katun* = vjerojatno od rum. *cătun* = zaselak < alb. *katund/i/* = selo, kraj.

dalje, najviše do 50 ukućana ili živih glava. U ovoj okolici zna opisač samo jednu sa 53 duše. Srednja mjera zadruge je 20 glava" [RO. AZ.]; *„od 20 do 40 glava"* [GURG.]; *„Obično okolo 20 a u najvećim nađe ih se i do pedeset glava"* [GOL.(UBINCI)]; *„U zadruzi je obično 20 duša, a ima ih i do 40"* [STA. PA.], *„Kolikogod ih se u kući rodilo ili udajom dovedeno svi čine jednu zadrugu ili kućnu družinu, tako da u većim kućama ima 30-40 i do 50 glava"* [STROŠ.]; *„Biva po 10-20 glava, a u najvećoj zadruzi od prilike 30-36 duša"* [ZEM.].

Ako prihvatimo Pavličevićevu teoriju o veličini ravničarskih zadruga – *„Zadruge su prema broju članova družine obično razvrstane u male, srednje i velike. Ta podjela je relativna jer, primjerice u gorštačkim krajevima gdje je obično bio i velik priraštaj pučanstva malom se nazivala kućna zajednica do 20, srednjom od 20 do 50 a velikom preko 50 članova. U ravničarskim predjelima gdje je i broj djece obično bio manji uzimala se podjela do 10 ljudi za malu, do 20 za srednju, a preko 20 za veliku zadrugu. U prvom slučaju nisu bile rijetke zadruge sa preko 80 ukućana, a u drugom su i one s oko 50 bile izuzetak"*[92]. – onda su u *Anketi* navedene rakovečke velike zadruge od 42-44 glava bile iznimke, a ne pravilo.

Iz godine 1750. datira Popis stanovnika imanja Vrbovec i Rakovec[93], dakako ne svih stanovnika nego samo glavara kućnih zadruga ili očeva inokosnih obitelji. Specifičnost ovog Popisa su tri rubrike *(domaćin, oženjenih braće i/ili sinova i neoženjenih iznad 15 godina za rad sposobnih)* iz kojih se može iščitati ponešto o kućnim zadrugama u to vrijeme.

Najveća kućna zadruga bila je u malom selu Kusanovec (4 KZ) a brojila je 7 obitelji: *Thomas Tomassich* (Tomaš Tomašić), *domaćin 1, oženjenih braće i/ili sinova 6.*

Potom su veće kućne zadruge bile u najvećim selima: u Peskovcu (64 obitelji) – 2 KUĆNE ZADRUGE (Petar Jagatić i Petar stariji Jagatić)) s 6 obitelji, 2 KZ (Ivan Jagatić i Miško Kos) s 5 obitelji te u Lonjici (89 obitelji) – 3 KZ (Stjepan Horvatinović, Andreas Đuretek i Jakob Đuretek) s 5 obitelji.

U ostalim selima rakovečke purgarije, kmetskim i slobodnjačkim selima bilo je tek nekoliko većih kućnih zadruga: slobodnjak Andrija Goricaj s 5 obitelji u Rakovcu, Gregor Dumić s 5 obitelji u Baničevcu, Đuro Gašparić s 5 obitelji u Dvorišću, Luka Baček s 5 obitelji u Samoborcu. Sve ostale kućne zadruge bile su srednje ili manje.

Od srednjih je kućnih zadruga bilo 10 s 4 obitelji (Andrija Biđin, Tomaš Prelec i Pavel Sterk u Rakovcu; Lovro Heroić u Baničevcu; Luka Petrinović i Stjepan

[92] Pavličević, *Kućne*, str. 80.

[93] *Conscriptio dominii Verbovecz & Rakovecz Incolarum etc. in Anno 1750 die 2da Maii* – HDA, Križevačka županija, *Conscriptiones et urbarialia*, kutija 750.

Pakljan u Brezanima; Antun Gašparić i slobodnjak Đuro Rakarić u Dvorišću; Miško Klemeš u Hruškovcu te slobodnjak Pavao Raplinović u Hudovu).

Kućnih zadruga s 3 obitelji bilo je 39 (Gašpar Tandarić, Andrija Očić, Andrija Gašparić, mjesni zvonar *(campanator loci)* Andrija Porkulabić i Matija Blagušević u Rakovcu; Đuro Dumić, Đuro stariji Dumić, Đuro Heroić, Matija Foglec, Đuro Žebec i Franjo Čegec iz Baničevca; Đuro Baček i Andrija Pakljan iz Brezana; Gregor Jaklinović i Stjepan Šmar iz Dropčevca; Martin Klemeš i Pavel Prelec iz Hruškovca; slobodnjak Marko Vuković iz Hudova, Miško Đuran iz Kusanovca, Stjepan Čadović, Gregor Huradin, Matija Butić i Marko Čolig iz Mlake; slobodnjaci Rade Bulić, Đuro Posavec i Stjepan Posavec iz Radoišća; slobodnjak Lazo Magovac iz Salnika, Gregor Blagušević iz Samoborca, slobodnjaci Gregor Bencerić, Blaž Bencerić, Marko Peršun, Mirko Haboić i Miško Jagatić iz Peskovca te slobodnjaci Ivan Kralj, Blaž Horvat, Đuro Špoljarić, Đuro Kovačić, Stjepan Solarić i Matija Rihelj iz Lonjice).

Najviše (51) je bilo malih kućnih zadruga s 2 obitelji (Andrija Haladin, Ivan Sudec i Antun Martinjak iz Rakovca; Matija Foglec i Matija Prelec iz Baničevca; Martin Čuča iz Brezana; Andrija Šmar, Martin Šmar, Blaž Breznički i Andrija Bertečić iz Dropčevca; Gašpar Culifaj, Matija Culifaj, Andrija Culifaj, Matija Podrk i Stjepan Boica iz Dvorišća; Simon Kralj i Matija Jarček iz Golog Vrha; slobodnjak Martin Abramec iz Hudova; Blaž Đuran iz Kusanovca; Matija Šantak iz Mlake; slobodnjaci Ivan Šabarić, Blaž Bertić, Stjepan Kačak i Đuro Besedić iz Radoišća; slobodnjaci Gajo Bubanović, Vujo Đurđević, Stojan Vukšić, Vid Đurđević, Nikola Bukvić, Nikola Garapović i Nikola Poskurica iz Salnika; Martin Fotović, Đuro Baček, Mirko Kramar, Miško Vincetić i Matija Švagelj iz Samoborca; slobodnjak Ivan Golić iz Valetića; slobodnjaci Šimun Kos, Đuro Kos, Ivan Lozan, Gregor Jagatić i Andrija Bertek iz Peskovca te slobodnjaci Marko Lukačević, Miško Horvatinović, Martin Horvatinović, Blaž Kralj, Pavel Poturiček, Matija Poturiček, Jakob Levačić, Martin Rihelj i Jakob Rihelj iz Lonjice). Inokosnih je obitelji bilo 30 (Pavel Lugarić, Andrija Haladin, Đuro Priščan i Matija Brcak iz Rakovca; Šimun Guštek iz Baničevca; Matija Šmar iz Dropčevca; Gregor Butković?, Pavel Šarutan i Đuro Papeš iz Dvorišća; Matija Fant iz Hruškovca; slobodnjaci Jakob Gregurić i Matija Sokolić iz Hudova; Ivan Canjek, Ivan Žebec i Đuro Vincek iz Mlake; slobodnjaci Mitar Hranilović i Vaso Hranilović iz Radoišća; slobodnjak Ilija Kulaj iz Salnika; Tomaš Fotović, udova Uršula Tvorić i Lovro Runjak iz Samoborca; slobodnjaci Đuro Radošević, Luka Ban, Martin Ivelić, Petar Vuković, Luka Radošević i Matija Ivelić iz Valetića; slobodnjak Luka Peršun iz Peskovca; slobodnjaci Antun Horvatinović i Ivan Puhalec iz Lonjice).

Iz *Popisa* se može zaključiti da je velikih kućnih zadruga bilo malo, a uglavnom su prevladavale srednje i manje. Zadruge Bencerić i osobito Jagatić (Peskovec) bile

su najnapučenije baš kao i u vrijeme Bogišićeve *Ankete*: *„Bencerićâ i Jagatićâ imade 5-7 kuća, od kojih svaka imade jošte i drugi pridjevak, kao, Bencerići: Pepelko, Fankesec itd. Jagatić knez, – Jagatić Sekulov itd*“[94].

Poslije ukinuća kmetstva (1848.) mnoge se zadruge u drugoj polovici 19. stoljeća postupno raspadaju i d i j e l e , tako da Miler u svom članku iz 1897. godine piše: *„Južnoslavenska zadruga opstaje u Hrvatskoj, Slavoniji, Srbiji, Bugarskoj, Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori i Dalmaciji, ali je, osim u Crnoj Gori, već uočljiva tendencija njene podjele i polaganog nestajanja*“[95].

Diobe su mogle biti 1) „prinudne“ ili 2)„prirodne“: nakon ove druge nastajale su nove zadruge. O jednoj „prirodnoj“ diobi zadruge obavješćuje nas Milićević pripovijedajući zgodu iz povijesti svoje obitelji:

„Pradeda moj Milić, koj je porodicu našu iz Stare Srbije ovamo doveo, u svojoj 85. godini doživio je toliko poroda od sebe i svoje braće, da je već za nekoristno držao više ih sve u skupi ostaviti; stoga jednom, na neki praznik, zovne k sebi sve sinove, sinovce i starije unuke s njhovim ženama pa im rekne: 'Deco, ja sam rad da vam kažem da je košnica već zamatičila i treba da se roji; pletite praznike, skidajte kantare, da ne pojedu čele zimovnik'. Oni se svi ubezeknu neznajući šta to upravo znači a kad im on kaže da treba već da se podele oni se snevesele a neki briznu plakati, i, misleći da je tome neko od njih uzrok, zaištu da im ga odkrije pa da ga iseku. 'Nije, deco moja, niko drugi taj, što oće deobu, nego je oću ja', rekne stari, 'meni je od svih vas najžalije što će ono što se dosad zvalo samo naše, odsad da se zove i naše i vaše i njino al je i to bolje nego da se podelite onda kad sami budete moga doba'. Naučeni u svemu slušati dedu oni su se podelili al deca njina kroz dugo vreme nisu mogla da se obaveste koje je čija kuća nego su uvek i danjivala i noćivala gde ih kad zateče dan ili mrak. Bivalo je, pričalo se, da sva izglasa zaplaču, kad im se rekne: 'Ajdete, svako svojoj kući: to nije vaša kuća'.[96]

U „prinudnoj“ se diobi zadruga nije dijelila zbog veličine i brojnosti kao u „prirodnoj“, nego zbog unutrašnjih i vanjskih razloga te se nakon nje zadruga obično raspadala na inokosne obitelji. Ova je „prinudna“ dioba mogla biti regularna i redovna (nazočnost općinskih i sudskih organa), ali i potajna (zbog ograničenja i zabrana kao i nemogućnosti podmirenja troškova).

Ovim diobama zadruga smanjuje se i njihov broj u vrbovečkom kotaru te, prema podacima zemaljske uprave iz 1860. godine, zadruge *„stranom neobstoje, a stranom još obstoje u vrlo malom broju“*. Bogišićeva nas *Anketa* obavješćuje (sudeći po prezimenima – *Bencerić i Jagatić* – anketirani su žitelji sela Peskovca), o stvarnom stanju i rakovečkih zadruga, dakako, onih koje se još nisu raspale.

[94] Bogišić, *Gragja*, str. 15.
[95] Miler, *Die Hauskommunionen,* S. 201.
[96] Milićević, *Pregled,* str. 156-157.

1. O zadrugama uopće

U Rakovcu i okolici ljudi žive u zadrugama *ali se od nekoga vremena zadruge počimlju trgati, a zadrugari dijeliti. Šire familije zove narod: skupčina, društvo, bratstvo; uže: jedinščina, osebnječar a broje gdje više, gdje manje ukućanah. Najviše dopiru do 42-44 glava*. Ukućani su *većom stranom svi svoji po krvi, al imade i pridošlica koji se priženio u kuću, ili inače usljed ugovora pridružio se ukućanima te postao njima ravnopravnim*. Katkada se *dogodi, osobito u malobrojnoj, dakle siromašnoj zadruzi, da se ili sluga priženi ili da se k cijeloj obitelji pridruži; pa su onda svi jednaki te sačinjaju zadrugu.*[97] Postojani imetak zadruge čine *sva gospodarska zdanja, kleti, šljivci itd.* a *poštena kuća ili zadruga drži, da joj valja zadružne nepokretnine neoskvrnjene sačuvati, a niti pedalj zemljišta odstraniti, prodati; u ostalom imade iznimakâ. K stežeru spadaju pokretnine: ratarske sprave, oruđe, pokućstvo, kuhinjska sprava, škrinje i ino mertuće u žitnici, vinogradsko orugje i sva sprava u preši i kleti: kadce, badnji, brente, škafi, preša, lakomice itd.* Ipak, *u slučaju veće nesreće n. pr. požara, pošasti, glada itd.* može se prodati nešto što k *stežeru* pripada *a što biva uz dogovor i privolju svih muškaraca zadruge.*

2. O gospodaru (domaćinu) zadruge

Glava i zastupnik zadruge kod općine, vlasti i crkve je gospodar (domaćin) zadruge kojeg *biraju članovi zadruge, vodeći pri tom računa da je kandidat pametan, pravedan i poslen. Prisvoji li si koji zadrugar tu čast što katkad biva, to ga zadrugari mrze, ne slušaju, i uopće se imanje primiče k raspadu. Vide li,* pak ukućani da je domaćin *rasipan, pijanac raspikuća itd.; ako je nepravedan prema ukućanom, nebrižljiv itd. mogu ga te časti lišiti pomoću općinskog ili kotarskog suda. Po smrti ili smetnuću zadrugari obično odmah biraju drugoga gospodara. Domaćin je obično oženjen, može biti i neoženjeni, ali to rjeđe biva. Većom stranom biva vrstan stariji čovjek; kad starijega nema tad biva i mlađi. U ovoj okolici nikada i nigdje* domaćin zadruge nije bio, a niti može biti – žena. Domaćin ima pravo *određivati ukućanim posao; kod stola dijeli im: meso, gibanicu; - zastupa ih kod poglavarstva; drži pod svojim ključem slaninu, kruh, vino, žitak – toga se može više putâ naužiti, bez da mu iko priječi, ili spočitava. Skrbi za sô, obuću, hranu – čuva zadružni imetak. Bez dopuštenja zadruge može domaćin prodati manju kakovu od neznatne vrijednosti stvar.*

3. O domaćici (gospodarici) zadruge

Domaćica (gospodarica) *zadruge obično je domaćinova žena ili koja druga, obično najstarija i najpametnija žena u zadruzi.* Djevojka tu čast ne može obna-

[97] Tako je, primjerice, Brezovečki Marcus, prema obiteljskoj predaji, isprva bio sluga a poslije pridruženi član kućne zajednice Biđin, kako je i zabilježeno u Matičnim knjigama: *Marcus Brezovečki aggregatus* (tj. pridružen) *Bigjin*.

šati, *dok je udovica domaćica u mnogim kućama. Ako je starija, gospodarica se u odnošaju prema zadrugarima ponaša kano majka prema djeci. Bude li domaćicom domaćinova žena, to u izbiranju gospodara i gospodarice neima razlike. Inače jest, ako je domaćicom udova. Domaćica raspolaže mlijekom, maslacem, maslom, sirom, jajima, živađu, povrtljem. Ona kuha obrok, doji krave i hrani malenu djecu i nadzira ih. Brine se za živad.* Zadrugari se dijele *na neoženjene i oženjene* a imaju pravo *užitka svega pridjela,* dok im je dužnost *brinit se za uzdržavanje kuće.*

4. O pravima i dužnostima zadrugara

Prava zadrugara stječu *čim nastupe dobi u kojoj su za svaki rad.* Glede prava glasa *se na godine ne gleda, već na razboritost, pa čim prije koji zadrugar ovu postiže, tim prije ima glasa u savjetovanju,* dok *žene imadu pristup ali glasa neimadu. Savjetovanje biva obično u svetac, ali i u drugi dan, kad su svi zajedno, n. pr. kod obroka.* Na takvu savjetovanju *u kući gdje vlada sloga i sporazumljenje, tu odlučuje većina glasova, ili i sam domaćin, uživa li povjerenje zadrugara; neima li u kući toga, tad odlučuje samovolja gospodareva, koja vuče za sobom svakojake posljedice.* Na takvom se općem vijećanju zadrugara raspravlja o *predmetima veće vrijednosti kao nepokretnine: polja, livade, vinogradi, šume, blago: konji, voli, krave, krmci; žitak, vino. Inimi manje vrijednosti predmetima raspolažu domaćin ili domaćica svojevoljno bez negodovanja gospodara.* Zadrugari *do prije nekoliko godina neimadoše svoju osobinu, osebunjek (*peculium*), nu sada već imadu većom stranom. U osebunjku mogu imati i nepokretninu: trsje, livadu i pokretninu: kravu, krmaču.* Ukućani idu na zaslužbu izvan kuće *po Hrvatskoj, Slavoniji, Ugarskoj i Kranjskoj na ciglanu svake godine pola; imade li ih u kući šestorica, to će jedne godine poći trojica, a druge druga trojica.* Onaj koji ode *na dobit ne daje* u ime naknade za domaće poslove *ništa. Inače jest, ako odlazi svake godine, kao što su u Rakovcu "ciglarski majstori", ovi ostavljaju zamjenika, kojemu plaćaju za vrijeme od uskrsa do svih svetih 30 for.* Glede slanja kojeg mladog zadrugara na nauk, bogosloviju ili nautiku *nema slučaja sada, a ne zna se niti da bi ikad što takova ikoja zadruga bila učinila.* Ako zadrugar ostane nekoliko godina izvan kuće *ne gubi ništa* od svojih zadružnih prava. *Može se povratiti kad hoće. Nastupi li dječak 18tu godinu, pa privoli na ženidbu, to će ga domaćin ženiti o Katarinju. Udovci se žene obično zimi. Ovdje kažu: mjeseca siječnja.* U slučaju gladne godine ili kakve druge potrebe imućni zadrugar nije dužan zadruzi dati svoj *osebunjek: dade li ipak to mu se poslije gotovim novcem plaća ili u naravi vraća. Osim nazivanja rodbinskim nazivom* običaj je *jošte vikanje* (kažu mu vi mjesto ti), *kojima se služe žene prama svojim mužem, snaše prama neoženjenu momku, al ne obratno. Zadruga nabavlja svim članovima opanke; odjeću nabavljaju mlađim roditelji, oženjeni sebi sami, siročad opskrbljuje sa svim zadruga.* Pravâ žena *su ista, koja i zadrugarom muškar-*

cem; dužnosti su im nabavljati i čistiti rublje, baviti se vrtom, kravami, živadju, djecom, slušati domaćina. Žene dobivaju lukno i krumpir da po volji s njim raspolažu a mogu svojevoljno prodati po koju kokoš (sve ne), puru, gusku, koje jaje, masla, bez uštrba domaćih. Zadruga im, ako i muškima, kupuje *samo opanke. Čizme, nakit, zobun, kabanicu kupuju udatim muževi, a djevojkam ili roditelji, ili same, od onoga što se zasluže nadnicom.* Žene osim toga imaju i svoj *osebunjek, ako su dobile štogod, bilo od roditelja ili od svog inog roda.* Ići *na dobit* izvan zadruge (zaslužbu) *bez dozvole gospodareve ne može i ne smije nijedna žena. Češće idu udovice, i djevojke koje ne imadu živih roditelja.* Ženski poslovi su: *da bijele kolje za vinograd i trsje vežu i kopaju, nakašaju gruđe oranicom, kopaju, žanju, suše sijeno, skrbe za predivo, tuku, taru, miču, predu, tku, šiju rublje, peru, popravljaju, zimi peć lože, luč pale i krešu, vodu nose.* Osim toga, *šiju i popravljaju odjeću svaka sebe i svojemu.* Djevojke *imadu prava i dužnosti iste, koje i druge žene; nošnjom se razlikuju od inih žena jedino u tom, što su gologlave, te im pletenice (vlasi) niz leđa vise, dočim su udatim na zatiljku smotane i poculicom pokrivene. Poslove rade iste kao i žene, izuzimavši posao sa djecom.* Djevojčina se *osobina (osebunjek) sastoji od odjeće i nakita. Ako je siroče zahvatilo štogod iza smrti svojih roditelja, to je preko obične osobine.*

5. O udaji/ženidbi

Pri udaji ne postoji poseban red, nego se udaju *bez svakog reda, ko koju prije ustraži, ona se i prije udaje (poslije navršene petnaeste godine).* Razdoblje između vjeridbe i ženidbe traje *dva do tri tjedna. Dok se obave zakonom propisana proglašenja u crkvi, ispit mladenaca, i dok stigne dozvola županijska. Kad gospodar ili roditelji naume dječaka ženiti i kad je tomu vrijeme, to ode k djevojki ili k njezinim roditeljem majka dječakova, ili ina koja žena iz kuće da nagovara i snubi djevojku, i roditelji joj, koji sad, imadu li volje, kažu: "neka dođu snuboci!" Drugog će dana dječak sa snubokom k djevojci; jesu li isprosili djevojku, odu dječak i snubok k susjedu djevojčinom na zajutrak – za tog vremena se obuče u svečane haljine devojka, te se sa vrativšem dječakom i snubokom i s jednom ženom iz svoje kuće uputi k svomu u okolici rodu, pitati: da li ovaj pristaje na namišljenu ženidbu? dogodi se često da rod djevojku odgovori, tada svaki sebi kući – u protivnom slučaju, idu k župniku na zapis a odavle k djevojci. Za toga se dovuče večer, od dječaka se donesu k djevojci 4 polića vina, a kuća djevojčina će dati večeru, a je li imućna i bude li gospodaru po volji dječak i njegova kuća, to će dati i sam dovoljno vina. Pod večerom se izmjene darovi. Dječak pruža djevojci božićnicu (jabuku) načičkanu cvancikami 6-12-15 ili jednim dvjema škudama; djevojka njemu ovelik crljeno-šaren rubac; izmjene si prstene, dadu si ruke – pa eto zaruka. Slijedećih trijuh nedjelja, ili svečanih dana ide snubok ili koji od roda sa dječakom, koji nosi polić rakije, k djevojci na zapitak.* Da je vjera (vjeridba) sklopljena drži se *kod naznačene večere, i izmjenjenih*

darova. Zaruke razvrgnu *ovdje rod svojimi spletkami, ondje snuboci od bolje imućnije kuće.* Narod o razvrgnuću vjere *u obće izražuje svoje negodovanje. Odstupi li dječak, ostavlja djevojci donešeni dar. Odstupi li djevojka proti djevojačkoj volji, to se zahtjeva, da djevojka kaparu (dar) oženi tj. da dvovrstnu svotu u novcu vrati: gospodari traže, da im se naplati večera potrošena.* Djevojci za udaju miraz daju roditelji a zadruga joj daje *čižme, zobun, 3-4 mjeseca staro tele i gozbu.* Miraz se ne ugovara *jer se uopće po svuda znade što će djevojka od kuće dobiti. A to se zove svadbeni dar.* Za svadbeni dar *kuća obično daje polugodišnje tele, zobun, čizme ili mjesto posljednjega dvoga 5-10 forinti. Imade li toga kuća, daje prije svadbe, često put i mnogo kasnije. Osim toga spreme roditelji djevojci potpunu odjeću, obuću, i nakit, jedan nov stolnjak (u škrinju jednu ili dvije); koje mladoženja sa snubokom i jednim svojim domarom u ponedjeljak ob noć (u srijedu je vjenčanje) odveze u svoj dom.* Nekretnina se u miraz ne daje. *Udovice obično ostaju u muževljoj kući*[98]*, te imadu sva prava i dužnosti, ko što i za muževa života. Pokretni imutak, osobina, jest njezina vlastitost, nepokretni npr. livada, vinograd prelazi na zadrugu poslije njezine smrti, pa ma se prije i po drugi krat udala i djece imala. Imade li djece muškog spola, to nepokretnine prelaze na ovu, – ženska djeca ne imadu dijela u tom. Kada se pak udovica preudaje zadruga nosi sve udadbene troškove, gozbu – ko što i kod djevojke; drugo ništa.* Da se udovice preudaju u istu zadrugu *događa se, al rijetko, i to samo u mnogobrojnijoj zadrugi, gdje nema crkvenih zapreka.* Konkubinata u kraju nema *i puk u obće o takovim osobam govori s prezirom. Nejma mu imena.* Zapreke udaji/ženidbi su *kumstvo* koje *je narodu velikom zaprijekom u ženidbi, zapreke srodstva proteže ovdje narod i dalje negoli sam zakon.* Narod *ne treba ni da znade stepene, već čim župnik kaže, da je srodstvo, a to on odustaje od namisljene ženidbe: „grijeh bo je, kaže, ženiti se u rodu, pa i neima tu sreće".* Ljudi iz dobre kuće obično se žene (odnosno djevojke udaju) iz slične kuće *samo ostarjelu djevojku dati će u slabiju kuću. Po poslovici "Ženi se, što najbliže, a kumi, što najdalje možeš" žene se u svom selu, ne mogu li si naći po volji, a oni odu u bližnje i u daljnje, pa i u bližnju župu po djevojku.*

6. O ženidbenim običajima

U ponedjeljak uveče, došavši po škrinju, dovezu po akova vina, i 10 funti govedine ili krmetine. Kad se to potroši, ditničnici odvezu škrinju, što obično biva poslije ponoći, a često i u zoru. Utorak na veče sakupe se svatovi i gajdaši kod mladoženje na večeru, koja traje preko pola noći. U srijedu urane svatovi i gajdaši (ovih obično trojica), te čim se je mladoženja priredio i nakitio što je ljepše i bolje znao, a svatovi se založili, i rujnim vincem okrijepili, zaredi mlado-

[98] U prilog tome govori podatak o majci Vida Pajura – Ursuli, koja je poslije smrti muža Ivana Pajura ostala u zajednici Pajur.

ženja, počam od oca si i majke, oko svih svojih starijih muškaraca moleći ih da mu oproste, što ih je gdje kao dječak uvrijedio, te sa tim ajde na put po mladu. Putem se svira, pleše i kliče. Došavšim pred kuću mladenke istrči im u susret domaćin, te ih upita:"Šta ste vi za jedni ljudi? Od kud ste? Što ovdje tražite?" odgovara mu se: "Imamo ovdje jednu zvijer, pa smo došli po nju". Prvi će mu opet:"Ja vas ne poznam; možebit ste vi kakvi zli ljudi, imadete li pasuš?" Tu će koji iz svatova izvaditi iz torbe komad izpisana papira, i predati domaćinu, a ovaj na to donese do dvije oke vina, što svatovi popiju pred kućom a tad im se dozvoli uljesti u kuću. Međutim je posneš (djeverušu) mladenku zaodjela običnom ali lijepom svečanom odjećom, na glavu joj stavila partu a na lijevu ruku ovelik šaren rubac pa poškropiv ju svetom vodom, ajde s njom iz komore u hižu (skupna velika soba), gdje su sakupljeni ukućani sa svim svatovima. Mlada stupi pred oca si i majku, pa će (mnogo klečeć):"Dragi ćaćek i mamek oprostite mi!" tu se više plače negoli govori s obijuh strana: "Hodi, hodi dušek moj dragi, vu ime božje, Bog te naj čuva na putu, da ti se ništ zla ne dogodi!" Gajdaši zagude, svatovi se porede, naprijed zastavnik, za njim tri mužikaša, tada snubok, za ovim mladoženja, za njim mladenka iza ove posneš, a napokon djever. Cijela povorka krene od kuće put crkve, a ukućani i seljani ih prate hiuškanjem, dok ih očima vide. U crkvu uniđu svi, te uz svirku obiđu veliki žrtvenik, gdje se mladenci obustave, a za njim posneš, zastavnik ostavi svoj cimer na malom žrtveniku, ode sa gajdašima i svjedocima iz crkve. U crkvi odmah iza zdavanja dvije posneši, koje uspored stoje, izmjene svojim mladenkam (s ove na onu bližnju a s one na ovu) parte, da u zakonskom stališu ne budu tobož podvržene glavobolji, nu taj običaj posljednjih nekoliko godina sasvim izostane. – Iza svršenih crkvenih obreda vraćaju se kući istim redom i na isti način kako odoše u crkvu. Došav kući, svrate se mladenci sa posnešom u komoru, gdje malko založe (jedu i piju) pa onda u kuću za stol. Ovdje se stavi pred svakog svata, muškarca, oka vina u peharu, koji se zove rubčenjak, kad se rubčenjaci isprazne nosi se objed. Gospodarica ili kuharica, noseći jelo u sobu, na pragu zahušne i progovori: „Pomozi nas Bog gospon čestnik, vozimo, nosimo, jošte više imamo!" Kod stola je glavna osoba čestnik. To je od roda uzet muški, koji vino prinaša, meso reže i dijeli, na red pazi, i uopće zastupa kuće-gazdu. Mladenci kod stola ne jedu ništ, imadu jedan mali peharac pred sobom, opleten svilenimi i vunenimi vrpcami, iz njega kad kad srknu malko vina. Večera traje skoro do pol noći, tad se beru darovi za mladu, od oca, majke, roda i svatova, daje se novac; darove pobira obično gajdaš, te ih od svakog pojedinog darovatelja nosi mladoj i predaje uz nekoliko riječi, gdje često koja krupna, nečedna padne, prema tomu, kako je čedniji ili prpošniji birač. U jutro u utorak oko 8 sati ustanu, te ajde sa mladom ka mladoženji; ali prije nego se uputi mlada opetovano moli oca, majku i sve ostale; ukućani hladnokrvno

obično odgovaraju:"Naj ti Bog oprosti, i mi ti opraščamo!" Majka si obično pada djetetu oko vrata, te ju grli, ljubi, gladi i govori:"Sinek moj, dušek moj! Bog te naj sprevađa! ti ostavljaš svoju majčicu?" daljnji govor obično plač uguši. Otac, ili gdje ovoga neima, najbliži rod, budi kuće gazda, će po prilici:"Idi djete moje, kad je tak Bog odredio, budi dobra, pak bude i tebi dobro itd." prema rječitosti govornikovoj i nagnuću njegovu spram mlade, više ili manje. Gajdašem je obično nepodnošljiva duga predika, oni zagude, zastavnik hijušne i zapleše, treba se rastajati. Ovdje pri ulasku u kuću dočeka budi mladoženjina majka, budi gospodarica, sa snopićem žitka i hljebom kruha, oboje uruči mladenki, a ova snopić stere hodnikom i po sobi, a kruh metne na stol. Ovako, tobož, neka dođe sa mladom obilje svega, osobito kruha u kuću! Ovdje čim su žene mladu počešljale, kao snahu, i metnule joj poculicu na glavu, odvedu mladence u komoricu, dakako, muzikom da malko spavaju. Oko podne ode mladoženja sa snubokom poziva nevjestine roditelje i rođake na večeru. Ovi dođu oko zapada sunca, a mlada ih čeka na dvoru te sve redomice izljubi. Večera kadšto i poslije ponoći; oko po noći dariva mlada ćaću i mamu (roditelje mladoženje), onoga jednim parom rublja, ovu također tako, ili jednim jastukom podpunim, ili samo navlakom, što je sve sama otrla (omikala), isprela, izbijelila, nasnovala, satkala, izplajkala i sašila. Među ostale svatove porazdijeli do 40 malenih, stopu dugačkih i širokih, platnenih rubčića. Večera traje skoro svagda do bijela dana. Sada se raziđu malko spavati. Oko 10 satih eto ti ih na nogah. Gajdaši sa svatovima vode mladu na zdenac po vodu, ovdje se zbijaju lakrdije, škrope se i polijevaju vodom, piju, jedu sir i nekvasni kruh dokle mlada uhvati vremena i prilike, da zajme peharac vode, a sad opet svi u kuću. Tu treba, da mlada pomete sobu, ona mete a svatovi joj smetaju dok priskoče domaće žene mladoj u pomoć, da očiste sobu. Poslije se pleše, pije, jede posno i mrsno iza toga se, barma čedniji gosti rastaju, drugi odu spavat, da se sutra opet kod stola nađu. U boljim imućnijim i gostoljubivijim kućam goste i pridržavaju, pa i gajdaše, kroz subotu. U nedjelju ajde u crkvu, tu se nevjeste upelaju crkvenim obredom, i svadba je svršena. Ele svatovi se ipak jošte jednom sakupe kod mladoženje na sokački obed*, ovdje je čast traje obično do ponoći, a gdjekad i preko noći. Sutradan domaći na posao, a ostali gosti na put.*

7. O prijebračnim i izvanbračnim odnosima

Djevičanstvu *se daje velika važnost. Djevojka (dekla) što se je vele prahamila, zgubila sram, ostat će stara parta; uda li se kada, to će dobiti kakovog starca, iz siromašne zloglasne kuće za koga nijedna druga neće da pođe; narod ne traži nikakvog dokaza osim poštena glasa.* Nezakonska su djeca rijetka. *U cijeloj župi kroz 7 godina imade samo jedno nezakonsko dijete, porođeno od domaće u župi cure. Takova se već ne resi partom već rupcem glavu pokriva. Kod ukućana i poglavarstva koji*

znadu kako se stvar imade, nazivlje dotičnika (nezakonsko dijete) *imenom očevim. Čini se da je taj postupak ukućana prama nezakonitu djetetu smjera onamo, da se od pojedinog člana, pa kroza to i od cijele kuće, sramota odvrati.*

8. O pravima supružnika

Prava muža prema ženi su: sakrivi li ona što, to ju može muž po svojoj volji kazniti. Al ovo pravo od neko doba malaksa. Osvijestile se žene, pa znadu muža radi toga javiti. A muževi će na to: "E dok je naš remen ravnao žene, valjale su nešto; a otkad im sude oficiri i gospoda, nije s njimi ništ obaviti" i t.d. Pravo muža jest, da se žena njegovim odredbam pokori i da ih vrši. Muž imade pravo zahtjevati od žene, da njega i djecu opskrbljuje rubljem, da ga čisti, da mu kuha, vari, peče, a dužnost mu je za sva ova skrbeti. Odavle se vide prava žene prema mužu; a dužnost joj jest: u svemu, što je pravo, muža slušati, s njime obitavati, bolesna dvoriti, pribavljena čuvati, imetak šteditи itd. Muž obično zapovijeda, savjetuje, određuje, a žena treba da sluša, muž kupuje sebi, ženi, djeci, žena nikada. Putuje li se kuda, muž ide sprijeda, a žena za njim dva tri koračaja i uspored nikada itd. Muž dijeli ženi kod stola meso, vino itd. žena nikada, muževi kod stola (obroka) sjede, žene stoje i t.d. Na poslove, oko blaga: konja, volova, krmaka, oko zgrada, ograda, plotova, drva za ogrijev itd. imade više upliva muž; oko krava, živadi, priređivanja rubenine, i čišćenja, oko hrane, oko djece, žena isključivo. Osim već navedenih poslova, muževi su svi (poslovi) *koji se širočkom ili baltom obavljaju; pa na kakvoj visini, npr. na krovu, na voćki itd.* Kada se muškarac priženi *prima kućno ime svoje žene, te se po tom imenu nazivlju i djeca. Ovdje se uopće ne mijenja kućno ime nikada; ma baš došla petorica k samcu u kuću, pa umro i taj, ona će petorica pridržati staro kućno ime, ili jih barma puk neće inače nazivati; kao što uopće novotarije ne trpi.* Vlasništvo nad imanjem *narod drži, da je zajedničko* (muža i žene) *premda ovdje ondje vidi iznimaka, al ih ne odobrava.* Ono što se ženidbom dobije vlasništvo je *onoga koji je dobio, al se obično zajednički troši.* Ruho i prćija ženina pripada *ženi.* Žena ne pitajući muža raspolaže *kojim jajetom, piletom, kokošju, mlijekom, maslom, sirom, predivom i kojim novčićem, očevim i materinim darom; samo da se kod kuće ne oskudijeva.* Narod drži ženidbu za života supružnika nerazrješivom tako npr. *imade u župi slučaj, gdje je muž, razbojnik, na dvadeset godišnje teške tamnice obsuđen, pa ni ne pada nikom na um da mu 19 godišnju ženu nagovara na razdriješidbu. Mati zapovijeda muškom i ženskom nejačicom, otac odraslom muškom, sa neoženjenim. Nu čim se je sin oženio, po mnijenju naroda, stupio je u muževnu dobu i tu prestaje očeva vlast nad njim.* Pod očevom vlašću ostaju *ženska djeca uvijek; muška do 18-te godine: tu se dječaci obično žene; ne ožene li se, na to se oni ipak emancipiraju – otmu očevoj vlasti. Kad je dječak narastao za ženidbu a djevojka za udadbu odlučno je – za dječaka godine, a u djevojke izvanjski tjelesni izgled. To se indi ne označuje ničim.* Nakon kćerine udaje roditelji imaju samo

posrednu vlast nad njom: *mogu je savjetovati, koriti; i to se na toliko može nazvati vlastju, što ju same udate kćeri takovom priznavaju.* Djeca mogu imati svoju osobinu *(osebunjek)* odvojenu od očevine: *dobila su npr. djeca maćehu, to će si ostavštinu majčinu materinstvo zvanu, sastojeću najvećma u ruhu, u novcu, pričuvanu od svadbe, u maslu, siru, povjesmu, platnu. Nisu li jošte djeca malena, nepametna, a otac nepravedan, to sve djeca prisvoje i kao osebinu pridrže.*

9. O usvajanju djece

Usvajanje djece *često ne biva, al se opet sluči ovdje ondje. Povoda tomu daje, na jednoj strani: veliki grunt, a mala družina; na drugoj mali grunt, a velika družina, tako ovdje narod kaže. Pa eto ti u velikoj družini siročeta, to će onaj nagovarati, zvati k sebi: "hodi ovamo, nećeš pri meni željeti ni kruha ni smoka; imaš si gde priskrbiti, i na čem pridelati." – Pa će ovako uzeto djevojče do udaje u kući ostati, a tad će ju ova obskrbiti i nadariti te opremiti po običaju; dječak pak stupa u sva prava, prima na se sve dužnosti i prezime ove kuće. Tako samo ima ovdje posinovljenje. A da bude dijete muško ili žensko za živih roditelja predano drugim, te da ondje djevojku othranjuju i udavaju, a dječak da ostavi rodnu si kuću, (ma bila koliko mu draga uboga) i roditelje svoje, pa da s tuđom kućom i tuđe ime preuzme, tomu ovdje primjera ni pametara nema; toga roditelji lje ne bi preživjeli; to bi bila sramota nečuvena. Ta u župi nema djevojke, snaše, žene, ni udovice, koja bi htjela samo u službu, bilo u župi bilo izvan župe, na godinu dana, ili bar na koji mjesec.*

10. O slugama

Sluge *imadu domaćina i zadrugare slušati a zadruga se skrbi za njihovo uzdržavanje.* Plaća slugu *iznosi oko 30 forinti; uzimlju se muškarci o Uskrsu a odpušćaju o Miholju; ženščad se uzima na cijelu godinu al su ovdje rijedki slučajevi, da će djevojka, ma bila i kako siromašna, u službu.*[99]

Rakovečke su obitelji u drugoj polovici 19. stoljeća očito – baš kao i u drugim selima okolice – još uvijek većinom živjele u kućnim zadrugama, budući da u rakovečkim Matičnim knjigama[100] od 1858. do 1878. godine nalazimo više bračnih parova istog prezimena na jednom kućnom broju:

1. Juraj Habek *et* (=i) Margeta *nata* (=rođena; djevojačko prezime) Jaklinović, Michael Habek et Helena n. Psarić, Jacobus Habek et Maria n. Šmar, Lucas Habek et Rosa n. Radošević – svi na kbr. Rakovec 3.

2. Mihael Očić et Catharina (Katica) n. Forgač, Emericus Očić et Rosalia n. Kresaj, Jacobus Očić et Francisca n. Forgač, Antonius Očić et Anna n. Goršinić, Laurentius Očić et Maria n. Šantak, Lucas Očić et Maria n. Jaklinović, Thomas

[99] Bogišić, *Gragja*...

[100] HDA, Matične knjige župe Rakovec 1032, 1033, 1035, 1037.

Očić et Marianna n. Goricaj, Stephanus Očić et Magdalena n. Vrščak, Georgius Očić et Rosalia n. Gašparić – svi na kbr. Rakovec 6.

3. Franciscus Porkulabić et Agatha n. Kuzmek, Georgius Porkulabić et Catharina n. Pengjak, Stephanus Porkulabić et Maria n. Pokas, Paulus Porkulabić et Dorothea n. Rakarić, Andreas Porkulabić et Ursula n. Haladin, Josephus Porkulabić et Anna n. Breznički, Marcus Porkulabić et Francisca n. Lacković– svi na kbr. Rakovec 7.

4. Martinus Haladin et Rosa n. Goricaj, Mathias Haladin et Barbara n. Dobrica, Michael Haladin et Rosalia n. Tomašinec, Stephanus Haladin et Marianna n. Baček, Paulus Haladin et Francisca n. Novosel, Vitus Haladin et Francisca n. Petrak, – svi na kbr. Rakovec 8.

5. Franciscus Gašparić Pavlek *dictus* (rečeni, zvani) et Agatha n. Fotović, Stephanus Gašparić - Pavlek et Maria n. Sarender, Andreas Gašparić (Pavlek) et Francisca n. Zdelar, Emericus Gašparić et Catharina n. Kirin – svi na kbr. Rakovec 9.

6. Nicolaus Goricaj et Catharina n. Očić, Paulus Goricaj et Theresia n. Porkulabić, Emericus Goricaj et Rosalia n. Kresaj, Emericus Goricaj – Turopoljec et Theresia n. Markiš, Thomas Goricaj et Hellena n. Jaklinović, Joannis Goricaj et Catharina n. Dobrica, Michael Goricaj et Marianna n. Jarček, Franciscus Goricaj et Marianna n. Porkulabić, Georgius Goricaj et Francisca n. Prelec – svi na kbr. Rakovec 10.

7. Gjuro Priščan et Margeta n. Jaklinović, Michael Priščan et Maria n. Lacković, Franciscus Priščan-Gjurinevec et Agatha n. Badalić, Emericus Priščan-Gjurinevec et Maria n. Kuzmek, Michael Gjurinevec et Maria n. Lacković – svi na kbr. Rakovec 11.

8. Stephanus Hundrić-Šimunec et Magdalena n. Zdelar, Franciscus Šimunec et Jarša (Ursula) n. Borko, Mathias Hundrić-Šimunec et Anna n. Vorih, Lucas Šimunec et Elisabeta n. Bigjin – svi na kbr. Rakovec 12.

9. Mathias Prelec et Dorothea n. Borko, Emericus Prelec et Hellena n. Šimunjak-Kuzmek, Viti Prelec et Catharina n. Prelec, Andreas Panić-Prelec et Rosa n. Mihaljek – svi na kbr. Rakovec 13.

10. Mathias Dobrica et Dorothea n. Radošević, Josephus Dobrica et Anna n. Gašparić, Mathias Dobrica et Barbara n. Krajačić, Emericus Dobrica et Dorothea n. Gašparić-Pavlek, Michael Dobrica-Jaklinović et Ursula n. Prelec – svi na kbr. Rakovec 14.

11. Martinus Bigjin et Sophia n. Šmar, Joannes Bigjin et Rosalia n. Habes, Michael Bigjin et Ursula n. Tumpek pa čak i Marcus Brezovečki aggregatus (pridružen) Bigjin et Elizabeta n. Kudović– svi na kbr. Rakovec 15.

12. Stephanus Šimunec *natus* (=rođen) Hundrić et Maria n. Petreković, Stephanus Hundrić-Šimunec et Dorothea n. Jakopic, Gregorius Šimunec et

Hellena n. Poderk, Thomas Vuk et Marianna n. Popović – svi na kbr. Rakovec 16;

a u susjednom Dvorišću:

1. Lucas Pajur et Maria n. Radošević, Josephus Pajur et Barbara n. Baček, Ursula vidua (udova) Joannisa Pajura, Michael Pajur et Francisca n. Butich, Emericus Pajur et Catharina n. Čolig, Joannes Pajur et Maria n. Gašparić – svi na kbr. Dvorišće 2.

Ove su zajednice bile, sudeći po kućnim brojevima, ali i današnjim kućama njihovih potomaka, naseljene u gornjem selu i omeđene zelinskom cestom te seoskim istočnim putem koji prolazi kraj crkve lijevo: Habeki (kbr. 3), Očići (kbr. 6) i Porkulabići (kbr. 7), a u produžetku toga puta prema istoku: Haladini (kbr. 8), Gašparići (kbr. 9), Goricaji (kbr. 9), (Priščani) Đurinevci (kbr. 11) i (Hundrići) Šimunci (kbr. 12). Uz cestu koja iz gornjeg sela vodi kraj kaštela u Dvorišće: Prelci (kbr. 13) te uz vrbovečku cestu iza nekadašnjeg kaštela u smjeru Vrbovca, prije mosta preko potoka Salnika Dobrice (kbr. 14), a poslije mosta Biđini (kbr. 15) odnosno iza njih, vjerojatno, drugi Šimunci (kbr. 16). Preostali su brojevi pripadali vlastelinstvu ili institucijama: tako, npr., kućni broj 1 i 4 – vlastelinstvu, broj 2 župnom dvoru, dok je na broju 5 stanovao školnik (učitelj).

Preostale se rakovečke zadruge koncem 19. a najkasnije početkom 20. stoljeća definitivno raspadaju i dijele. Diobom se pojedina domaćinstva osamostaljuju te od tada nalazimo više kućanstava istog prezimena, grupirana uglavnom na mjestima nekadašnjih zadruga. Dakako, izumiranjem, priženidbom ili osamostaljivanjem pojedinih članova porodice situacija je ponešto (ne i bitno) promijenjena, tako danas nalazimo jednog Goricaja u donjem selu među Dobricama, Dobricu među Haladinima u gornjem Rakovcu ili Prelca među Šimuncima i sl.

Slijedom svega rečenog možemo zaključiti da su rakovečke kućne zadruge bile zajednice kućno-gospodarskog tipa sastavljene u prosjeku od dvadesetak članova (iznimno do čak četrdesetak), povezanih uglavnom krvnim srodstvom, ali i priženjenjem ili pridruženošću: *„Većom stranom su svi svoji po krvi, al imade i pridošlica koji se priženio u kuću, ili inače usljed ugovora pridružio se ukućanima te postao njima ravnopravnim*“. Glavara kućne zadruge birali su članovi zadruge prema kriteriju da je kandidat *„pametan, pravedan i poslen*“ a tako izabrani „gospodar“ kućne zadruge imao je *„pravo ukućanima određivati posao, kod stola im dijeli meso i gibanicu, zastupati ih kod poglavarstva, držati pod svojim ključem slaninu, kruh, vino, žitak; ... Skrbiti za sol, obuću i hranu, čuvati zadružni imetak*“. Glede kategorija vlasništva, autoriteta i rada one su sasvim odgovarale karakteristikama ovih vrsta kućnih zajednica koje navodi Sicard: *vlasništvo* je naime u njima bilo nedjeljivo i zajedničko (osim tzv. *osebunjka* što bi ga žene donijele u

miraz ili muškarci zaslužili zanatom, trgovinom, radom izvan kuće, kao npr. rakovečki *"ciglarski majstori"*), *autoritet* je također bio zajednički baš kao i *rad*. *Život u zadruzi,* međutim, *nije bio ni kolektivan ni kolektivistički, nego je to bio život u* zajednici, *život* zajedničarski *(communautaire)*"[101].

RAKOVEC HOUSEHOLD COOPERATIVES

By Franjo Pajur, Zagreb

Summary

The town and municipality of Rakovec is located on the local road leading from Sv. Ivan Zelina to Vrbovec. In feudal times, the fortified "town", castle of Rakovec, where the lords had their seat, was the seat of a vast estate with settlements of their subjects who lived in house cooperatives.

Rakovec house cooperatives were offshoots of a typical cooperative culture and were therefore called "skupčina": their main characteristic was the common property and the common life of its members. The common property was cultivated by a "community", which usually consisted of several families related by kinship, but sometimes - due to a shortage of labor - also married or joined non-kin families. The cooperative was managed for a certain period by an elected master (headman) and not, as in patriarchal communities, by the oldest member ("starješina") or the father of the family (pater familias). Although, according to Bogišić's survey from 1874, the largest Rakovec cooperatives had 42-44 members, these were still exceptions: the average number was probably around twenty members. In the second half of the 19th century the disintegration of these cooperatives began, and they gradually divided into different families.

Key words: Rakovec; household cooperatives

[101] Sicard, *Razmišljanja*, str. 31.

K A J – časopis za književnost, umjetnost, kulturu, i njegov nakladnik KAJKAVSKO SPRAVIŠČE, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – u sklopu programa JEZIČNICA KAJKAVIANA – raspisuju:

A) 21. NATJEČAJ ZA KAJKAVSKE KNJIŽEVNE RADOVE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA REPUBLIKE HRVATSKE

B) 14. NATJEČAJ ZA ČAKAVSKE KNJIŽEVNE RADOVE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA REPUBLIKE HRVATSKE

Mogu se natjecati učenici svih srednjih škola Republike Hrvatske – svaki s najviše pet (5) poetskih i pet (5) proznih literarnih radova (opseg kajkavske/čakavske proze – do 3 kartice).

Ispod rada valja navesti sljedeće podatke:

- ime i prezime učenika
- razred
- ime i prezime voditelja, nastavnika, profesora ili mentora
- naziv škole
- tip zavičajnoga idioma / mjesnoga govora kojim je rad pisan.

Radovi se šalju na adresu Kajkavsko spravišče / Uredništvo časopisa Kaj (10000 Zagreb, Ilica 34, dvor.) ili na e-mailove: kaj.natjecaj24@gmail.com i bozica.kaj@gmail.com najkasnije do 7. srpnja 2025.

Najuspjelija ostvarenja prema ocjeni prosudbenoga povjerenstva nagrađuju se objavom u časopisu KAJ.

***

Cilj je natječaja i Jezičnice kajkaviane podržati kontinuitet književne kreativnosti mladih na kajkavštini / čakavštini i nakon osnovnoškolske dobi te razvijanje kulture pisane i govorene riječi.

U SPOMEN: DR. SC. ĐURĐICA CVITANOVIĆ

(Gospić, 1.03.1924. – Zagreb, 12.05.2009.)

Povijesno-umjetničko djelo za budućnost

O navršenoj 100. obljetnici rođenja te 15 godina od smrti – po isteku prošle, 2024. godine – objavljujemo ovu tematsku cjelinu u spomen dr. sc. Đurđici Cvitanović (Đeki), istaknutoj znanstvenici među najzaslužnijim hrvatskim povjesničarima umjetnosti! – među ostalim, predsjednici *Kajkavskoga spravišča,* društva za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti (od 1977. do 1980.), kasnije dopredsjednici i počasnoj predsjednici, suradnici časopisa *Kaj*. O iznimnom djelu svestrane znanstvene savjetnice dr. sc. Đurđice Cvitanović, koje nastavlja njezin prebogati život, uz osnovne životopisne i bibliografske naznake, objavljujemo dosadašnje stručne ocjene i zapise suvremenika,* te – po prvi put – ratno svjedočanstvo o evakuaciji umjetnina iz Osijeka, upravo njezinom zaslugom. Bibliografija znanstvenih radova dr. sc. Cvitanović objavljenih u časopisu Kaj od 1972. (*Rod Draškovića i umjetnost*, br. 11), sve do studije *Samostanski kompleksi u povijesnoj jezgri Varaždina*, 2004., br. 4-5) - kao i u posebnim izdanjima unutar biblioteka Kajkavskoga spravišča (npr., *Sv. Jelena – portal Zaboka*, 1974., *Svetice nekada i danas*, 1978., *Župna crkva sv. Jakoba st. apostola u Prelogu*, 1994.), a prije svega najtraženije knjige u dva izdanja: *Turopoljske ljepotice – drvene seljačke crkve* (1974. i dopunjeno/prošireno 2008.) – tvori 600-ak stranica širokog tematskog raspona. Takoreći, u pola stoljeća znanstveno-istraživačkog rada, u statusu slobodne profesije i zvanju znanstvene savjetnice, dr. sc. Cvitanović bila je *spiritus movens* mnogih zahtjevnih „kunstgešihterskih" projekata - od pavlinskog kulturnog, graditeljskog nasljeđa do, npr., projekata vezanih uz obljetnice hrvatskih značajnika (Antun Mihanović, ban Josip Jelačić…). Autorica je temeljnih izdanja,

* Izvor: časopis Kaj, XLII, br. 3, 2009.; Kaj, XXXII, br. 4-5, 1999.

među kojima: *Arhitekt Kuno Waidmann,* 1969., *Arhitektura monumentalnog historizma u urbanizmu Zagreba,* 1978., *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja*, 1985. (…)

Spomenimo se humane poruke naše legendarne znanstvenice *Đeke* u očuvanju i zaštiti nacionalne povijesno-umjetničke baštine: „Spomenik jest uvijek više nego jedan ljudski život/ jer naš ljudski život mora proći/, ali mora ostaviti trag i trajno nasljeđe svojim potomcima."

(B. P.)

ĐURĐICA CVITANOVIĆ - životopis*

Đurđica Cvitanović (foto: Ivica Tišljar)

Đurđica Cvitanović - istaknuta znanstvenica, povjesničarka umjetnosti - rođena je 1. ožujka 1924. u Gospiću. Godine 1960. diplomirala je povijest umjetnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje je 1965. magistrirala i 1972. postigla doktorat znanosti.

Skoro pet desetljeća znanstveno-istraživačkog rada u statusu slobodne profesije i nemjerljiva doprinosa očuvanju i spašavanju nacionalne umjetničke baštine, izdvajaju dr. sc. Đurđicu Cvitanović posebnim, neusporedivim mjestom među najzaslužnijim hrvatskim povjesničarima umjetnosti.

Znanstvenim, istraživačkim radom bavi se od 1961. kao vanjska suradnica Instituta za povijest umjetnosti Sveučilista u Zagrebu; znanstvenim studijama, knjigama i elaboratima zaštite, uključenošću u brojne znanstvene projekte, postiže zvanje znanstvene savjetnice.

S nekolicinom znanstvenika, dr. sc. Cvitanović pokrenula je osnivanje Kajkavskoga spravišča, društva za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti u Zagrebu, te bila njegovom predsjednicom, dopredsjednicom, te počasnom

* Prilagođen tekst M. Roščić: "Đurđica Cvitanović – kulturni i znanstveni spiritus movens" (Djelovanje u Kajkavskom spravišču i časopisu Kaj) - iz časopisa Kaj, XXXII. Zagreb, 4-5 (1999.); usp. Kaj, XLII, Zagreb, 3 (2009), str. 116-119.

predsjednicom. U časopisu Kaj objavljuje od njegova osnutka. Pokrenula je i realizirala brojne kapitalne projekte i djelatnosti Društva - posebno kad se radilo o spasavanju i obnavljanju spomeničke kulturne baštine "na terenu". Tako je, npr., pokrenula ili potaknula:

- spasavanje sakralnog objeklta u Selima kod Siska, te pavlinskog objekta u Sv. Petru u Šumi;

- saniranje spomeničke baštine u Jastrebarskom;

- sprječavanje uništenja drvenih kapelica / crkvica u Turopolju ("turopoljskih ljepotica"),

- obnovu pavlinskog samostana i crkve sv. Marije u Lepoglavi:

- obnovu i zaštitu umjetničke zaštite u Klanjcu, Karlovcu, Samoboru, Glini... itd.

1. Široj je javnosti poznata suradnja Đurđice Cvitanović u značajnim projektima istraživanja hrvatske kulturne baštine, rezultati kojih jesu velike nacionalne i međunarodne izložbe u kojima je bila autorski uključena: *Sakralna umjetnost u fundusu Muzeja za umjetnost i obr*t (Zagreb, 1979.), Kultura pavlina (MUO, 1989.), *Isusovačka baština u Hrvata* (u muzejskom prostoru "Klovićevi dvori", 1992.), *Od svagdana do blagdana, Barok u Hrvatskoj* (MUO, 1993.), *Sveti trag,* 900 godina umjetnosti zagrebačke (nad)biskupije (1994.)...

2. Posebno valja naglasiti izložbe svrha kojih je bila obnova i očuvanje hrvatske umjetničke baštine za vrijeme obrambenog, Domovinskog rata. Dr. Cvitanović našla se, u ulozi predstavnice Ministarstva prosvjete i kulture, Konzervatorskog odjela Zagreb, na crtama bojišnica radi spasavanja kulturnih dobara, kao što to nalaže Haška konvencija. S ekipama restauratora i konzervatora obilazila je područja pogođena najtežim ratnim razaranjima od Slavonije (Osijek, Slavonski Brod), granične linije Posavine i Pokuplja, karlovačkoga područja, pa do Gospića, Perušića i Otočca. Zatekla se i u Dubrovniku. Svojim znanjem i iskustvom, i nakon Domovinskog rata dr. Cvitanović djelatno sudjeluje u obnovi ratom uništenih spomenika kulture te sakralnih komplekasa u Sisku, Jasenovcu, Petrinji, Kostajnici, Čuntiću, Karlovcu, Glini, Vukovaru, Selima kod Siska, Pokuplju, Turopolju, Pounju...

3. Vodila je opsežne projekte istraživanja povijesnih jezgri gradova i naselja, u programima Instituta za povijest umjetnosti i u suradnji s konzervatorskim odjelima Uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine (Karlovac, Zagreb, Buzet, Hum, Roč, Draguć, Vrh, Klanjec).

4. Manje je poznat rad dr. Cvitanović u brojnim komisijama, kao i njeno zauzimanje za spomenike hrvatskoga kulturnoga kruga izvan granica RH - isusovačka baština na području Bosne (Sarajevo, Travnik); franjevački kompleks i

njegova zaštita u Baču; isusovački, danas palotinski kompleks u Petrovaradinu. Istraživanje opusa graditelja Zagrebačke katedrale Hansa Alberthala u Zagrebu objavljeno je i u Austriji.

Spomenimo ovom prigodom da je dr. Cvitanović obogaćivala svoje spoznaje istražujući u bibliotekama USA, kao i u arhivima Graza, Beča i Budimpešte.

5. U brojnim intervjuima, predavanjima i razgovorima, tekstovnim radijskim prilozima, televizijskim dokumentarnim filmovima dr. Cvitanović znantno je popularizirala hrvatsku i svjetsku umjetničku baštinu.

Bibliografiju radova Đurđice Cvitanović čini više od 130 respektabilnih studija i znanstveno-stručnih radova. Izdvajamo objavljene monografije, te posebna izdanja i separate:

- *Arhitekt Kuno Waidmann* (Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb, 1969.),

- *Turopoljske ljepotice* (posebno izdanje časopisa Kaj, biblioteka Kulturni i prirodni spomenici Hrvatske, knj. 2, 1974.; Kaj, god. VII, br. 5-6,1974.),

- *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja.* Knjiga 1. Gorički i Gorsko-dubički arhiđakonat (Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, 1985.),

- *Povijest i barokna obnova pavlinskog samostana i crkve BI. Dj. Marije Snježne u Kamenskom.* Kamensko, crkva i samostan Pavlina (s grupom autora) - Restauratorski zavod Hrvatske - Institut za povijest umjetnosti, 1973.

- *Crkveno graditeljstvo, skriveno blago iz riznice umjetničkih znamenitosti jastrebarskoga kraja.* (Časopis Kaj, Kulturni i prirodni spomenici Hrvatske, zbirka vodiča, knj. 8, posebno izdanje, 1975.)

- *Svetice nekada i danas.* Svetice (Kaj, god. X, br. 9-10, 1977.; Kulturni i prirodni spomenici Hrvatske, knj. 20)

- *Arhitektura monumentalnog historizma u urbanizmu Zagreba*. (Život umjetnosti, 26-27, Centar za povijesne znanosti, Odjel za povijest umjetnosti, 1978.)

- *Župna crkva sv. Marije od Pohoda u Mariji Gorici, nekad franjevački samostan i Gospino prošteniš*te. (Posebno izdanje, Kajkavsko spravišče, biblioteka Hrvatski kulturni i prirodni spomenici, knj. 34, 1992.),

- *Župna crkva sv. Jakoba st. Apostola u Prelogu*. (Posebno izdanje, biblioteka Hrvatski kulturni i prirodni spomenici, knj. 37, Kajkavsko spravišče, 1994.).

- *Turopoljske ljepotice. Drvene seljačke crkve.* (Dopunjeno i prošireno izdanje, biblioteka Hrvatski kulturni i prirodni spomenici, knj. 41, Kajkavsko spravišče, Zagreb 2008.)

Najznačajnije nagrade i priznanja:

- *Nagrada RH "Bartol Kašić" za znanstveni rad* (1992.),

- *Nagrada Grada Zagreba* (zajedno s grupom autora) - za osmišljavanje i realizaciju izložbe "Sveti trag" (1994.),

- *Medalja Metropolije zagrebačke s likom kardinala Alojzija Stepinca* - za izložbu i stalni postav "Svjedočanstva o Alojziju Stepincu" (1995.),

- *Red Danice hrvatske s likom Marka Marulića.* Orden Predsjednika Republike (1996.),

- *Spomenica Domovinskog rata.* Odlikovanje Predsjednika Republike (1998.),

- *Zlatna medalja Varaždinske biskupije* (2000.),

- *Plaketa Grada Zagreba* (2007.),

- *Nagrada "Radovan Ivančević" za životno djelo* (nagrada Društva povjesničara umjetnosti RH, 2008.),

- *Nagrada za životno djelo "Vicko Andrić"* (u dodjeli Ministarstva kulture RH, 2008.)

Preminula je u Zagrebu, 12. svibnja 2009.

Zbog iznimne sposobnosti da na pragmatičan i učinkovit način pretoči znanost u praksu - dr. sc. Đurđica Cvitanović u stručnim je krugovima poznata kao "institucija za sebe" i spiritus movens mnogih akcija. Sveukupno njeno djelo predstavlja trajno dobro Republike Hrvatske.

Marija Roščić Paro

LEGENDARNA *ĐEKA* – EVAKUACIJA UMJETNINA IZ OSIJEKA

Ratno svjedočanstvo: dva nezaboravna dana

Ivan Srša, Zagreb

Poslije susreta u Požegi na Znanstvenom skupu „Isusovci i Požega" u svibnju 1991., nakon burnih nekoliko mjeseci, *Đeku* ponovno srećem tek u srijedu nakon raketiranja Banskih dvora. Prošlo je podne, vani je sunčano s ugodnih 15° – 16° C, prolazim Katarininim trgom i ugledam je kako dolazi iz Habdelićeve ulice. Žustrog koraka, niska ženica, frizurom koja podsjeća na onu Mireille Mathieu, pred crkvu stupa u trenutku kad ondje već stojim čekajući je širokog osmijeha. Premda u kasnim šezdesetima, djeluje kao netko tko je donio čvrstu odluku koju namjerava provesti u djelo. Pozdravljamo se, govori kako dolazi sa sastanka s ravnateljem Restauratorskog zavoda Hrvatske s kojim je dogovarala evakuaciju umjetnina iz Osijeka. U istom dahu zaskoči me pitanjem jesam li voljan sudjelovati u toj akciji. Zatečen, ali ne i iznenađen, kimanjem glave dajem svoj pristanak.

Rano ujutro u srijedu 16. listopada 1991. krećemo kombijem koji vozi Mario Braun, ravnatelj Zavoda za restauriranje umjetnina. S njime nas je u kombiju bilo devetero: voditeljica akcije je Đeka, iliti povjesničarka umjetnosti dr. sc. Đurđica Cvitanović (1924. – 2009.). Pored nje u akciji sudjeluju fotografkinja Marija Braut (1929. – 2015.); povjesničar dr. sc. Mijo Korade (1947. – 2020.); te djelatnici Restauratorskog zavoda Hrvatske Edita Usenik, Josip Minks (1946. – 2018.) i ja. S nama u Osijek putuje i mladi par (Osječani?), ali oni nisu povezani s našim zadatkom. Kombi prati kamion Muzeja Mimara za prijevoz umjetnina iz Osijeka u Zagreb.

Svježem, ali ne prehladnom jutru noć je ustupila mjesto bez oklijevanja. Šutljivo, dremljivo i pospano. Sumnjičavo jutro znatiželjno prati devetero putnika, onih razgovorljivih u prednjem dijelu kombija i onih iza njih koji tek povremeno međusobno razgovaraju nestrpljivo iščekujući stanku za prvu jutarnju kavu. Autoput

"Bratstva i jedinstva" blokiran je kod Okučana, što naš put u Osijek usmjerava na podravsku magistralu: cestom preko Vrbovca, Bjelovara, Đurđevca, Virovitice, Podravske Slatine i Donjeg Miholjca.

Naše misli i šturi razgovori u kombiju uglavnom su vezani uz događaje nakon proglašenja suverenosti i samostalnosti Hrvatske u lipnju. Rat, zahuktavši se tijekom ljetnih mjeseci, u cijelosti okupira i ovladava našim mislima i životima, promijenivši dotadašnju stvarnost u neizvjesnu budućnost. Radio, televizijske vijesti, snimke ratnih zbivanja, ubijeni i ranjeni ljudi, srušene ili spaljene kuće, prognanici i izbjeglice, slike mučnih događaja nemoguće je izbrisati iz misli ili zaboraviti. Početkom srpnja nakon okupacije Baranje uslijedilo je etničko čišćenje istočne Slavonije. Dok im osvajači pljačkaju i uništavaju domove na televiziji gledam potresne prizore nesretnih prognanika. Danima svu moju pozornost okupiraju snimke ljudi kako bježe iz Dalja, Erduta i Aljmaša… A sad, sad se nas devetero vozimo cestom koja također vodi u Osijek – njihovo prvo, ali ne i posljednje, utočište, jer već nakon nekoliko dana mnogi odlaze dalje, u sigurnija mjesta – a mi, mi se vozimo u Osijek iz posve drugog razloga. Nije li naš zadatak zapravo bizaran? Spašavati umjetnine u danima kad prognanici ostaju bez domova, djeca bez roditelja, branitelji ginu, ranjenici …

Mnogobrojna sela duž ceste, između obradivih polja i šuma, šutljiva su i bez ikakve želje da im zapamtimo imena. Život u njima kao da stoji, ne miče se, tek udisaji i izdisaji plavičastog dima iz dimnjaka njihovih skromnih kuća svjedoči o njihovu bivstvu. Ponegdje u vrtovima žene nagnute nad zemljom pripremaju tlo za zimsku sjetvu, dok se na poljima iza muškaraca i konja koji oru izvijaju netom duboke brazde masne mokre zemlje. Cesta, šume, sela, polja, sela, šume, polja i sve tako do nekog manjeg mjesta ili gradića kroz koje prolazimo. U Virovitici je napokon stanka. Izlazimo iz kombija, treba istegnuti udove, osloboditi se suvišne tekućine i utažiti vapaj za prvom jutarnjom kavom. Moj prvi i jedini susret s tim gradom ostaje upamćen po toplim, ukusnim i mirisavim kiflama kakve nikad i nigdje više nisam okusio. Pamtim tu finu zarumenjelu, mirišljivu i hrskavu koricu, umačem manji dio u šalicu s crnom kavom i uživam. Što više treba jutarnjem mrgudu za podizanje raspoloženja i okretanja misli na predstojeći zadatak u Osijeku.

Neposredno po dolasku u Osijek javljamo se kolegama u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture i potom produžujemo do nekadašnje isusovačke, a danas župne crkve sv. Mihovila arkanđela. Suvereno i bez dužih zastajkivanja Đurđica nas vodi crkvom pokazujući nam koje kipove trebamo skinuti s glavnog, a koje s dvaju manjih pobočnih oltara. Po njenim uputama još istoga dana skidamo također i tri kipa s glavnog i jedan s pobočnog oltara u franjevačkoj crkvi Uzvišenja sv. Križa u osječkoj Tvrđi. Sve skinute kipove iz obiju crkava istog dana pakiramo i pripremamo za transport. Kip Gospe Lurdske iz franjevačke crkve po-

hranjujemo u istoj crkvi, a veliko Raspelo i nekoliko oltarnih pala iz crkve sv. Mihovila arkanđela, u kapeli ispod njezina južnog tornja.

O načinu zaštite skinutih slika i kipova iz crkve sv. Mihovila arkanđela – ostavljenima ispod južnog tornja i o onima koje su se naknadno trebale pridružiti umjetnine iz crkve sv. Roka i crkve Preslavnog imena Marijina – kolegica Edita usmeno dogovora s osječkim konzervatorima Ljiljanom Šarlah-Čačić (1944. -2009.) i Tonom Papićem. Postupak skidanja, pakiranje kipova i slika kao i njihov utovar u kamion fotografira Marija Braut, a proces snimanja na video organizirali su osječki konzervatori.

Tu noć spavamo na madracima složenima na podu podruma neke zgrade (ne sjećam se koje ni u kojem dijelu grada se nalazila). U podrumu je bilo i drugih ljudi, jesu li oni bili prognanici ili Osječani iz obližnjih kuća koji se nisu imali kamo skloniti?

Idućeg prijepodneva sve umjetnine utovarujemo u kamion, zajedno s dvjema naknadno preuzetim umjetninama iz osječkog Muzeja Slavonije: jednim manjim prijenosnim oltarom i slikom na svili (otisak). U Zagrebu ih trebamo pohraniti u depo Restauratorskog zavoda Hrvatske. Zbog neprijateljskog ratnog djelovanja tijekom prijepodneva, paljbe na grad i položaje ZNG i MUP-a u Laslovu, Tenjskom Antunovcu, Novoj Tenji i Ernestinovu, naš odlazak iz Osijeka nije siguran i moramo čekati da se granatiranje grada primiri. Dok nebom željezne ptice raširenih krila zastrašujuće grakću, vatra po grad i položaje njegovih branitelja otvarana je iz sveg topničkog oružja… Čekajući smirivanje i koliko-toliko sigurno napuštanje grada Josip i ja u franjevačkoj smo crkvi, demontiramo jedan oštećen i tri posve cijela vitraja. U međuvremenu, u haustoru samostana sklonilo se mnoštvo ljudi, ponajviše žena s djecom. Nepodnošljiv zvuk aviona i mukla topnička paljba dugo su zloslutno visjeli nad samostanom i ljudima sklonjenim u njegovu haustoru. Onda zvukovi postaju podnošljiviji i vatra se smiruje. Način zaštite i pohranu vitraja u žurbi objašnjavamo gvardijanu samostana i odlazimo. Mi koji smo došli spasiti kipove i slike, a ne spašavati i pomagati ljudima. U pogledima ljudi u haustoru, kojima prate naš odlazak, nazirem prijekor, ostavljamo ih u neizvjesnosti, napuštamo i odlazimo na sigurno. Nepodnošljiv osjećaj nemoći i grižnja savjesti ne prestaje ni po povratku u Zagreb. Ni dugo poslije.

Zbog opasnosti od ratnih aktivnosti na podravskoj magistrali Ministarstvo kulture uspijeva organizirati i dogovoriti s Mađarskom detalje o našem povratku kroz njezin teritorij. Kamion s umjetninama je zapečaćen i mi Osijek napuštamo uz pratnju policije i kolega iz osječkog Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture, cestom prema graničnom prijelazu Donji Miholjac/Drávaszbalocs. Odatle putujemo lokalnom, sporednom i uskom, 120 kilometara dugom cestom, koja paralelno s granicom krivuda nedaleko sjeverne obale Drave sve do prijelaza Ber-

zence/Gola. Kad smo napokon prošli granicu put nas je do Zagreba vodio preko Koprivnice, Križevaca i Vrbovca. U zamračen Zagreb ušli smo tiho, gotovo na prstima, s gorčinom u ustima i pogledima prognanika na našim leđima.

Potkraj prosinca 1992. u Muzejskom prostoru na Gornjem gradu Zagrebu otvorena je izložba „Isusovačka baština u Hrvata". Među drugima, na izložbi su izložena i evakuirana djela iz Osijeka. U najavi navedeno je „da se ovom izložbom, želi prikazati djelatnost Isusovačkog reda u Hrvata i k tome djelomice rad hrvatskih Isusovaca u drugim zemljama i kontinentima. Izložbom su obuhvaćeni vjerski i misionarski rad, odgojno-školska i kulturna djelatnost. Ovaj red je svojim visokim intelektualnim i duhovnim djelovanjem ostavio snažan utjecaj u našoj znanosti i kulturi, a naročito u srednjoeuropskoj baroknoj baštini - napomenula je dr. Cvitanović."

ĐURĐICA CVITANOVIĆ U *KAJKAVSKOM SPRAVIŠČU*

IZNIMNO DJELO KOJE NASTAVLJA NJEN ŽIVOT

[…] Ugledna povjesničarka umjetnosti doktorica Đurđica Cvitanović znatan je dio svoje nepresušne, biografske i znanstvene energije posvetila i našem društvu. Bila je, naime, među njegovim osnivačima, njegova višegodišnja predsjednica, potpredsjednica, počasna predsjednica, ali i dragocjena, aktivna i plodna suradnica, pa i svojevrsna suurednica časopisa KAJ. […] Bila je doista dobri duh i pravi *spiritus movens*, i Kajkavskog spravišča i časopisa, čije je mnoge programe, teme i akcije, od znanstvenih skupova do stručnih ekskurzija inicirala i u njima sudjelovala od ideje do njezina ostvarenja.

Društvo i časopis bili su za nju ono mjesto uz koje je kao istaknuta povjesničarka umjetnosti vezala svoje primarno znanstveno područje, a čiji su radovi nastajali u najužem dodiru sa zemljom, građevinama i njihovim sadržajima svjetovne ili duhovne namjene... No to su bila ujedno i ona mjesta i područja u kojima će se integrirati i proučavati zajedno i svi drugi dijelovi nacionalne kulture - od jezika, književnosti i povijesti, do etnografije, glazbe i svih oblika individualnog autorskog i anonimnog autorskog, pučkog stvaralaštva. Zalagala se u Društvu i časopisu upravo za takav koncept i program koji se protegnuo i na izdavačku djelatnost u kojoj posebno mjesto pripada njezinim *Turopoljskim ljepoticama*, dragocjenoj knjizi čije smo drugo, prošireno izdanje predstavili.

U povjesnici Društva i časopisa Kaj Đurđica Cvitanović takvom svojom radnom i plodnom biografijom kao i obimnom bibliografijom ne zaslužuje samo prigodan spomen nego i zaslužen, iako simboličan, spomenik po svome izuzetnom doprinosu. Stoga se (…) u *panteon zaslužnih*, zapravo i najzaslužnijih članova društva i suradnika časopisa upisuje trajno svojim respektabilnim djelom, pridružujući se u tom panteonu uglednom ženskom peterolistu, a koji uz nju čine znanstvenice, doktorice Anđela Horvat, Olga Šojat, Ljerka Dobronić i Olga Maruševski. Tim činom ona postaje trajnim dijelom povijesti našega društva i

Dr. sc. Đurđica Cvitanović – prije skupštine Kajkavskoga spravišča i proglašenja počasnom predsjednicom – veljače 2007. (foto: Dobriša Skok)

časopisa kojima je često bila njihovim identifikacijskim znakom, a kojima po odlasku ostaje svijetlim tragom i trajnim *mementom*.

A možemo slobodno reći kako su *Kajkavsko spravišče* i *Kaj* bili njezin drugi dragi dom u koji je rado i često svraćala i u kojemu će trajno odzvanjati njezin zvonki glas, treperiti njezin oštroumni i vedri duh, grijati nas njezina ljudska toplina i suosjećanje sa svim našim društvenim i osobnim problemima. Našu dragu Đeku, kako smo je od milja zvali, ispraćamo (…) na njezinu putu do zvijezda opraštajući se s njome *Opomenom* Antuna Branka Šimića koji je zvijezdama dodijelio najljepšu aureolu i simboliku našega ljudskoga trajanja, pod uvjetom da pod njima tijekom ovozemaljskoga života koračamo uvijek puni ljudskog ponosa, hrabrosti i dostojanstva u stilu pouke i poruke iskazane stihom: *Čovječe, pazi da ne ideš malen ispod zvijezda*. Naša draga Đeka je upravo to znala i činila, i spontano kada je to priličilo, i hrabro kada je to trebalo, i izazovno i prkosno kada su hrabrost i prkos bili jedini mogući odgovor. Žalosni smo do dna svoga srca i duše […] no utješeni time da nam kao svoj dragocjen zalog, oporuku i popudbinu, zajedno sa svojim djelom koja nastavlja njezin život, ostavlja nešto posebno lijepo - ujevićevsku vedrinu koju je veliki pjesnik namijenio svojim potomcima, svekolikom potomstvu svijeta, a koju nam je naša prijateljica, suradnica, životna suputnica i supatnica obilato darivala tijekom minulih desetljeća. Jer, pamtit

ćemo je upravo po toj velikoj ljudskoj vedrini i toplini koja je bila njezina ljudska snaga i najizraženija osobina, kao što ćemo je pamtiti i po predanosti svakome zadatku, po žaru njezina pristupa svemu čega se doticala; ostavljajući nam dobar dio sebe, svoje nepatvorene osobnosti, svoje radišnosti i svoje znanstvene upornosti do posljednjega daha. No, uza sve, to pamtit ćemo je s radošću i ponosom po plemenitosti i njezinih najiskrenijih domoljubnih čuvstava koja su također bila poticajem kao i ciljem njezinu osobnom, kao i širem, društvenom radu. Ta su čuvstva bila sastavnicom, organskim dijelom njezine prirode, njezinoga životnoga i znanstvenoga svjetonazora. […]

Jože Skok

(Iz oproštajnog slova prof. dr. sc. Jože Skoka, tadašnjeg dopredsjednika Kajkavskoga spravišča, na ispraćaju dr. sc. Đurđice Cvitanović na zagrebačkom Krematoriju, 18. 05. 2009.)

Dr. sc. Đurđica Cvitanović u svom radnom ambijentu
(foto: dr. sc. Olga Maruševski)

TUROPOLJSKE LJEPOTICE ĐURĐICE CVITANOVIĆ

Neprocjenjiva duhovna vrijednost budućnosti

*Turopoljske ljepotice** – ovaj prekrasan i poetski naslov dugo već poznajemo, a mnoge smo od ljepotica i osobno upoznali, divimo im se i pokatkad svraćamo do njih već više desetaka godina, točnije, od kad nas je dr. sc. Đurđica Cvitanović ozbiljno upozorila na njih. Tim ljepoticama iz Turopolja, pa i Pokuplja i Vukomeričkih gorica do danas nismo odoljeli, pa ih zato i ponovno izdajemo sa svim njihovim generalijama, panično se bojeći da nam ne stradaju, da se ne izgube u kaotičnoj vrevi agresivnog vremena sklonog namjernom zaboravu.

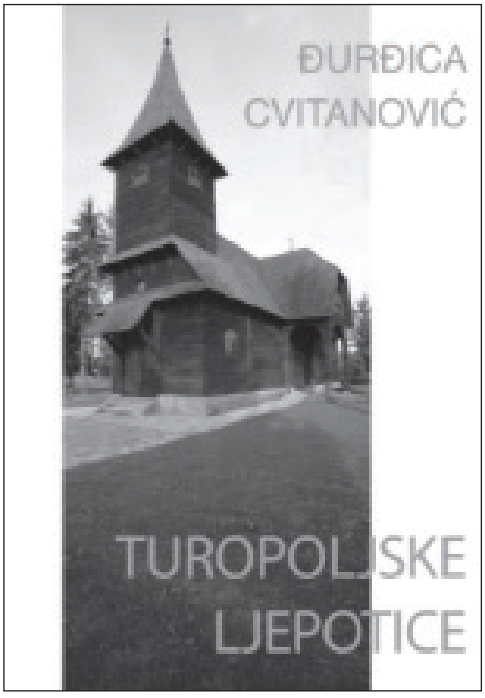

Naslovnica Turopoljskih ljepotica, 2008.

Evo, dobili smo još jednom Turopoljske ljepotice, no ne i u potpunosti iste. Autorica nam poklanja knjigu pretiska izdanja iz 1974. godine, ali sa znatnim proširenjem nekoliko važnih poglavlja u kojima otkriva i neke drvene kapele šireg područja između Kupe, pa i preko Kupe, i

* Đurđica Cvitanović: TUROPOLJSKE LJEPOTICE. Drvene seljačke crkve; dopunjeno i prošireno izdanje, Biblioteka: Hrvatski kulturni i prirodni spomenici, knj. 41, ur. – B. Pažur, Kajkavsko spravišče, Zagreb 2008.; usp. Kaj, XLII, br. 3 (2009)

Save. U novom, većem poglavlju o drvenim seljačkim crkvama autorica razglaba o kontinuitetu drvene gradnje od srednjeg vijeka do 19. stoljeća otkrivajući još niz nepoznatih lokaliteta, od kojih je svaki posebno zanimljiv ne samo po gradnji, arhitekturi nego i po specifičnoj unutrašnjoj opremi, gdje skulptura i slikarstvo na drvu integralno sudjeluju u specifičnom sakralnom doživljaju. U poglavlju o ratnim razaranjima kojima su bili izloženi spominjani krajevi doznajemo, uz iscrpnu povijesnu dokumentaciju, za još nekoliko manje znanih objekata koje nam je autorica pokazala, a mnogi su od njih, često i njenom zaslugom, primjereno obnovljeni.

Kroz cijelu se knjigu naglašava virtuozna tradicija drvene gradnje, koja se je na području Turopolja, Vukomeričkih gorica, uz Kupu i oko Siska najdulje zadržala, pa ono što je još do danas ostalo predstavlja posebnu i rijetku vrijednost naše kulturne povijesti, prateći slijed u kojem se opće stilske karakteristike prenose i na drvenu arhitekturu, tamo gdje je to zbog naravi gradnje bilo moguće. A za povijest umjetnosti taj fenomen predstavlja novo specifično poglavlje izučavanja. […]

***

Svaka je od njih [ljepotica] rastumačiva teorijom arhitekture, dakle i estetike. U svakoj se od njih sažimaju svi zakoni takozvane "velike arhitekture". Zanimljivo je, nisu one previše marile za zakone "velike arhitekture", nego se čini da zakoni arhitekture izviru upravo iz njih. Tu smo i blizu odnosu funkcija – estetika. Na ovim objektima to je savršeno i jednostavno jasno. Njihova funkcija je nužnost, a životna i duhovna potreba primat; ostvaruju se genijem građenja, to jest, konstruiranja – materijaliziranja, a to u konačnici znači da se pokazuju kao oblik, a taj je uvijek estetsko djelo. Upravo tu je uočljivo često besmisleno pitanje: je li u graditeljskom stvaralaštvu prvo funkcija, a zatim estetika, ili pak obrnuto? Razlažući ovu iskrenu arhitekturu, taj odgovor nećemo naći, jer je pitanje promašeno. I funkcija i estetika ovdje su isprepletene i usporedne i nemoguće je naći primat. Sve to govorim, jer su sklopovi tih objekata gotovo uvijek savršena estetska djela. Graditeljski zakoni tu su isključivo podređeni funkciji, ali njihov sklop uvijek je estetika. Dakle, estetika graditeljskog oblika upravo je funkcija sama i obrnuto. To i nije čudno, jer estetika je imanentna svakom iskrenom čovjekovom graditeljskom činu. Na svakoj se od ovih "ljepotica" može protumačiti cijela teorija građenja i njena složena estetska pojavnost.

I, na kraju, knjigu dr. sc. Đurđice Cvitanović Turopoljske ljepotice vidim kao sjajan putokaz ka novim istraživanjima, novim vrednovanjima i kao poziv na nužnu zaštitu i čuvanje blaga koje već danas vidimo kao neprocjenjivu duhovnu vrijednost budućnosti.

(S predstavljanja knjige, 26. veljače 2009.)

Tomislav Premerl

Turopoljske ljepotice - zaštitni znak svoga nakladnika

U cjelokupnom izdavačkom repertoaru kulturno-znanstvene udruge Kajkavsko spravišče, u bibliotečnom nizu "Hrvatski kulturni i prirodni spomenici", naslov monografije TUROPOLJSKE LJEPOTICE, preuzet iz narodske/pučke metaforike, dobio je ne samo značenje termina za sasvim određeni tip graditeljstva i lokaliteta nego je postao i zaštitnim znakom svoga nakladnika.

Pokazalo se, stoga, i društveno potrebnim i nakladničko-koncepcijski opravdanim da pretisak knjige "Turopoljske ljepotice" – u osuvremenjenom i dopunjenom izdanju - objavi upravo njen prvi nakladnik – kulturno-znanstvena udruga Kajkavsko spravišče, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti iz Zagreba…

Od 1974. godine, otkad je ta studija – toliko znamenita svojim povijesnoumjetničkim sadržajem i znanstveno-monografskom tipologijom - objavljena u časopisu Kaj i u posebnom izdanju biblioteke Hrvatski kulturni i prirodni spomenici, knj. 2 (urednik: Stjepan Draganić) - iskristaliziralo se više nepobitnih razloga za njezinom ponovnom objavom.

Valja istaknuti, prije svega, značenje te knjige kao nasušne kulturne i znanstvene potrebe, ujedno i jedne od kapitalnih djela hrvatske kulture i povijesti umjetnosti.

Izdvojiti nam je njeno sadržajno značenje: metodologijski i znanstveno spoznajno, knjiga je pouzdani i sveobuhvatni opis europskog rariteta tradicijske sakralne i drvene graditeljske baštine (drvenih kapelica /drvenih seljačkih crkava) – kao i dokaz izvornosti i utemeljenosti karakteristika hrvatskoga baroka, sa svim njegovim graditeljskim osobitostima.

Turopoljske ljepotice kao zaokruženi korpus ugledne i svestrane znanstvenice Đurđice Cvitanović, u sadržajno-tematskom i strukturno-tipološkom smislu, objedinjuju, dakle, sljedeće autorske karakteristike: a) originalnost u struci (i u širokoj kulturnoj javnosti) kao najtraženijeg autoričina djela; b) ključne joj radove o sakralnoj arhitekturi hrvatskog baroknog razdoblja; c) metodološko-konzervatorske pristupe i stavove o očuvanju crkvene graditeljske (i tradicijske) baštine, s presjekom i kronologijom graditeljskih faza (i propadanja) tijekom nekoliko stoljeća (od 17. st. nadalje), s naglaskom na drastična uništenja u proteklom ratu, ali i obnove nakon njega.

Skupljena i dopunjena iz više autoričinih izvora, strukturirana u četiri poglavlja, s prilozima – poštujući principe izvornosti, kronologije i aktualnosti – monografija je, s jedne strane, barokno-graditeljska sinteza, ali i diskretni znanstveni (auto)portret same autorice.

S obzirom na tužnu činjenicu devastacije (ili neizbježnog propadanja) poneke od kapelica – uz sustavne i pohvalne mjere njihove zaštite i restauracije – monografski, dopunjen i proširen pretisak knjige dr. sc. Đurđice Cvitanović još je jedan oblik trajnog očuvanja hrvatske sakralne barokne i tradicijske drvene graditeljske baštine.

(Iz predgovora knjizi)

Božica Pažur

ODLIKE RADOVA ĐURĐICE CVITANOVIĆ U ČASOPISU *KAJ* I U BIBLIOTEKAMA *KAJKAVSKOGA SPRAVIŠČA*

Govoriti o radovima dr. Đurđice Cvitanović objavljenim u Kaju ujedno uvjetuje naznake o značenju i profilu toga časopisa, jer - objavljeni cijeli jedan povijesno-umjetnički korpus naše znanstvenice bitno pridonosi tipu, repertoarnoj opredijeljenosti i ulozi Kaja u hrvatskoj kulturi.

I sama izvanjska analiza tekstova objavljenih u časopisu "Kaj" (unutar rubrika) - iskazuje njihovu okupljenost u tri karakteristična tematska kruga: *tematsko područje novije kajkavske književnosti, reprezentativni krug starije kajkavske književnosti i povijesno-umjetnički tematski krug.*

Uz taj, vrlo opsežan, treći "Kajev" tematski krug vežu se, u hrvatskoj javnosti i znanosti nezaobilazna strukovna imena: akad. Anđela Horvat, dr. sc. Đurđica Cvitanović, dr. Doris Baričević, dr. Franjo Buntak, dr. Olga Maruševski, prof. Ladislav Šaban, dr. Lelja Dobronić, prof. Marija Mirković, dr. Tomislav Premerl, dr. Zorislav Horvat, mr. Mario Beusan, prof. Drago Miletić, prof. Ivan Srša ...

Radovi dr. sc. Đurđice Cvitanović objavljeni u časopisu "Kaj" i posebnim izdanjima unutar biblioteka "Kajkavskoga spravišča" *nose sve odlike tematske i metodološke raznolikosti, kao i nemjerljive tekstualne i izvantekstualne strukovne poticajnosti,* kojima je toliko zadužila hrvatsku povijesnoumjetničku znanost, ali i hrvatske gradove i mjesta čija se sakralna arhitektura, upravo njezinom zaslugom, obnavljala i obnovila (Zagreb, Karlovac, Lepoglava, Sisak, Jastrebarsko, Klanjec, Samobor, Glina, Križevci...).

Djelatna svestranost dr. sc. Đurđice Cvitanović, rekli bismo, sukladna je široko zasnovanom djelatnom programu "Kajkavskoga spravišča" - koji se odnosi na trećinu Hrvatske, grad Zagreb - ukratko, na cjelokupno hrvatsko kajkavsko govorno područje (od Međimurja, Hrvatskog zagorja, Podravine, Moslavine, Prigorja, Turopolja, dijela Gorskog kotara i središnje Istre). Sudjelujući u takvoj, skoro saborskoj konstituciji "Kajkavskoga spravišča" (*spravišče* - sabor, skup, skupština) od njegova početka kad mu je bila predsjednica do danas Đurđica Cvitanović objavila je 25 znanstvenih studija i članaka unutar redovitih brojeva časopisa "Kaj" (više od 300 gusto tiskanih stranica "Kajeva" formata) kao i 9 zasebnih pretisaka, posebnih izdanja monografskoga tipa i studija unutar biblioteka, što tvori sljedećih 295 tiskanih stranica. Dakle, bibliografija znanstvenih radova dr.

Đurđice Cvitanović objavljenih u časopisu "Kaj" od 1972. i izdanjima Spravišča tvori više od 600 tiskanih stranica - u širokom tematskom rasponu od:

- povijesno-arhitektonskih opisa i analiza crkvene graditeljske baštine većinom razdoblja i stila baroka *(Sveta Jelena portal Zaboka, Župna crkva sv. Jakoba st. apostola u Prelogu, Crkve grada Samobora...);*

- doprinosa crkvenih redova (prije svega pavlina), plemstva, kao i istaknutih graditelja, arhitekata razvoju i očuvanju hrvatske graditeljske i kulturne baštine *(Svetice nekad i danas, Pavlini u Križevcima, Srce Zagorja u srcu Istre - o pavlinskom samostanu u Sv. Petru u Šumi, Rod Draškovića i umjetnost, U spomen Bartolu Felbingeru...);*

- vrijednosti tradicijske graditeljske baštine, dakle, narodnog sakralnog graditeljstva, koje se ne mjere veličinom već kvalitetom likovne izvornosti *(Turopoljske ljepotice, Kako narod gradi...);*

- do pregleda crkvenog graditeljstva i šireg kulturnog ozračja pojedinih kajkavskih krajeva *(Skriveno blago - iz riznice umjetničkih znamenitosti jastrebarskog kraja, Odnos naše sredine prema kulturno-umjetničkim spomenicima, Kulturno-povijesni spomenici Hrvatskog zagorja, Kulturno i umjetničko ozračje Klanjca 1835.-1861. ...).*

Signantnim, te u neku ruku programatskim (jer otkriva korijene i poticaje sveukupnog "kunstgešihterskog" bavljenja Đurđice Cvitanović) smatramo njen analitično-sintetični znanstveni rad "Odnos naše sredine prema kulturno-umjetničkim spomenicima". Govoreći o tom odnosu od početka 19. stoljeća do danas (zapravo, do vremena nastanka teksta 1974.), autorica je ustvrdila dva oprečna procesa:

- nasuprot tradicionalno postojanoj vezanosti hrvatskoga naroda uz umjetničku, osobito crkvenu, graditeljsku baštinu i nasuprot impozantnom broju očuvanih spomenika u 19. stoljeću - valja uočiti sveopću ugroženost hrvatskog spomeničkog blaga zbog isto tako sveopćeg nepoznavanja vrijednosti toga blaga, koje nepoznavanje nije samo nedostatak tzv. običnog, neukog čovjeka nego i obrazovanih ljudi.

Autorica je pratila primjere (apsurdno rečeno - i razvoj) nečuvanja spomenika kulture, kao i pogrešne restauratorske pristupe koji se rukovode svojevrsnom, a drastičnom, purifikacijom stilova. Tragičnim početkom rušenja našeg spomeničkog blaga ističe godinu 1831. kad je zagrebački biskup Aleksandar Alagović kipove i slike s monumentalnog glavnog oltara zagrebačke katedrale dao preseliti u siromašnije crkve dijeceze.

Radovi Đurđice Cvitanović - u stilu Gjure Szaba, našeg "prvog borbenog konzervatora s početka 20. stoljeća" (kako ga sama kvalificira), izborom "dragulja" umjetnosti (koji su blago i svojina hrvatskoga naroda) - ujedno su i uzbuna za njihovim očuvanjem.

Kompleksni, dakle, problemi traže i kompleksni pristup. U stručnom radu i svjetonazoru Đurđice Cvitanović *znanstveni je tekst samo dio projekta (početni ili završni).*

Izdvojimo li iz nekoliko većih projekata koje je u "Kajkavskom spravišču" pokrenula Đurđica Cvitanović, ustvrdit ćemo, npr., da su obnovi lepoglavske crkve i samostana prethodila četiri cjelovita "Kajeva" sveska (o slikarstvu, kiparstvu, arhitekturi i literaturi), nakon kojih od 1992. do 1997. slijedi pet (već tradicionalnih) znanstvenih skupova "Šest stoljeća kulture i umjetnosti u Lepoglavi", čiji su radovi objavljeni u pet jedinstvenih Lepoglavskih zbornika. Dodamo li tomu "Kajev" svezak o Sveticama, možemo reći kako

je "Kajkavsko spravišče" nemjerljivim marom dr. Đurđice Cvitanović hrvatskoj kulturi i znanosti od 1977. do 1997. podarilo deset (10) zasebnih knjiga o pavlinskom kulturnom nasljeđu.

Kompleksni pristup obnovi pavlinskog samostana u Sv. Petru u Šumi - koji, dakle, podrazumijeva prožimanje tekstualnog studijskog rada i njegove konzervatorske primjene i provjere na datom spomeničkom objektu kao i opis šireg jezičnog i kulturnog okruženja čakavsko-kajkavskog govornog područja središnje Istre - takav, dakle, prepoznatljiv strukovni pristup Đurđice Cvitanović rezultirao je cjelovitim sveskom časopisa "Kaj" "Srce Zagorja u srcu Istre" (1973.) i djelatnom povezanošću "Kajkavskoga spravišča" s Katedrom "Čakavskoga sabora".

Slični radni koncept vrijedi i za projekte vezane uz obljetnice hrvatskih značajnika Antuna Mihanovića i bana Josipa Jelačića. Uz 200. obljetnicu rođenja i 135. smrti Antuna Mihanovića, te obljetnicu uglazbljenja hrvatske himne organizirana su, 1996. godine, dva znanstvena skupa i okrugli stol (u Klanjcu i u Glini), objavljen je Zbornik; cjelokupni je projekt, inicijativom Đurđice Cvitanović, nastavljen daljnjom tradicijom znanstvenih kolokvija u suradnji Spravišča i Grada Gline. Od dva skupa uz 150. obljetnicu ustoličenja hrvatskoga bana Josipa Jelačića, u organizaciji "Kajkavskoga spravišča" (1998.), jedan je održan u Glini.

Cjelokupni životni i radni koncept dr. sc. Đurđice Cvitanović svjedoći o jednom radu koji svojim kulturološkim dosegom, strukovnom sveprisutnošću i osobitom humanom porukom ("Spomenik jest uvijek više nego jedan ljudski život /jer naš ljudski život mora proći/, ali mora ostaviti trag i trajno nasljeđe svojim potomcima.") - samo u "Kajkavskom spravišču" i "Kaju" - dostiže i pokriva timsku djelotvornost čitave jedne institucije (ustanove, Instituta...).

*B. Pažur**

BIBLIOGRAFIJA RADOVA DR. SC. ĐURĐICE CVITANOVIĆ OBJAVLJENIH U KAJKAVSKOM SPRAVIŠČU

A. ZNANSTVENE STUDIJE I ČLANCI U REDOVITIM BROJEVIMA ČASOPISA "KAJ"

- ROD DRAŠKOVIĆA I UMJETNOST, Kaj, V, br. 11, Zagreb 1972., str. 40-46.
- SRCE ZAGORJA U SRCU ISTRE, Kaj, VI, br. 6, Zagreb 1973., str. 12-28.
- KAKO GRADI NAROD, Kaj, VI, br. 12 a, Zagreb 1973., str. 36-52
- PLASTIČNA FOLIJA ZAŠTIĆUJE SPOMENIK KULTURE OD PROPASTI, Kaj,VI, br. 12 a, Zagreb 1973., str. 86-91

* Prilagođeno, prema tekstovima iz Kaja 4-5, 1999 i Kaja 3. 2009.

- ODNOS NAŠE SREDINE PREMA KULTURNO-UMJETNIČKIM SPOMENICIMA, Kaj, VII, br. 2, Zagreb 1974., str. 13-33

- TUROPOLJSKE LJEPOTICE, Kaj, VII, br. 5-6, Zagreb 1974., str. 65-104

- SVETA JELENA - PORTAL ZABOKA, Kaj, VII, br. 11, Zagreb 1974., str. 33-39

- SVETICE NEKADA I DANAS, Kaj, X, br. 9-10, Zagreb 1977., str. 3-38

- SPOMENICI KULTURE ILI O ZAŠTITI DRUŠTVENE IMOVINE, Kaj, XV, br. 4, Zagreb 1982., str. 27-32

- KULTURNO-POVIJESNI SPOMENICI HRVATSKOGA ZAGORJA, Kaj, XVII, br. 1, Zagreb 1984., str. 50-71

- ZNANSTVENIK U RATU, Kaj, XXIV, br. 5-6, Zagreb 1991., str. 101-104

- ŽUPNA CRKVA SV. MARIJE OD POHODA U MARIJA GORICI, Kaj, XXV, br. 3, Zagreb 1992., str. 75-88

- ŠEST STOLJEĆA KULTURE I UMJETNOSTI U LEPOGLAVI (osvrt na "Lepoglavski zbornik 1992."), Kaj, XXV, br. 5-6, Zagreb 1992., str. 92-94

- ŽUPNA CRKVA SV. JAKOBA ST. APOSTOLA U PRELOGU, Kaj, XXVII, br. 4-5, Zagreb 1994., str. 155-170

- JEZIČNI I UMJETNIČKI IZRAZ NA KAJKAVSKOM TLU[izbornik; Kajkavsko spravišče], KAJ XXVI br. 5-6, Zagreb, 1993., str. 103-106

- LEPOGLAVSKI ZBORNIK 1993, [Kajkavsko spravišče, 1994.] KAJ, XXVII, br. . 1, Zagreb, 1994., str. 73-75

- POD OKIĆEM – UMJETNIČKA I CRKVENA BAŠTINA [monografija], Kaj, XXVII, br. 2-3, Zagreb, 1994., str. 104-106

- LEPOGLAVSKI ZBORNIK 1994, [Kajkavsko spravišče, 1995.], Kaj, XXVIII, br. 4-5, Zagreb, 1995., str. 140-142

- LEPOGLAVSKI ZBORNIK 1995, [Kajkavsko spravišče, 1996.], Kaj, XXIX, br. 4, Zagreb, 1996., str. 127-131

- CRKVE GRADA SAMOBORA, Kaj, XXX, br. 1, Zagreb 1997., str. 27-53

- U SPOMEN BARTOLU FELBINGERU, Kaj, XXX, br. 3-4, Zagreb 1997., str. 138-144

- POČETAK BOLJEGA SVIJETA (BLAŽENA DJEVICA MARIJA U HRVATSKOM ZAGORJU), Kaj XXXI, br. 5-6, Zagreb,1998., str. 131-134

- KRIŽEVAČKO-KALNIČKA REGIJA U SREDNJEM VIJEKU. Kaj, XXXVI, br. 4-5, 2003., str. 163-165

- SAMOSTANSKI KOMPLEKSI U POVIJESNOJ JEZGRI VARAŽDINA. Kaj XXXVII, br. 4-5, 2004., str. 105-116

B. PRETISCI IZ "KAJA", POSEBNA IZDANJA MONOGRAFSKOGA TIPA I STUDIJE UNUTAR BIBLIOTEKA "KAJKAVSKOGA SPRAVIŠČA"

- ŽUPA SV. JELENE, SVETA JELENA - PORTAL ZABOKA (grupa autora), Kulturni prirodni spomenici Hrvatske - Zbirka vodiča, knj. 5, KUD "Ksaver Šandor Gjalski", Zagreb

1974., str. 33-39

- TUROPOLJSKE LJEPOTICE, Kulturni i prirodni spomenici Hrvatske, "Kajkavsko-spravišče", Zagreb 1974., str. 1-39

CRKVENO GRADITELJSTVO. SKRIVENO BLAGO IZ RIZNICE UMJETNIČKIH ZNAMENITOSTI JASTREBARSKOG KRAJA (grupa autora), Kulturni i prirodni spomenici Hrvatske, knj. 8, "Kajkavsko spravišče", Zagreb 1975., str. 1-28

- SVETICE NEKADA I DANAS, Kulturni i prirodni spomenici Hrvatske, knj. 20, "Kajkavsko spravišče", Zagreb 1978., str. 3-36

- ŽUPNA CRKVA SV. MARIJE OD POHODA U MARIJI GORICI, Kulturni i prirodni spomenici Hrvatske, knj. 34, "Kajkavsko spravišče", Zagreb 1992., str. 3-16

- ŽUPNA CRKVA SV. JAKOBA ST. APOSTOLA U PRELOGU, Kulturni i prirodni spomenici Hrvatske, knj. 37, "Kajkavsko spravišče", Zagreb 1994., str. 1-16

- PAVLINI U KRIŽEVCIMA, GRADU SV. MARKA KRIŽEVČANINA, "Lepoglavski zbornik 1995", Hrvatski kulturni i prirodni spomenici, knj. 39., "Kajkavsko spravišče", Zagreb 1996., str. 85.97

- KULTURNO I UMJETNIČKO OZRAČJE KLANJCA 1835.-1861. Zbornik "Antun Mihanović i njegovo doba", Mala biblioteka "Ignac Kristijanović", knj. 29, "Kajkavsko spravišče", Zagreb 1996., str. 151-165

- TUROPOLJSKE LJEPOTICE – Drvene seljačke crkve. (Dopunjeno i prošireno izdanje) Biblioteka Hrvatski kulturni i prirodni spomenici, knj.41, Kajkavsko spravišče, Zagreb 2008., str. 1-128*

B. P.

* Cjelokupnu bibliografiju radova dr. sc. Đurđice Cvitanović vidi u: Kaj, XXXII, br. 4-5 (1999); Radovi Instituta za povijest umjetnosti, br. 28 (2004); Bibliografija radova dr. sc. Đurđice Cvitanović, Ogranak MH Zaprešić, 2004. Bibliografija časopisa Kaj 1968-2010 (priredila M. Roščić) Kaj XLIV, br. 3-4 (2011)

VLADIMIR PERNIĆ: *POSTELJA OD OBLAKA* *(Katedra Čakavskog sabora Roč, Roč 2022.)*

Zbirka pjesama ročkog pjesnika i afirmatora zavičajnosti Vladimira Pernića *Postelja od oblaka* već je u prvom listanju, i prije suočavanja s tekstom, postavila ljepotni sloj kao bit svoga poetičkog identiteta. Naime, profinjena fotografija i njena obrada, kompozicijsko zaigravanje raznovrsnošću pojavnosti oblaka (David Ivić), u svojoj raznoobraznosti i, koliko god bila proziran znak s jasnom denotacijom, dotičući polisemantičnost apstrakcije, očigledno je pomno kreirana za potrebe ovog izdanja, tako da slijedi njegovu temeljnu poetičku intonaciju.

Pjesme, njih sedamdesetpet, okupljene su u cikluse na uobičajen način – motivski (*Tvoje ruke*, *Tragovi sjećanja*, *Vrutak istine*, *Zalud zov*), a završnom ciklusu (*Bendima) jedinstvo* osigurava jezik, ročka čakavica. Pernićev slobodni stih i slika koja, u „mekoći paukove mreže", postavlja podlogu („raskošna pasišta") za fine opažaje i dojmove, u svom skladu bliski su kasnomodernističkom, pa čak i modernističkom poimanju i arhitektonici. Poetički gledano, Pernić nije nemirnik, reformator, istraživač nego tih i promišljen estet, kojem je prvenstveno do sklada pjesme, osobito kad se radi o eufoniji. Motrimo li fonostrukturno, pjesma je, kao i ritmički, besprijekorna te možemo reći kako Vladimir Pernić u svojoj tihoj samozatajnosti plete svoja čipkasta tkanja, koja su „najčipkastija" kad izriče emociju: ona je jasna, razvedena u niz slika bremenitih pridjevima, ali suzdržana, posredovana usporavajućim višečlanim nizanjem odrednica, zbog čega se doima molski, čak i kad je vedra.

Na motivskoj razini knjiga se otvara aktualizacijom uvriježenog para lirskog izričaja, ljubavi i pejzaža. Pernić, premda ostajući vjeran takvoj konvenciji, ipak donosi osobne akcente: on iskaz ne oneobičuje, nego ga dojmljivim čini profinjavanjem: opažajno pejzaž rastvara na elemente, nudi ga svim osjetilima sočnog, pitkog, slasnog, senzualnog, što postiže (pre)obiljem priložnih/pridjevnih kvalifikacija teme/motiva („nakon bogatih večeri/ udvoje/ slučajno sparenih znatiželjnika/ napadno gladnih u vrelini noći/ čak i okašnjele zvijezde/ tobože nehajno promatraju/ sladunjave njihaje nekošenih trava u zabačenim uvalama/…/ dok sirtaki njiše bokovima/ maznim i željnim dodira potna dlana": *Probuđeno jutro*). Zanimljiv je postupak vezivanja prirode i ljepote žene, s konotacijom ljubavi i uzvisivanja, čime se modus pjesme približava petrarkističkoj konvenciji, naročito akcentiranjem kose kao sinonima/ metafore za ljepotu žene (*Nestajuće pasište*). Konvencionalna poetika vidljiva je i u relativno učestaloj uporabi stalnih epiteta i metafora („to tvoje lice bijelo", „rumene ti usne": *Darujem ti jabuku*).

Ciklusi se motivski prepleću, ali u pojedinom dijelu motivi dobiju dostojanstvo „glavne" teme. Tako je, npr., pejzaž gusto upisan i u cjelinu *Tvoje ruke*, prvenstveno ljubavnu, kao i u *Tragove sjećanja* (more, ljeto, flora i fauna: galeb, orlovi), ciklus kojim dominiraju memorativni tekstovi, s tim da memorativnosti ima i u *Tvojim rukama* (*Sjećanja*, *Nestajuće pasište*). Načelno i pojednostavljeno, može se reći kako je ljubav temeljna tema prvog ciklusa *Tvoje ruke*, egzistencijalnost *Vrutka istine*, a etičko-svjetonazorni i estetičko-promišljalački u ciklusu *Zalud zov,* koji je, slijedeći poetiku prepleta-

nja, naslojen i elementima prethodnih (sjećanje, pejzaž).

Ciklus *Vrutak istine* velikim dijelom čine autopoetične pjesme, u kojima Pernić otkriva svoj kreativni *procédé*. Autor čovjeka iščitava kao tražitelja poticana čežnjom za prepoznavanjem i dosizanjem cilja, a u slučaju pjesnika – to je nastojanje da se nađe dobra riječ za temu koju nastoji izreći, a koja nerijetko izmiče („kako je malo potrebno za sreću // još samo da pronađem/ onu iskonsku/ onu traženu/ pravu/ riječ“: *Čarolija riječi*).

Istraživanje i spoznavanje mikro i makroprostora dovodi Pernića do poetičkog momenta koji držim jednim od najdojmljivijih u ovom izdanju: do specifične progresije u (trans) formiranju slike. U prvom ciklusu (*Tvoje ruke*) njegove su slike idilične („prpošni dodiri naših golih prstiju/ još i sad mame slatke srhe“; *Sjećanja*; „nježne mokre vlati trave dočekale jutros/ tvoje toplo tijelo/ i ovile se oko tvojih kosa“*; Nestajuće pasište*), a pomicanjem težišta u problematičnija područja, kao što je slučaj u *Vrutku istine*, idila puca i slike, spajajući idilično i strahotno koje je posljedica nemoći da se idila realizira, postaju fantazmagorične („krv lipti iz očiju i izbodenih rana/ krvavi tragovi u zapusima snijega/ i siktanje kandži odzvanja utrobama planina“: *Vrisak plavog mjeseca*). Napredovanjem tijeka transformacije, u predzadnjem ciklusu *Zalud zov* slika će se rastvoriti u besmislenu zbilju i postati vulgarna – ili bar banalna, s izrazitom tendencijom da bude sarkastični komentar predstavljene teme („vrludaju hihoti i osmijesi/ naherenih praznoglavih stvorova…/ cerekaju se/ cvile/ i luduju lude jedne/ bijedne/ naherene kreature“: *Hihot*). Uočene transformacije motritelj/subjekt vidi kao dio neumitnih prirodnih procesa, koji nisu ugodni, ali se subjekt miri s njima (tako/uostalom/ mora biti).

Predstavljeni svijet njegovih pjesama također je, kao i kompozicija na motivskoj razini, preplet nekoliko razina: estetizacijom se odmiče od stvarnosti, ali je stvarnost u pjesmi uvijek prepoznatljiva. Povremeno estetizaciju i realno naslojava legendarnim (*Postelja od oblaka*: obnažene sirene snuju rasprodane bordele) gradeći fantazmagorični svijet u kojem supostoje ljudi i kulturološki kreirana bića – sirene, *štrige*, bogovi – u jedinstvu, konfliktu, igri… kako već priča krene.

O zadnjem ciklusu, pisanom zavičajnom ročkom čakavicom, odlučila sam govoriti nakon dugog odvagivanja i nesigurna mogu li to ili ne. Naravno da se, uz određenu dobru volju i nužan napor, problemi nedovoljnog poznavanja jezika mogu dobro riješiti, no moram naznačiti da sam u pristupu dijalektalnoj poeziji pobornica Kajevog pristupa, tj. diskretnog nuđenja prijevoda kao svojevrsnog fusnotnog teksta, pa – kako tko odluči. Sve dok nemamo izdašne i dostupne rječnike dijalekata, treba na neki prihvatljiv način premostiti udaljenost dijela (zainteresiranih) čitatelja od teksta. Iz poštovanja prema našim „provincijama“, njihovim specifičnim, nenadoknadivim prednostima (dijalekti), koje se uglavnom minoriziraju, s izuzetnom simpatijom i razumijevanjem za njih, posebno podcrtavam zadnji ciklus (*Bendima*), čiju sam ljepotu intuirala i odlučila prevladati prepreku nedovoljne upućenosti u jezik. Budući da je izdvojen jezikom, tematski je heterogen, s tim što i na razini emocije sadrži nešto novo – fine humorne efekte.

Naslovna pjesma *Bendima* (*Žetva*) obilje je osebujnih lokalnih motiva u nekim, mogli bismo reći, temeljnim generičkim momentima odraženim u osobama i načinima ponašanja. Iz zemlje ovdje izbijaju blaga koja čovjeka čine svojim potomstvom prilagođenim sebi i obdarenim načinima života prihvatljivim i prikladnim okolini, sukladnim s njom *(brnčiju brncji/ čvrčak hrupav čepi i čvrči /.../ roj muh leti/ paučina arja čaka).* Pjesma punoćom elemenata i efekata (motiva, stilogenih postupaka, bića i djelovanja) sugerira obilje, zrelost, punoću i ispunjenost života *(ku buh dva daš bendima bi mogla bit dobra).* Asonance, aliteracije, onomatopeje, ponavljanja, mnogostruka rimovanja pjesmu čine zvučnim ekstatičnim vrtlogom životodajnih elemenata, koji u vrtloženju svojih melodija, mirisa, boja i materijalne fakture opijaju životnim zanosom. Ozvučenost nije toliko u funkciji onomatopeje koliko je interna pjesmina sila koja elemente održava u strukturi vrtložnog oblika. U *N* Đi*rutonde* poigrao se predajnim momentom – plesom vila, koji se nadaje kao univerzalni element postojanja prirode: štrige svojim plesom zavrtlože cijeli prostor i elemente koji ga naseljavaju u infernalnoj ponoćnoj igri svjeto-

va *(štrige sva pljes plesale /.../ si vetri sva bučali/ si ugnji sva lizali/.../ breki skičali, mački bižali/ judi križali)*, ističući u oneobičavajućem finalu osobenjaka Pjerića, imunog na magiju i magijski jako vrijeme (ponoć), koji u svojem ritmu, u svom osebujnom svijetu, jednostavno postoji – na svoj način *(vudren pud bareta/ fućkajuć n vas gluas/ čez kružjera paćifiku (je) pasav)*. Sve je to, kako će reći u *E merlu*, umijeće postojanja koje se stječe – iskustvom, praksom, djelovanjem… ne olako. Pametnjaković i pametan dva su svijeta.

U ovom je ciklusu Pernić zaigran, humoran, u pjesmi nema težine, nelijepih riječi, banalnosti koje problematiziraju uzvišenost i ljepotu. Te su pjesme zanos onim iskonskim svojim, onim što je u krvi, u genu i iz čega će sve biti dobro tako i takvo kakvo jest… ako ga poštujemo.

Ljepota i ekspresivnost prvog jezika, lokalnog jezika, govorenje iz sinapsi, iz prenatalnog iskustva, iz prvog udaha – u svojoj iskonskosti i nepatvorenoj istini trijumfira ekspresivnošću. U ovoj knjizi tom je jeziku dano da govori o iskonskom, ali drugačije nego to radi na standardu: ovdje nema gorčine, osjećaja nerecivosti, ostajanja pred bijelim papirom, kako se dogodilo u autopoetičkom bloku ciklusa *Vrutka istine*. To je mjesto punine, rješenja, odgovora. Pernić i tim jezikom itekako zna reći tjeskobu, bezizlaznost, gorčinu, što možemo vidjeti u drugim njegovim izdanjima, no u ovom slučaju počastio ga je privilegijem da bude igra, radost, ljepota.

I to je jednostavno tako: iz osobnih osjećaja za dom, govorimo na posebne načine, naročito u svojem zrelom vremenu, kad smo razriješili svjetonazorne dileme, izmirili emocije, nemire i želju da mijenjamo svijet. Ako od lirskog subjekta želimo doći do autora – na takvom je mjestu ljuska koja ih dijeli najkrhkija i lirski subjekt najprisniji je s autorom.

Emilija Kovač

NEDOKONČANA PESMA - VIŠESTRUKA SIMBOLIKA ZBIRKE 44. RECITALA U SV. IVANU ZELINI

Mala biblioteka „Dragutin Domjanić", knj. 130., POU Sv. Ivan Zelina, 2025.)

Mnogolika simbolika naslova zajedničke zbirke 44. Recitala suvremenoga kajkavskoga pjesništva u Sv. Ivanu Zelini - *Nedokončana pesma* - kao da se fatumski nadvila i nad konačnicom njezine pripreme za tisak. Napustio nas je njezin urednik, antologijski književnik i znanstvenik ***† dr. sc. Ivo Kalinski*** (Črečan kod Sv. Ivana Zeline, 8. ožujka 1940. – Zagreb, 26. travnja 2025.) - hrvatski pjesnički klasik i kajkavski humanist, jezikoslovac, leksikograf /dijalektolog, esejist, književni analitičar i teoretičar…

† Dr. sc. Ivo Kalinski bio je *spiritus movens* svih književnoumjetničkih događanja koja je pokretalo Narodno sveučilište/Pučko otvoreno učilište u Sv. Ivanu Zelini, prije svega dječje Smotre i Recitala suvremenoga kajkavskoga pjesništva „Dragutin Domjanić" – takoreći od početaka 1970., a osobito od 1992. kao predsjednik ocjenjivačkih povjerenstava i urednik svih njihovih zajedničkih zbirki/zbornika, te drugih izdanja unutar Male biblioteke „Dragutin Domjanić" u okrilju Učilišta.

***

Neusporedivim suradničkim obiljem, sudionici ***44. Recitala suvremenoga kajkavskoga pjesništva „Dragutin Domjanić"*** u Sv. Ivanu Zelini 2025. dokazali su privrženost Recitalu, njegovu dostojanstvenom mjestu u suvremenom književnom obzorju, prije svega kajkavskom umjetničkom *vitiznanstvu* naše domaje.

Odazivom i poraslom brojnošću, 112-ero autora sa 403 kajkavske pjesme (od kojih su 102 objavljene u recitalnoj zbirci/zborniku!), i 2025. godine poduprlo je Recital suvremenoga kajkavskoga pjesništva u trajnoj kritičkoj ocjeni kao najmjerodavnije manifestacije koja potiče, ozrcaljuje i vrednuje dosege suvremenoga kajkavskog estetizma, i to istom mjerom svoje izvrsnosti od 1970. do 1979., te kao „kajkaviana rediviva" (I. Kalinski) od 1992. do danas.

Nakon knjiga i eseja † dr. sc. Ive Kalinskoga (Anatomija kmice - zanos i tjeskoba, 2004. i dr.) o fenomenu recitalnoga kajk. pjesništva i ovogodišnje bi zelinsko pjesničko bogatstvo bilo dostojno zahtjevnijih analiza i interpretacija. U ovoj prigodi, dopustimo si tek neke naznake.

Većina autora nasljeđuje i pronosi ideje i modele prethodnika, a nekolicina osvjedočenih bardova – zaokretom u nova poetološka iskustva – obogaćuje antologijska mjesta cjelokupnog suvremenog hrvatskog pjesništva.

U tom smislu, zamalo očekivano, određeni se broj autora okuplja pod štićenom sjencom Meštra *Balada Petrice Kerempuha* – i to reminiscentnim nasljedovanjem poetskog iskustva toga velebnog djela na više razina: s jedne strane iskazom i priznavanjem njegove parafraze (Zdravko Dolenec: *Krležina krava zišla z oreha)*; s druge strane idući tragom socijalnog raskola (Jagoda Vičević: *F cukorpiksi);* ili pak zavidno stiliziranom (autorskom i jezičnopovijesnom) kajkavskom urbanom, prije svega leksičkom, diversifikacijom (Tomislav Ribić: *Razvudenje orsaga*).

Više je alibija za kraćim stihom, njegovom razbijenošću, ponekad i sintaktičnom eliptičnošću: najčešće su to razlozi ritamsko-rimarijske ili povijesne asocijativnosti, refleksije, te ugođajnosti (Zdenka Sokalić: *Frlunec živlejna*, Stjepan Crnić: *Nuoč na Griču*); a rjeđe ideje sinteznosti (*Pak ih skriva. / Laje. / Fanta. / I baje. / Jer vse dok je bedastoči / i življenje traje* - Mirjana Vujec*: Nora, nora*), kao i identitetskih sažimanja (Darko Raškaj: *A ja sem*).

Nasuprot tomu, nadaju se: narativnost u poetskom slogu, raskošan neologistični ludizam (Ivan Kutnjak: *Potrto steklo /na rešpatero/*); očuvana rečenična struktura u poetsko-proznoj organizaciji pjesme (Tugomir Orak: *Film o Imbri Pendrekašu*); tekstualističke varijante uvođenjem svojevrsnog letrizma (Denis Peričić: *Narkokaj, Papaštrumpfkaj*).

Zamjetan je i rijedak, odnos spram Recitala originalno osviještenim autorskim kajkavskim projektom (Željko Funda: *Ljubav* – pod visoko estetiziranim semantičkim poljem „Čutki" (ujedno i autorskom šifrom).

Uz obilje raznolikih umjetničkih, knjiških asocijacija, uz neobična tematska proširenja, pa i ona u onomatopejskoj realizaciji (Anica Lukina: *Coku, miku*), znatna se grupa pjesnika zaokuplja/zarobljuje općim mjestom/arhetipijom „istinitosti", uz stihovni komentar negativnih društvenih konstanti, te afirmacijom „pravednosti" (npr., Mia Behtan: *S podrapanim se čarapami smejati*, Marija Miklaušić: *Si smo mi dudeki*, Adam Bastalec: *Jopci i bokci*).

Umjetnička transpozicija štićenih prostora „doma" i zavičajne jezgre bila bi najznačajnija vrijednosna uporišta koja valja posebno izdvojiti iz zajedničke poetske zbirke 44. Recitala, koju je urednik †Ivo Kalinski s razlogom naslovio prema pjesmotvoru Zdenke Maltar - *Nedokončana pesma*. Raspon takve genetske transpozicije kao „udomljavanja" svijeta suvremenim kajkavskim tekstom (u Vladimira Šuka, npr., *Vu znucani su tepih vupletene kronike hoda / od puzenja, pak, do nestajanja*) možemo prepoznavati višestruko: od, takorekuć, pasijske žudnje u dohvaćanju zavičaja (Ankica Piculek: *Zipku sejna ognjišče i hižna streha*, Štefanija Ludvig: *Obrublen suncem*); od raznolikih postupaka analepse (Dragica Reinholz: *Smržnjene noge zamotane f mamin sviter*); do filozofije raskorjenjivanja, nespoznatljivosti subjekta („… duoša brez kuorena" *u Hariji nebes* Biserke Marečić: *Pavuk je razvliekel sve mreže prek gniezda*); sve do zaumnih, nesvjesnih relacija teksta (Vinko Hasnek: *Kjesna vura)*. U *Nedokončanoj pesmi,* poetičkim zaokretom prema raspri, dijalogu s vlastitim tekstom i metaforikom, Zdenka Maltar započinje i novi zaokret prema antologijskim obzorjima vlastite i hrvatske (kajkavske) poezije (*Nahajam ju gda lovi reči, / ognjenoga pozoja, /nimbuse z dalečine. „[…] Nič ne znam o mestu v terem prebivaš / i nič ne znam o tvom povrnutju*").

Zahvaljujući dobro osmišljenom i utemeljenom programu Pučkog otvorenog učilišta Sv. Ivan Zelina, Recital suvremenoga kajkavskoga pjesništva „Dragutin Domjanić" obogaćuje se u svom višedesetljetnom tijeku i novim pjesničkim osobnostima i nesumnjivom budućnošću.

Božica Pažur

AUTORI/SURADNICI – *KAJ* 1-2/2025.

Dr. sc. ŽELJKO BAJZA (Zagreb) – književnik, znanstvenik (s područja kemijskog inženjerstva i tehnologije), publicist, urednik

TOMISLAV MARIJAN BILOSNIĆ (Zadar) - književnik, slikar, umjetnički fotograf, publicist, urednik i novinar, haiku pjesnik, autor više od 160 knjiga proze, poezije, kritika, feljtona i nagrađivanih putopisa, te mnogih prevedenih izdanja

ZLATA BUJAN KOVAČEVIĆ, prof. (Zagreb /Samobor) – književnica, publicistica, antologičarka, urednica, proučavateljica goranske kajkavštine; piše dramske i leksikografske radove

ŽELJKA CVETKOVIĆ, prof. (Zagreb) – pjesnikinja i prozaistica, spisateljica za djecu; uvrštena u osnovnoškolske čitanke; urednica

ALEKSANDAR HORVAT, graf. dizajner (Ludbreg) – kajkavski pjesnik i prozaik (kratke priče, putopisi); predsjednik KUD-a Anka Ošpuh, voditelj i pokretač brojnih kulturnih manifestacija, publicist

BOŽICA JELUŠIĆ (Đurđevec) - književnica, esejistica, publicistica, likovna kritičarka, ekologinja, prevoditeljica; predstavnica activae kajkavianae; antologizirana autorica višejezične kompetencije u 70-ak djela na hrvatskom standardnom, kajkavskom, engleskom

Prof. dr. sc. ALOJZ JEMBRIH (Zagreb) – znanstvenik /povjesničar hrvatske književnosti, prof. emer. Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu (Odjel kroatologije); zaslužni proučavatelj starije kajkavske književnosti i autor brojnih kritičkih pretisaka; urednik, pjesnik

†Dr. sc. IVO KALINSKI (Zagreb) – književnik i znanstvenik/ jezikoslovac, antologijski (kajkavski) pjesnik, prozaik; leksikograf; viši znanstveni suradnik; esejist, urednik u Kaju i u značajnim bibliotekama; počasni predsjednik Kajkavskoga spravišča; autor 20-ak raznorodnih djela

Dr. sc. EMILIJA KOVAČ (Čakovec) – književnica, znanstvenica, esejistica, urednica; predavačica (Učiteljski fakultet u Čakovcu); nagrađivana autorica 10-ak raznorodnih djela na hrvatskom standardnom jeziku i kajkavštini

Mr. sc. IVAN KUTNJAK (Lopatinec/Čakovec) – književnik, esejist, publicist, antologičar, urednik; pjesnik kaj-ča-što jezičnog izbora i intertekstnog iskustva; autor, među ostalim, panorame kajkavskih pjesnikinja

MARIJA LAMOT, prof. (Krapina) – književnica, esejistica, metodičarka, scenaristica, bio-etičarka; koautorica etičkog udžbenika; prof. filozofije i sociologije (Gimnazija Krapina); antologijska postmodernistička pjesnikinja

ZDENKA MALTAR, upr. prav. (Novi Marof) – Grad Novi Marof; nagrađivana pjesnikinja i prozaistica (putopisi, kratka proza…) kajkavskog i standardnog hrv. jezika

BISERKA MAREČIĆ (Kašina) – antologijska i nagrađivana (kajkavska) pjesnikinja, likovna umjetnica, astrologinja

DANIEL NAČINOVIĆ, prof. (Pula) – književnik, novinar, prevoditelj, glazbenik-šansonijer, ilustrator, karikaturist, dječji pisac; osim na književnom jeziku, piše i na istarskoj čakavici i labinskoj cakavici te na talijanskom; zastupljen u brojnim antologijama, čitankama, autor raznorodnog opusa; nagrađivan

Mr. sc. FRANJO PAJUR (Zagreb) – istaknuti proučavatelj starije kajkavske književnosti i hrvatske povijesti; autor brojnih znanstvenih studija

Dr. sc. BOŽICA PAŽUR [B. P.] (Zagreb) – gl. i odg. urednica časopisa Kaj, književnica i znanstvenica, esejistica; voditeljica projekata i urednica biblioteka u Kajkavskom spravišču i drugdje

Mr. sc. DENIS PERIČIĆ (Varaždin) – nagrađivani književnik raznolikih književnih žanrova i jezičnih izbora; kajkavolog, publicist, urednik, antologičar, prevoditelj; samostalni umjetnik; nakladnik, recenzent, kritičar, znanstveni i stručni pisac

TOMISLAV RIBIĆ, dipl. ekonomist (Varaždin) – pjesnik, prozni i dramski pisac hrvatskoga kajkavskoga i standardnoga jezičnog izbora; antologijski kajkavski pjesnik; dobitnik više desetaka književnih nagrada; prevođen i izvođen

MARIJA ROŠČIĆ PARO, prof. (Zagreb) – voditeljica promotivnih djelatnosti Kajkavskoga spravišča / Galerije Kaj; autorica Bibliografija časopisa Kaj; prevoditeljica

†Dr. sc. TOMISLAV PREMERL (Zagreb) – arhitekt, stručni pisac, među najutjecajnijim hrvatskim teoretičarima i povjesničarima arhitekture; značajan i svojim predavačkim, konzervatorskim, uredničkim i leksikografskim radom; bio je predsjednik Kajkavskoga spravišča

†Prof. dr. sc. JOŽA SKOK (Zagreb) – književnik i znanstvenik, urednik, povjesničar hrvatske književnosti, antologičar, metodičar, bio je dopredsjednik Kajkavskoga spravišča i voditelj Tribine; autor temeljnih književnopovijesnih monografija i studija, te antologija sinteze (kajkavske) književnosti; krležolog

IVAN SRŠA, prof. (Zagreb) – povjesničar umjetnosti, konzervator-restaurator savjetnik, autor monografije te brojnih studija i istraživanja graditeljske baštine kontinentalne Hrvatske; pisac

VLADIMIR ŠUK (Oroslavje) – pjesnik, nagrađivani sudionik (kajkavskih) recitala; haiku pjesnik; slikar; ekonomist

MIRJANA VUJEC (Stubičke Toplice) – (kajkavska) pjesnikinja; sudionica brojnih pjesničkih susreta; nagrađivana